

CÂNDIREA

ANUL XIV—Nr. 2

FEBRUARIE 1935

S U M A R U L:

NICHIFOR CRAINIC, Rasă și religie	57
V. VOICULESCU, Poezii	67
LUCIAN BLAGA, Despre rasă ca stil	69
RADU GYR, Țară	74
D. STĂNILĂ, Ortodoxie și națiune	76
VICTOR PAPILIAN, Ură	85
VASILE BĂNCILĂ, Etnicul și logica modernă	95

IDEI, OAMENI, FAPTE

TOMA VLĂDESCU, Răspuns lui Panait Istrati sau între Anarhie și iluminism	101
Dr. D. GRIGORESCU, Fundamentul biologic al rasei . .	104

CRONICA LITERARĂ

OVIDIU PAPADIMA, T. C. Stan, Cei șapte frați siamezi — Gabriel Drăgan, Pe frontul Mărășești învie morții — Henriette Iyonne Stahl, Steaua robilor — D. Gher- ghinescu-Vană, Amvonul de azur — Ion Luca, Ra- chieria — Duiliu Zamfirescu, Poezii	107
---	-----

CRONICA SPECTACOLELOR

TOMA VLĂDESCU, Iancu Brezeanu	110
---	-----

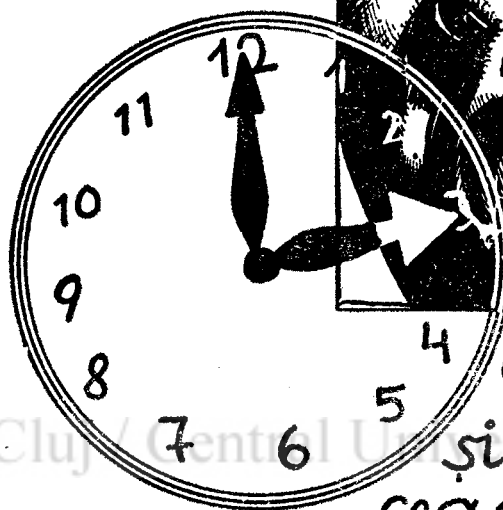
CRONICA MARUNTA

NICHIFOR CRAINIC, Viața Românească	112
--	-----

DESENE ÎN INTERIOR, Demian și Șt. Dimitrescu.

EXEMPLARUL 20 LEI

In 24
ore

dispare
și tusea
cea mai gravă!

AI IMPRESIA CA N'O SA SE MAI
ISPRAVEASCA

nici odată tusea aceasta care par'că sparge
pieptul. Ca și când de departe s'ar auzi
sunetul strident al unui gong, așa sună
și zgomutul tusei:

N'o să ia starea asta nici odată sfârșit?
Câte suferinți mai are de îndurat bietul
bolnav?

NICI UNA, dacă o mână iubitoare îi
întinde la timp leacul sigur care-i ia rău
în 24 ore.

Cele mai rezistente cazuri cedează la
SIROP RAMI, plăcut la gust și neîn-
trecut în efect.

Tusea dispare, pieptul se ușurează și
bolnavul se însănătoșește.

SIROP-RAMI

LA FARMACII ȘI DROGUERII

GÂNDIREA

RASĂ ȘI RELIGIUNE

DE

NICHIFOR CRAINIC

Germania nouă trăiește sentimentul viu al unui început de lume. Sistemele vechi, care o aduseseră gata de prăbușire, sfărâmate azi în sămburii lor ideologici, cel de al treilea Reich, izbucnit din entuziasmul unui popor care vrea să trăiască eroic, își pune la temelie, în locul lor, o doctrină corespunzătoare acestui sentiment. Pentru cine consideră fenomenul fără patima de o crudă sălbăticie a Israelului, o parte din noile idei incarnate în realități politice de național-socialism poate fi normativă pentru viața fiecărei națiuni moderne. Viața Europei nu se poate regenera sorbind mai departe iluzii dintr'o stratosferă internațională de artificialități umanitariste. Viața Europei nu se poate regenera decât prin regenerarea fiecărui popor în parte. Dar aceasta înseamnă întoarcerea la obârșie, adică la realitățile organice ale omenirii, care sânt națiunile. Omenirea e un simplu cuvânt abstract, dacă această noțiune nu are conținutul verde pe care i-l pot da numai diversitățile etnice ale popoarelor. Ea e, de fapt, totalitatea acestor diversități concrete. Dar tocmai fiindcă ele sânt date organic în natură, o armonie a lor nu se poate obține decât pe un plan transcendent naturii. Expresii ca „fără deosebire de rasă, fără deosebire de naționalitate, fără deosebire de religie” sânt praf în ochi vânturat dealungul și dealatul lumii de vasta publicistică evreească. Fiindcă ideea de „om” care stă la baza unor astfel de expresii, nu există decât ca ficțiune logică; iar idealul de „pace” nu se realizează reducând națiunile la uniformitatea abstractă a „omului”, ci armonizând diversitățile lor etnice pe un plan transcendent. Acest plan e religia. Singură religia poate da un ideal comun tuturor națiunilor și tuturor raselor.

Noul spirit care suflă peste Europa e naționalist și religios în același timp, adică vrea să țină seamă atât de realitățile organice și diverse ale naturii etnice, cât și de realitatea transcendentă a religiei. Fascismul italian e naționalist și religios totdeauna. Național-socialismul german deasemenea. Dar pe când fascismul, încadrat în catolicism, înțelege că religia își are izvorul în transcendent, național-socialismul, prin doctrina sa rasistă, vrea o religie care să fie emanația geniului național. Ideea aceasta noi o respingem din capul locului. Ea e dintre acele idei menite nu să refacă pacea Europei, ci să mărească haosul. *Pacea Europei înseamnă: pământ național și cer comun.* Rasismul german, care e o exagerare teoretică a naționalismului, vrea pământ național și cer național. Răzărind-ne propria admirație față de mărețul fenomen al regenerării germane, vom căuta să arătăm că aceasta e o idee greșită și să indicăm izvoarele erorii.

E rasa generatoare de religie sau mai degrabă un receptacol activ al ei? Iată, în termeni mai generali, tema discuției noastre.

Naționalismul e condiția elementară a renașterii fiecărui popor, precum lipsa lui e semnul decadenței și al morții. Naționalismul german nu e însă numai iubirea fanatică de pământul și de neamul german, nu e numai gelozia de puritatea și de suveranitatea acestui neam, nu e numai credința mistică în destinul lui; naționalismul german e o năprasnică voință de putere întemeiată pe faimoasa teorie a rasei ariene, regina raselor, menită să domine singură lumea întreagă. Ce este rasa, e un lucru greu de definit; dar aceasta nu înseamnă că rasele nu există. Viața însăși e atât de greu de definit; dar cine poate susține că viața nu există? Cu cât realitatea e mai esențială cu atât ea scapă mai ușor posibilităților noastre de a o defini logic. Singuri evreii, poporul cel mai rasist din lume, contestă existența rasei. Dar simplul fapt al existenței lor ca evrei confirmă, peste această contestație calculată, rasa. Rasele sânt fatalități naturale. Biblia le consacră. Și până astăzi niciunul din adevărurile fundamentale ale Bibliei n'a putut fi răsturnat de știință. Dar dacă rasele există în mod natural, sânt ele egale între ele? După teoria cunoscută a contelui de Gobineau, rasele sânt inegale. Sânt rase inferioare și rase superioare. Rase menite să domine și rase osândite să fie dominate. Ce atitudine trebuie să ia un creștin față de această teorie a inegalității raselor? Vorbim, firește, de rase ca date ale naturii. Să conteste inegalitatea lor și să susțină egalitatea lor naturală? Nu. Un creștin, al cărui criteriu de judecată e adevărul biblic, va trebui să fie de acord cu contele de Gobineau că rasele sânt inegale. Fiindcă Biblia însăși, care atestă existența raselor, afirmă în același timp inegalitatea lor naturală. Dar tot Biblia ne învață că, dacă rasele sânt în mod natural inegale, ele sânt egal îndreptățite la opera mântuirii prin Iisus Hristos. În creștinism inegalitatea din natură se desăvârșește prin egalitatea în fața spiritului dumnezeesc. Atât indo-europeanul sau arianul, cât și mongolul și negrul au deopotrivă posibilitatea de a se desăvârși în Hristos. Creștinismul nu sfărâmă ordinea naturii, ci o desăvârșește pe plan spiritual.

Teoria contelui de Gobineau devine discutabilă însă din moment ce ea afirmă că rasa germanică e cea aleasă să domine lumea, e rasa „regală“, în virtutea unor excelente însușiri naturale ca inteligența, frumusețea fizică, simțul ordinei și al onoarei, energia creatoare. E necesar să spunem că prin arianismul acesta dotat atât de generos de natură, nu se înțelege întreagă rasa albă, ci neamul germanic din Nord, care și-ar fi păstrat neconruptă puritatea firii primordiale, în vreme ce rasa mediteraniană bunăoară s'a lăsat coruptă și a decăzut prin amestec de sânge străin. Cu aceasta am intrat în domeniul arbitrarului unde orice se poate susține și se poate combate cu egală vigoare. Nu se poate oare susține, cu mai strălucit succes încă, excelența gândirii, a frumuseții, a ordinii, a energiei creatoare și a onoarei mediteraniene în defavoarea Nordului? Iar un chinez, supraviețuitor al civilizației sale milenare, nu e tot așa de îndreptățit, din punctul lui de vedere, să susțină cu același soi de argumente, excelența rasei sale față de celelalte și împotriva lor?

Naționalismul german are la bază această dogmă cu totul arbitrară a superiorității rasei germanice. Pornind dela premisele acestui arbitraru teoretic, el interpretează istoria Europei într'un mod sui generis, și trage o serie de consecințe al căror particularism merge uneori până la bizarerie. Chestiunea înlocuirii dreptului roman cu un drept germanic precum și aceea a sterilizării pentru obținerea unei rase cât mai pure sânt dintre cele mai curioase. Mai uluitoare decât toate însă e problema înlocuirii creștinismului printr'o religie neopăgână care, produs specific al rasei germanice, să slujească exclusiv acestei rase. Oricât de arbitrară în realitate, ideea de rasă a celui de-al treilea Reich capătă o valoare absolută la care trebuiesc raportate și din care trebuiesc să decurgă toate celelalte valori ale vieții naționale. E aproape de prisos să adaug că acest

fel de a gândi e o răsturnare totală a criteriului creștin de judecată. În creștinism nimic din ceea ce e natural nu are o valoare absolută. Absolut e singur Dumnezeu. Iar valorile acestei lumi sânt mai mult sau mai puțin valori după cum se raportează în mod pozitiv sau nu la absolutul dumnezeesc. O rasă bunăoară poate fi inferioară sau superioară în măsura în care geniul ei a realizat mai puțin sau mai mult din esența creștinismului. Rasismul german însă, așa cum e conceput astăzi, vrea să fie cu atât mai înalt cu cât va isbuti să se desfacă mai radical de doctrina creștină. Așa cum îl profesează d. Alfred Rosenberg profesorul Hauer, contele de Reventlow sau Ernst Bergmann, el nu e ateist, pentru că recunoaște necesitatea unei religii; și aici se deosebește de bolșevism, care pune ateismul principial la baza statului. Dar e anticreștin.

Anticreștinismul rasist e o consecință a germanismului socotit ca valoare absolută. Germanismul pur, adică ceea ce se înțelege mai precis prin termenul mai vag de arianism se definește prin *antisemitism* și prin *antiromanism*. Evreii, rasă degenerată, fiindcă sânt servili și lacomi de stăpânire în același timp, au exercitat o acțiune de corupție asupra rasei germane pentru a o domina. Dar aceeași acțiune nefastă a exercitat-o asupra poporului german Sudul romanic. Creștinismul nu e altceva, pentru rasiștii nordici, decât expresia religioasă a degenerărilor acestora iudeo-romanice, aliate pentru a corupe și domina Nordul germanic. Virtuțile specifice ale germanismului se pot reduce la următoarele două: cultul onoarei și cultul eroismului. El nu se poate ridica la strălucire supremă decât prin practica nelimitată a acestor virtuți. Creștinismul însă stânjenește dezvoltarea lor, fiindcă el opune onoarei germanice ideea de umilință, iar eroismului germanic ideea de păcat. Cine se umilește nu poate fi onorabil și cine se recunoaște păcătos nu poate fi eroic. (Nu e greu să recunoști în această concepție a d-lui Alfred Rosenberg doctrina lui Friedrich Nietzsche!) Ideea de păcat și de umilință nu puteau să ia naștere decât în spiritul unui popor degenerat ca poporul iudeu. Și dacă aceste idei au fost îmbrățișate atât de lesne de Roma antică, aceasta dovedește că au găsit acolo un teren similar și prielnic: Roma promiscuităților rasiale, îmbrățișând creștinismul, își iscălea singurul certificat de degenerare și corupție. (E inutil să amintim aici că și germanii de până la Luther îmbrățișaseră în masă creștinismul romanic. Erau atunci degenerați și s'au regenerat apoi?). Pe scurt: adversarii germanismului onorabil și eroic sânt: Iuda și Roma în expresia degenerării lor: creștinismul. Să observăm însă un lucru semnificativ pentru cele ce vom desvolta mai departe: pe când în realitate lupta împotriva creștinismului înseamnă lupta împotriva Romei, ea nu înseamnă totdeodată și lupta împotriva lui Iuda. Împotriva lui Iuda, Germania de azi luptă cu alte metode decât crearea unei religii raseiste. Nu e aceasta o dovadă impusă de realitatea constrângătoare că iudaismul e altceva decât creștinismul?

Doctrina rasismului religios, așa cum o înfățișează îndeosebi d. Alfred Rosenberg, e sinteza forțată a unor elemente disparate, în care noțiuni din ordinea religioasă se confundă continuu cu noțiuni din ordinea politică. De altfel, aceste confuzii nu i se pot imputa d-lui Rosenberg, fiindcă ele sânt date în complexul devenirii istorice a spiritului german. Așa bunăoară, când rasismul actual repudiază creștinismul, sub acest creștinism trebuie să înțelegem mai ales Roma ca expresie simbolică a puterii politice mediteraniene. Între Nordul germanic și Sudul romanic, istoria Europei e un continuu cutremur provocat de ciocnirile dintre aceste două forțe protivnice.

Se poate numi acest conflict gigantic un conflict între germanism și creștinism, cum le place rasiștilor să-i zică?

Eu sânt absolut convins că nu!

Să presupunem că nici romanii nici germanii nu s'ar fi încreștinat. Absența creștinismului ar fi suprimat conflictul? Dar istoria păgână stă dovadă că nu. Conflictul dintre Nordul germanic și sudul romanic nu e de origine creștină. El datează dela întâile ciocniri între romanii păgâni și germanii barbari. Romanii au isbutit să treacă peste Canalul Mânecii, în Britania, dar n'au isbutit să treacă Rinul. În expansiunea lui uriașă, imperiul antic s'a poticnit la Rin. El n'a putut frânge grumazul blondului barbar dela Nord.

Intr'una din convorbirile pe care mi le-a acordat, și care nu se pot uita viața întreagă, Ducele Italiei fasciste spunea:

„Dacă bătălia din Pădurea Teuturgică ar fi avut altă soartă decât aceea pe care a avut-o, astăzi germanii ar fi perfect încadrați în spiritul european. Rămânând însă în afara imperiului antic, ei nu s'au încadrat nici până azi în comunitatea cugetării occidentale”.

Conflictul dintre cele două forțe a continuat din antichitate în evul mediu și dincoace de el, izbucnind recent în proporțiile tragice ale războiului mondial.

E adevărat că în evul mediu, Nordul germanic s'a înfruntat cu o romanitate de aspect nou, de aspect creștin. Împăratul german cu îndreptățite veleități de independență națională, se isbea acum de universalismul Romei papale. Inșiși istoricii germani de confesiune catolică recunosc că acesta a fost motivul conflictului dintre împărații Nordului și papii Romei, care a sfâșiat unitatea lumii medievale. Dacă scrutăm realitățile istorice în adâncul lor, nu e greu să descoperim că sub aspectul creștinismului medieval, izbucnea acelaș incendiu ce s'aprinsese în antichitate și mocnise numai, sub cenușă, câteva veacuri. Lupta dintre papi și împărați nu era, — cum e înfățișată de obicei, — o luptă între puterea spirituală și puterea temporală, ci o încăerare politică asemeni cu oricare alta, pentru dominație pământească; numai că, din partea Romei, puterea politică era deghizată în veșmânt pontifical. Papa era cezarul roman de altădată, reînviat în solemnitate creștină.

Încreștinarea rând pe rând a neamurilor germanice ar fi putut să pună capăt vechiului conflict și să sfârșească prin a le încadra în marea și noua comunitate a lumii. Sfântul imperiu romano-german, întemeiat de Carol cel Mare, a dat un moment iluzia acestei pacificări. Dar în scurtă vreme el s'a dovedit a fi fost numai un vast armistițiu între puterile Nordului și puterile Sudului. Pentru că noul principiu al unității europene nu era pur spiritual, nu era pur creștin, ci unul hibridizat de amestecul pământesc al poftelor de dominație. Și nu există principiu pământesc în numele căruia să se poată realiza concordia unanimă.

Reamintind aceste fapte istorice, vreau să spun că între germanism și creștinism nu există nepotrivirea fundamentală pe care o teoretizează în chip greșit rasiștii de azi. Puternicul simț de independență germanic s'a întâlnit în Apus cu o formă de creștinism care, confundând politica și religiunea în acelaș oficiu, rănea acest simț de independență. Germanii, cari se ținuseră, superbi și dârji, în afara disciplinei imperiului antic, nu erau pregătiți ca popoarele neolatine să primească formula unui cezar papal. Catolicismul înfățișându-li-se mai mult ca o violentă constrângere politică, le reaprindea în memorie conflictul antic cu romanii păgâni. Numeroasele ruguri ale închiziției și Canossa lui Henric al IV-lea frig și azi conștiința mândriei germane.

Cu totul altul ar fi fost mersul istoriei dacă germanii întâlneau dela început forma creștinismului pur și adevărat: ortodoxia. Principiul ortodoxiei e spiritual și deci apolitic. Nu antipolitic, ci apolitic. Pentru ortodoxie, rasa și naționalitatea sânt date ale existenței naturale pe care libertatea principiului spiritual nu le stânjenește. În Răsărit, dela începutul erei creștine, naționalitate și credință apar în conlucrare armonioasă, în fuziune organică asemenea sufletului și trupului în aceeași ființă. Ca la toate celelalte popoare încadrate în spiritul ortodox, simțul tare de independență națională al germanilor nefiind stin-

gherit, un conflict ca acela despre care e vorba n'ar fi fost posibil. Astfel considerând lucrurile, ni se pare fără noimă discuțiunea dacă între germanism și creștinism există deosebiri fundamentale de structură care le-ar exclude. Conflictul în desbatere este unul de ordin natural — între universalismul politic al catolicismului și naționalismul german gelos de independența lui.

În aversiunea lor însă față de Roma, aversiune ale cărei cauze vechi le-am amintit, rasiștii intransigenți nu cunosc limite. Ei transpun conflictul politic pe plan religios și trag concluzii din ce în ce mai bizare. Revolta împotriva Romei are pe acest teren două faze însemnate.

Una e *germanizarea creștinismului*.

Alta e *înlocuirea creștinismului cu o religiune specific germană*.

Pentru întâia fază e caracteristic protestantismul. Fostul călugăr augustinian, Martin Luther, e titanul care aprinde marea insurecție religioasă împotriva Romei și crează o formă de creștinism mai apropiată firii germane. Luther se ridică împotriva autorității papale, religioasă și politică, și dacă gestul lui are un răsunet imens în sufletul german e pentru că acest gest însemnează eliberarea de sub tirania politică a Romei papale. Faptul că mișcarea lui e sprijinită dela început de principii germani, adică de factorul politic, e concludent în această privință. Protestantismul e formula care satisface o mentalitate puternică și insurectă, pregătită de conflictul dintre Nord și Sud, ce stă înapoia lui. Dar nu e mai puțin adevărat că protestantismul e o scădere bruscă de nivel a prestigiului religiunii. El deschide un primejdios proces de naturalizare a creștinismului, de coborîre a lui la măsura omului în loc de ridicare a omului la măsura supranaturală a credinței. Libertatea individuală proclamată împotriva autorității papale cuprindea germenul anarhiei care a pulverizat protestantismul și a pricinuit criza tragică, fără leac, în care se sbate azi.

Această naturalizare și această anarhizare a creștinismului reformat e proslăvită de naționaliștii germani ca un proces de *germanizare a creștinismului*. Un filosof ca Rudolf Eucken găsește că aceasta e marea glorie a lui Martin Luther. Dar procesul germanizării odată început, nu se va circumscrie în marginile luteranismului, ci le va depăși. Scriitorii ca Paul de Lagarde și Arthur Bonus pledează de acum încolo pentru un creștinism naționalizat care, ne mai fiind nici catolic nici protestant, să slujească exclusiv genului german. Bazele unei religiuni naționale, — ceeace se numește astăzi *Deutschreligion* — erau puse.

Cu marele teoretician al rasismului nordic, H. St. Chamberlain, problema capătă un aspect nou și neașteptat. Cași pentru Gobineau, pentru Chamberlain supremația rasei ariene (citește totdeauna: germanismul!) e indiscutabilă. Dar atunci nu e o permanentă ofensă pentru rasa regală a Nordului să îmbrățișeze creștinismul, religiune de origine semită? Și cum creștinismul în sufletul german e o realitate, problema pe care și-o pune Chamberlain e justificarea acestui creștinism față de rasism. O întreprindere dintre cele mai aventuroase imaginează marele teoretician: să demonstreze că Iisus Hristos n'a fost semit, ci arian pur, sau mai precis: că Iisus se trage din sânge germanic! Fantazia istorică a lui Chamberlain a stârnit în Germania antebelică o formidabilă literatură „științifică” pentru a demonstra că religiunea creștină e de origine ariană și deci vrednică să fie îmbrățișată de rasa germanică. În spiritul acestei noi tendințe s'a propus amputarea Bibliei prin purificarea ei de tot ce e semit: eliminarea Vechiului Testament, a Epistolelor Sfântului Pavel, etc.. Dar operația era extrem de dificilă fiindcă, admitând principiul purificării rasiste, trebuia în cele din urmă eliminată întreaga Biblie! Ideea aceasta năstrujnică a găsit aderențe și la unii dintre cei mai de seamă naționaliști români. Toată această

strădanie pseudoștiințifică țintea să arate că semitismul nu are întru nimic aface cu religiunea lui Hristos arianul.

Rasismul actual, profund influențat de filosofia anticreștină a lui Nietzsche, a părăsit teza absurdă a lui Chamberlain, ajungând la concluzia necesității unei noi religii, emanație pură a geniului germanic — *Deutschreligion* — ale cărei preliminarii le-am expus mai sus. D. Alfred Rosenberg, actualmente însărcinat oficial cu construirea unei metafisici a celui de al treilea Reich, căutând un precursor al noii religii naționale, crede că l-a găsit în genialul mistic dela începutul veacului al XIV-lea, Meister Eckart. Eckart, părintele filosofiei și al literaturii germane, constituie una din cele mai complexe probleme de gândire religioasă. Urișul echivoc al cugetării sale dă naștere la foarte variate și contradictorii interpretări. Cea mai absurdă însă e a d-lui Alfred Rosenberg, care vrea să-l opună categoric creștinismului. Intrucât cultul onoarei și al eroismului s'ar putea bizui pe călugărul medieval de o duhovnicitate legendară eu unul nu văd, deși cunosc destul de bine și doctrina și problemele eckartiene. D. Rosenberg descopere de două ori cuvântul „sânge“ în scrisul lui Eckart și pe acest temei îl declară precursor al „mitului sângelui“ rasist, când, în realitate, misticul medieval dă acestui cuvânt sensul general creștin pe care i-l dau misticii de pretutindeni, cu totul străin de rasism. E adevărat că despre păcat Eckart are o idee atenuată și incertă, socotindu-l numai ca o abatere a omului dela Dumnezeu spre creaturi. Dar nu este el acela care a predicat cu o tărie înfloritoare că întreaga creatură n'are nicio realitate în sine, că lucrurile sânt un pur nimic? E atât de categoric acest negativism al existenței creaturale încât biserica a fost nevoită să-l condamne. Cum s'ar putea întemeia un cult al onoarei și al eroismului pe această nimicnicie totală a vieții, când rasismul ridică o parte din creatură — rasa germană — la rangul unei valori absolute? Și apoi, ce fel de „onoare“ și „eroism“ în sens germanic se poate întemeia pe Eckart, când acesta, în fața închiziției, și-a retractat principial toate greșelile de doctrină pe care le-ar fi făcut? Mai departe, d. Alfred Rosenberg opune creștinismului, pe care îl numește „dogma siriană“, pe Eckart, germanul specific. Dar e un lucru arhicunoscut că misticul medieval e stăpânit de Dionisie Areopagitul, părintele răsăritean al întregii mistici creștine. Și dacă Eckart nu se încadrează în scolastica aristotelică a catolicismului e tocmai fiindcă se încadrează în marele curent al neoplatonismului încreștinat al Răsăritului ortodox, — adică în „dogma siriană“ căreia vrea să-l opună d. Alfred Rosenberg. Elementul specific din Eckart, adică ceea ce nu e scolastic în doctrina lui, se datorește neoplatonismului dionisian. Aceasta e de altfel o trăsătură generală a misticei germane, — ceea ce ne face să credem odată mai mult că dacă germanii s'ar fi întâlnit cu forma pură a creștinismului sau dacă Luther, căutând să se întoarcă prin Reforma sa la această formă pură, ar fi cunoscut profund spiritul ortodoxiei, cu totul alta ar fi azi fața creștinismului german. În căutarea elementelor din care s'ar putea construi o religie națională, — fiindcă această *Deutschreligion* e deocamdată numai un cuvânt, iar nu o realitate — rasiștii fac mare caz de mistica germană. Dar dacă e adevărat că misticii sânt o măsură a religiosității unui popor, mistica germană, adânc influențată de cea ortodoxă — și aceste influențe nimeni nu le contestă, — înfățișează reale afinități cu Răsăritul creștin. Indicațiile ei, prin urmare, n'ar fi către o religie concepută absurd ca o emanație a rasei, ci către o întoarcere la matca primară a creștinismului.

Mistica lui Eckart are totuși o parte specifică: e doctrina nașterii lui Dumnezeu în sufletul omenesc, concepută ca o vărsare a transcendentului în imanent. În sensul acesta sufletul ar fi născător de Dumnezeu precum Fecioara Maria e mama lui Iisus. Noul rasism religios însă, spre deosebire de Eckart, e imanentist. Pentru el Dumnezeu nu se

naște în om ca o vărsare din transcendent, ci geniul rasei, din el însuși, crează un Dumnezeu care să-i samene. În fond, e aceeași idee pe care o exprima impios Feuerbach când zicea că omul a creat pe Dumnezeu după chipul și asemănarea sa. Cu aceasta am ajuns la izvorul erorilor formulate de rasism în domeniul religios.

Când se vorbește de creștinism ca de o religie semitică, de arianizarea lui Iisus și de purificarea Bibliei, când se vorbește de germanizarea creștinismului și, în sfârșit, de crearea unei religii rasiiale, cugetarea, care ridică asemenea probleme, stă pe temeiul că religie e un *fenomen natural* și creștinismul, la rândul lui, nu e altceva decât tot un *fenomen natural*. Pentru rasism, religie e o creație a geniului rasei. Și cum lucrurile create de noi, poartă, printr-o fatalitate misterioasă, impregnată în ele propria imagine a firii noastre lăuntrice, urmează că și religie, creată de geniul rasei, e fatal impregnată de imaginea acestui geniu. Cu alte cuvinte, o religie corespunde specificului unei rase. Și tocmai din această pricină ea nu poate fi transplantată cu succes salutar în spiritul unei alte rase. Dacă creștinismul e produsul unei rase, — să zicem cea semită — atunci transplantarea lui la unul din neamurile ariene va provoca o desfigurare și o degenerare. Transplantat în spiritul german, el a provocat mai recent... păreri diametral opuse. După Chamberlain, creștinismul poporului german nu înseamnă corupție și degenerare, fiindcă el are grijă să-l declare forțamente un produs arian. Dar după Friedrich Nietzsche și după Alfred Rosenberg același creștinism e o calamitate pentru același popor german, fiindcă nu e o religie ariană, ci semitică sau iudeo-romană. Ceeace te miră, în fața unor astfel de afirmații într-adevăr catastrofale, e că acest popor german, care suportă creștinismul de peste o mie de ani, n'a ajuns totuși în ultimul hal de corupție și degenerare. Ba, după credința aceluiași rasiști, el s'a păstrat atât de pur încât continuă să fie rasa regală a pământului! Iată la ce absurdități duc asemenea teorii. Ele sînt inevitabile de vreme ce pornesc dintr-o concepție naturalistă despre geneza creștinismului.

După doctrina noastră însă, creștinismul nu e produsul natural al niciunei rase de pe pământ.

Creștinismul e religie revelată.

Religiunile naturale, dela formele cele mai umile ale animismului sau dela zeitățile superb modelate de arta greacă, până la elevația vapoasă a budismului și până la schița filosofică a divinității abstracte a unui Platon sau Aristotel, sînt produse ale geniului omenesc. Ele sînt supuse aceluiași legi genetice ca și fenomenele de artă și de cultură. Știința istoriei comparate constată la originea lor același impuls al neamului omenesc de a se ridica dintr-o stare în care se simte osîndit la o stare în care a fost odinioară și speră să fie cândva fericit. Legenda unui Paradis pierdut licăre de totdeauna și pretutindeni în memoria obscură a omenirii. Și nostalgia acestui Paradis a creat, după variatele puteri ale geniului neamurilor, feluritele forme de religie, dibuiri cu antenele spiritului spre creștetul văzduhului, visuri aprinse în contururi nehotărîte din somnul adînc al păcatului pămîntesc. Am putea zice că religiunile naturale, adică produse de geniu omenesc sub impulsul amintirii obscure despre o fericită stare primordială pierdută, *visează* pe Dumnezeu în vreme ce creștinismul *il trădește adevărat*. Căci există o tragedie a geniului omenesc: aceea de a nu putea să descopere singur adevărul absolut, ci numai să-l viseze, să-l presimtă, să-l imagineze. Budismul, marea construcție religioasă, care dă în golul nirvanei fără să poată contura în acest gol chipul lui Dumnezeu, e suprema expresie a acestei tragedii. De aceea eu cred că religiunile naturale sînt numite în mod impropriu religii. Numele lor potrivit ar fi acela de religiosități în căutarea lui Dumnezeu. Religie e un raport precis între om și Dumnezeu viu și adevărat. În ele însă e vorba

de un raport între om și imaginea aproximativă pe care și-o plăsmuiește el despre Dumnezeu.

Tragedia aceasta a genului omenesc, căreia nu i s'a putut sustrage nicio religie naturală și niciun filosof din lume, — fiindcă nimeni nu ne-a putut da pe cale naturală cheia adevărului absolut, — justifică adâncă necesitate a religiei revelate, a creștinismului. Creștinismul nu aparține legilor genetice obișnuite, după care se nasc și mor formele religiosității naturale, ale artei, ale filosofiei și ale culturii. Originea lui e supranaturală. El e revelat în Fiul lui Dumnezeu întrupat în om istoric. Iar acest caracter extraordinar de revelație dă creștinismului valoarea universală de religie unică a Dumnezeului absolut. Iisus întrupatul e centrul istoriei omenesti din care iradiază norma universală de *cunoaștere*. Ca opus al păcatului, el e „lumina cunoștinții”. Căci, în definitiv, ce e păcatul decât explicația, singura explicație întemeiată, a acelei tragedii a genului omenesc de a nu putea cuprinde adevărul prin propriile-i puteri? E vreun alt nume mai cuprinzător pentru răul care bântuie lumea și pe care nu există muritor să nu-l fi trăit în măduarele și în adâncul spiritului său? Ne-a dat poate Friedrich Nietzsche sau d. Alfred Rosenberg o altă explicație mai plausibilă a răului acestuia? E adevărat că păcatul, ca definiție a omului căzut, cuprinde ideea degenerării. Și e tot atât de adevărat că, în afară de creștinism, o conștiință acută a păcatului n'ar putea duce decât la suprema disperare. Dar în creștinism, păcatul îndeplinește trista funcție negativă a limitei de jos dela care pornește opera pozitivă a regenerării omului prin Hristos Mântuitorul. A recunoaște sub lumina cunoștinții revelate starea tragică a limitei puterilor omenesti, oricât de geniale ar fi ele, aceasta se numește umilință. Dar umilința nu cuprinde ca păcatul ideea degenerării. Umlința, adică recunoașterea tragiceii limite omenesti, e, dimpotrivă, începutul regenerării. Dacă Nietzsche n'a înțeles sensul acesta pozitiv al ei, l-a înțeles în schimb Dostoievski, care socotește umilința cea mai grozavă putere din câte s'au dat omului. Fiindcă e singura care deschide porțile spiritului spre cunoașterea adevărului revelat. O, chiar dacă doctrina revelației creștine n'ar fi încadrată atât de organic în istoria neamului omenesc și chiar dacă din centrul acestei istorii, ea n'ar izbucni ca răsăritul soarelui din persoana pe cât de misterioasă pe atât de reală a Dumnezeului înomenit, genul omenesc ar trebui să nascocoască un mit asemănător cu ea pentru a se salva din tragica desnădejde în care îl aruncă limita puterilor lui în fața absolutului divin!

Dar mitul nu poate avea o valoare universală. Mitul, fie că are o bază filosofică, artistică sau științifică, e un simbol poetic care sugerează ceeace sufletul omenesc presimte, dar inteligența logică nu poate formula. Impulsul lui e religiozitatea naturală de care am vorbit. Și fiindcă e o plăsmuire artistică, el poartă în mod fatal impregnată imaginea rasei care l-a creat. Pentru acea rasă, ficțiunea lui e valabilă ca un paliativ. Dar ce-au mai însemnat miturile celorlalte neamuri transportate la Roma imperială a păgânismului?

Această valoare relativă a mitului o recunosc, poate fără să vrea, rasiștii, când vorbesc de necesitatea unui mit specific german care să simbolizeze religiozitatea genului nordic. Un lucru e incontestabil în doctrina rasistă: religiozitatea naturală a poporului german. Prin aceasta, rasismul se deosebește de bolșevism care contestă religiozitatea naturală a poporului rus. Dar se aseamănă cu el în atitudinea negativă față de creștinism. Numai că rasismul vrea să înlocuiască adevărul de origine transcendentă al creștinismului cu mitul particular al sângelui germanic. Tăgăduind caracterul revelat al doctrinei creștine, rasiștii se reîntorc la visul mitologic cu care s'au mângâiat neamurile de dinainte de Hristos.

Pentru noi însă, revelația, situând creștinismul mai presus de legile genetice ale miturilor religioase, lămurește dintr'odată problema raporturilor dintre rasă și religie. Crești-

nismul nu e creația niciunei rase. Oricine ar susține lucrul acesta contestă implicit revelația. E ceeace fac rasiștii când atribuie creștinismului caracter semitic sau, ca H. St. Chamberlain, caracter arian.

Este creștinismul o religie iudaică?

Ar fi putut să fie într'un singur caz: dacă întemeietorul lui n'ar fi fost altceva decât fiul omului născut din neamul regesc al lui David. Atunci doctrina lui n'ar fi decât un mit semitic de o valoare relativă ca toate miturile religioase ale celorlalte neamuri. Dar natura creștinismului e dată în persoana divin-umană a revelatorului. În Iisus, firea divină și firea umană, fără să fie amestecate, sânt unite activ și tainic în aceeași persoană. Ce ne învață biserica relativ la omul din Iisus? *Că acest om s'a născut fără păcat, că în el nu e păcat și nici puțința de a păcătui.* Pentru un rasist de bună credință, adevărul acesta ar trebui să aibă o însemnătate extraordinară. În ordinea naturală, păcatul se moștenește. Iisus, deși născut în neamul lui David, nu moștenește totuși nici păcatul lui David și niciun fel de păcat. Printr'aceasta, omul din el se izolează de fatalitățile rasei în care s'a născut. N'am întâlnit la niciun doctor al bisericii și în nicio formulare dogmatică expresia de „semitul“ sau „evreul“ raportată la omul din Iisus. Omul din Iisus e numit în creștinism „Fiul Omului“ sau „Noul Adam“. Prin aceasta se înțelege că umanitatea din Iisus e umanitatea din Adam cel de dinainte de păcat și de diferențierea omenirii în rase. În Adam însă a existat posibilitatea de a păcătui. În Iisus nu există această posibilitate. El e omul primordial și absolut. El nu aparține niciunei rase, dar în lamura pură a umanității lui e reprezentat întregul neam omenesc. Un păcătos nu poate mântui pe păcătoși. Numai o nevinovăție virginală putea să răscumpere pe omul căzut, din păcatul original. În persoana sfântă, adică fără păcat, a Mântuitorului, a suferit pentru omenirea întreagă Fiul Omului și ne-a învățat Fiul lui Dumnezeu. Din acest adevăr dogmatic decurge că religunea creștină nu e produsul niciunei rase, dar e revelată pentru regenerarea tuturor raselor.

Dacă ar fi fost creștinismul un mit semitic, cum se face că tocmai evreii stau în afară de el? Din moment ce un mit religios e produsul geniului unei rase și poartă înțipărit în el chipul lăuntric al acelei rase, urmează că ea se recunoaște în el. Cel puțin pentru o epocă oarecare. Geniul Eladei se recunoștea în Olimpul pe care l-a imaginat. Dar evreii se recunosc în religiunea lui Iisus Hristos? Nu numai că nu se recunosc, dar ei cu mitul lor rasial, specific iudaic, reprezintă pe pământ o unică organizație de feroce negație a Mântuitorului lumii. Crima săvârșită pe Golgota e de atunci încoace substanța otrăvită a talmudismului. Căci talmudismul e cultul urii împotriva lui Iisus Hristos. Iar aderenții lui rătăcesc dealungul și dealatul lumii, reeditând fuga lui Cain urmărit de crima împotriva lui Abel.

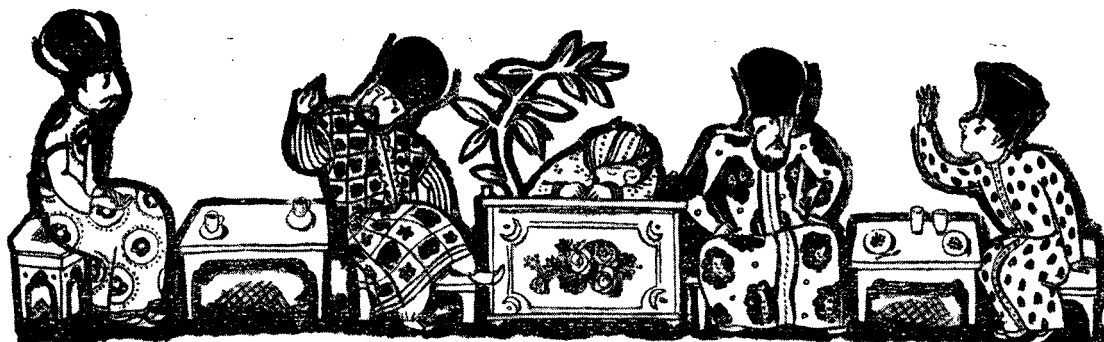
Pe vârful Golgotei, Iisus a murit, dar a înviat. Pe vârful Golgotei, mozaismul a murit odată pentru totdeauna. *Căci astăzi nu mai există o religie mozaică.* Ea a existat până la întruparea Mântuitorului și-a avut rostul providențial de a fi „pedagogul ce duce către Hristos“. Hristos a fost țința ultimă a mozaismului. Ideea revelată în el, ideea care alcătuia substanța lui religioasă, era Messia cel vestit de profeți. În apariția istorică a lui Messia s'a absorbit fără rest tot ce-a fost element divin vărsat de Dumnezeu în Vechiul Testament. De aceea Vechiul Testament, cu tot ce e revelație în el, face parte integrantă din codul scriptural al creștinismului, ca un document al făgăduinței divine ce avea să se împlinească în Iisus Hristos.

Evreii, refuzându-se lui Hristos, n'au rămas în mozaism fiindcă nu aveau în ce să mai rămână, ci, caricaturizând doctrina revelată despre Messia, au creat un mit național

despre un Messia specific și exclusiv iudaic. Ca să-l poată afirma, ei sânt nevoiți să urască și să tăgăduiască pe Iisus ca Messia întrupat, ca Mântuitor al lumii. Talmudismul e degradarea fostei religii revelate prin Moise și profeți la rangul unui mit național ca oricare altul. Și atâta vreme cât va mai dura mitul acesta, talmudismul va trebui să se raporteze la Iisus Hristos ca la cel ce trebuie urit și tăgăduit. Fiindcă singura rațiune de a fi a talmudismului e ura de Hristos. Iisus a numit pe acești rebeli nedomoliți „fiii diavolului“, ceea ce înseamnă fiii negațiunii. De aceea e de neconceput o misiune pe care ar avea-o de îndeplinit evreii printre celelalte neamuri. În Dumnezeu nu se pot concepe misiuni negative. E cașicum i-am atribui diavolului o misiune divină. Răul din lume, indiferent de formele pe care le îmbracă, își are cauza în libertatea cu care a fost înzestrată ființa creaturală, libertate pe care ea a întrebunțat-o trufaș. Dacă evreii talmudului stau laoparte de celelalte neamuri, aceasta nu se întâmplă fiindcă ar fi „popor ales“, ci fiindcă, liberi pe voința lor, s'au organizat în negație rasială a lui Iisus Hristos. În aceeași libertate le e dată posibilitatea de a se converti.

Dar această situație a evreilor pune logica rasiștilor germani într'o încurcătură uluitoare. Antisemiți dogmatici, ei resping creștinismul ca pe un mit iudaic. În acelaș timp, evreii îl resping fiindcă nu e un mit iudaic! De fapt, rasiștii cari voiesc să fabrice o religie a germanismului, anticreștină, se găsesc exact pe aceeași poziție cu evreii. Logica noastră omenească, atunci când nu se fundează în adevărul revelat, devine haos și nebunie.

P O E S I I

DE

V. VOICULESCU

NOAPTEA DE CREMENE...

Noaptea de cremene
Scapără stele,
Culmile gemene
Ajung la ele.

Fără opreliște-î
Las la picioare
Arcul priveliștei
Desrobitoare.

Dar ce șoim fâlfăe?
Șovăe piscul:
Și-aici mă sfâșie
Dorul cu pliscul?

Adie huede
Svoană din țară.
Sue-te, sue-te,
Gândul fă-î scară

Mai sus de sunete
Și slăvi de munte.
Suflet supune-te,
Culcă-te frunte,

Pe alba liniște,
Fără de pată
Stând ca o criniște
Nescuturată.

PĂMÂNT ÎNRĂMAT DE PATRU MARI APE

Atâta de la Domnul: pământ cu cer și ape.
Incolo, țară dreaptă, de-a'ntregul te-au făcut
Plugarii și păstorii cu fluere și sape.
Cu sufletul lor neaș urzeala ți-au bătut.

Pălmași ți-am dat sudoare, răzeși ți-am dat ciolane,
Războinici pentru tine cu bâte dela oi.
Ne creștinase buna și'n holde cu icoane
Țărână închinată cu pași pioși de boi.

Năpastă'n câmp, pârjoluri pe sate și'n olaturi.
Cenușă-i viitorul sub secolii fără punți.
Cum n'a pierit sămânța, o știe peste leaturi
În miezul tău eterna biserică de munți.

Mereu mărunții fauri porneau a mia oară
Aceiași vechi și trainici țărani de la'nceput
Pustietatea neagră să ți-o 'nflorească iară
Și să te zămislească din sânge și din lut,

Glăe'nrămată'n patru năpraznice șihoale
De Nistru și de Tisa, de Dunărea ce'n frâu
Cu șapte guri grumazul balauresc îndoale
Să verse Măriile tale puhoale-ți de grâu.

DESPRE RASĂ CA STIL

DE

LUCIAN BLAGA

Problema rasei! Frecventând cu oarecare interes știința despre fenomenele vieții și încercând să pătrunzi în secretul, ascuns într-o sută de alte secrete, al apariției speciilor și variantelor ființelor terestre, precum și în taina cu aspecte uneori atât de matematice a eredității, nu găsești ce-i drept soluții prea mulțumitoare pentru problema rasei, dar îți faci cel puțin o icoană aproximativă despre dificultățile și despre complexitatea ei de neistovit. Mi-am închinat câțiva ani de pățimașe osteneți și de entuziastă energie asimilatoare — biologiei. Mă socot printre aceia, cari se țin la pas, cu deschisă curiozitate, împrosătată zi cu zi, cu toate descoperirile cari pot avea întrucâtva vreo înrăurire asupra imaginii ce ne-o facem despre viață și fenomenele ei. Ostenele mele pe acest teren nu mi-au prilejuit însă participări la lumini de natură să-mi pot începe considerațiile asupra rasei cu siguranțe prea dogmatice. Pe urma studiilor, am rămas mai curând cu impresia unui impas și cu o neîncredere pe care aș vrea să o comunic astăzi cititorilor. Neîncrederea mea aș formula-o astfel: oamenii de știință, cari pretind a fi rezolvat cu mijloace *științifice* problema raselor în toată complexitatea ei — sunt sau niște inconștienți — sau niște șarlatani. Și aceasta din motivul binecuvântat că problema raselor, sub multe din aspectele ei, nici nu e problemă de natură *științifică*. Problema raselor are aspecte asupra cărora cercetătorul nu poate să decidă și să-și facă o judecată decât de pe planuri rezervate metafizicei, moralei, esteticei, adică de pe planurile unei lumi de desiderate și valori cari depășesc mult chemarea și cercul isbânzilor posibile ale științei. Între neajunsuri să amintesc numai că știința n'a isbutit până astăzi nici măcar să se fixeze asupra unei definiții cel puțin convenționale a termenului. Antropologia ne oferă ce-i drept statistici și măsurători din belșug, dar tot la câțiva ani rezultatele trebuie să suporte interpretări după noi și noi criterii. Cum se determină însușirile fizice și sufletești cari urmează a fi puse în sarcina „rasei“, și cum acelea cari se datoresc „mediului“? Între ce limite îngăduite poate să varieze o însușire caracteristică unei rase? Până la ce grad de abatere dela media unei însușiri ne este permis să vorbim încă de o simplă variantă, și la ce grad de abatere începe rasa, mutațiunea? Sunt multe întrebări de acest fel cari de obicei se soluționează, filosofic vorbind, mai mult după tactul, bunul simț, sau bunul plac al cercetătorului, decât după criterii puse la adăpost de orice infiltrații de subiectivism. Dela experimente și măsurători nu se pot aștepta răspunsuri precise, deoarece cercetările experimentale și de măsurare postulează, într'un anume fel, tocmai aceste răspunsuri, ca un apriori al lor. Biologia și antropologia au porțile deschise încă tuturor surprizelor. — Iar dacă cineva ne-ar invita să amintim unele rezultate problematice ale „științei“, în cari se amestecă diverse puncte de vedere metafizice, morale, estetice, și care totuși

sunt prezentate, naiv și cu toată aparatul, drept axiome „științifice” — iată câteva, așa cum ne vin în minte fără multă alegere. Sunt cercetători rasiști neînduplecați, cari afirmă că cutare rasă e, după toate semnele anatomice și morfologice, pe care maiestatea sa știința le constată, o rasă *pură*. Sunt cercetători cari, cu argumente scoase din sertarele tuturor cunoștințelor umane, susțin că orice amestec de sânge și aliaj de substanțe între rase sunt echivalente în efectele lor cu rezultatele bastardizării și degradează până la dezastru aceste rase. Alți cercetători, nu mai puțin erudiți, găsesc suficiente argumente, și nu de calitate inferioară, ca să hotărască peremptoriu că nu există nici o rasă pură și că amestecul raselor, ducând la sumarea virtuților, s’ar fi dovedit cele mai adesea ca un proces suitor și în avantajul neamului omenesc. Cercetătorii aceștia nu-și dau seama că în cuvinte precum „dezastru” sau „avantaj” se implică o întreagă lume de valori, asupra cărora nu se poate hotări după criterii științifice. Anume oameni de știință, atacând cu pretențiozitate nejustificată problema raselor, au isbutit, în intervalul scurt al unui singur secol, să o compromită deabinelea, și aproape mai iremediabil decât au compromis bunăoară pictorii academici — nudul. Să tratăm pe cei ce ne-au obosit inutil în același fel cum au fost tratați pictorii academici din partea unei anume școale mai noi: să cerem interdicția — printr’o convenție, să zicem, internațională — a acestui subiect, pentru cel puțin o altă sută de ani. Sau mai precis: să cerem științei să se mărginească la problemele cari îi aparțin cu adevărat.

Vom încerca în rândurile de față să privim problema rasei într’un spirit mai degajat. Aruncând peste bord balastul termenilor de matematică și statistică biologică, să privim rasa deocamdată ca o indescifrabilă entitate a naturii, și să vorbim despre ea, așa cum se vorbește de obicei despre o realitate umană într’o lume de valori umane. Pe un asemenea plan e poate mai indicat să întrebuițăm termenul de „rasă” într’un sens oarecum mai de toate zilele și fără de orice pretenții de scientism. Cuvântul „rasă” în accepție curentă echivalează aproape cu acela de „stil biologic”. În măsura în care termenul „rasă” îl substituim prin acela de „stil biologic”, suntem efectiv puși în situația de a vorbi despre rasă în termeni mai apropiați de intuiția și simțămintele noastre. Cert lucru, există simțământul că te găsești în prezența unui om de „rasă”, tot așa cum există simțământul că te găsești în prezența unei opere de „stil”. Cel ce încearcă acest simțământ și-a însușit prin aceasta chiar o poziție, de unde se poate lansa în considerații și aprecieri omenește inteligibile. Pentru a vorbi despre o simfonie nu e neapărat nevoie să o reduci la vibrațiile aerului cari o compun pe plan fizic. Din contră: pentru a vorbi omenește despre o simfonie trebuie să uiți cu totul că ea e alcătuită și dintr’o succesiune de vibrațiuni ale aerului. În cazul rasei trebuie să facem abstracție de ceea ce această entitate ar putea fi pe planul naturii, și să ne mărginim la ceea ce ea este pe planul sensibilității și al valorilor umane. Facem așadar o analogie între simțământul că te găsești în fața fenomenului „rasă” și simțământul că te găsești în prezența fenomenului „stil”.

Imi amintesc că în cursul vieții am încercat de mai multe ori acest simțământ sui generis. Mai acu câțiva ani, la sesiunile pitorești și exotice ale Ligii Națiunilor la Geneva, unde ți se dă prilejul variat să întâlnești exemplare umane în stare să ilustreze viu toate tipurile unui muzeu antropologic, mă impresiona iarăși și iarăși, până la fascinare, figura pe deplin realizată în felul său a omului de stat englez Sir Austen Chamberlain. Eram simplu privitor și nu mi s’a dăruit în nici un fel ocazia să judec vreodată calitățile, nici morale, nici intelectuale ale acestui om, rezervat fără a fi întunecat, stăpânit fără efort și în chip organic impunător, dar în fața lui mă încerca de fiecare dată simțământul copleșitor că mă găsesc în prezența fenomenului „rasă”, și îl contempnam — fără de a-i înțelege graiul — cu desfătarea vibrantă pe care ți-o comunică o rară operă

de stil. Vorbesc despre rasă și îată-mă îndrumat spre cazuri foarte concrete. E cel mai bun drum ce-l putem urma. Căci fenomenul rasă, exact ca și fenomenul stil, îl cuprinzi cel mai deadreptul potrivindu-te în fața lui și arătându-l cu degetul în lumea și în atmosfera lui concretă. — Imi amintesc de un alt moment când am fost atins într'un chip cu totul aparte de acelaș simțământ revelator. Cu ani în urmă, rătăcind odată prin nordul Ardealului, am fost nevoit să poposesc o noapte într'un sat evreesc; am tras la un han cu lumini sufocate de fum și beznă. Mi s'a îmbiat o cameră. Dimineața părăsind camera, am dat într'o mică curte pătrată, înconjurată de pridvoare. În mijlocul curții închise se înălța de minune potriveala unui chioșc copleșit cu viță de vie. Era o splendidă dimineață de Mai. În chioșc stăruiau la masă vreo șase băieți, în vârstă biblică de 12 ani, cu părul roșcat cum e frunza de viță toamna, cu perciuni în spirale și cu ochi mai vii decât cei de veveriță. În atmosfera proaspătă și solară, copiii discutau cu aprindere în jurul unui enorm Vechiu Testament, deschis pe masă, și schimbau priviri și guturale dialectice. Erau așa de cuprinși de focul desbaterii că, deși la spatele lor, nici unul nu a ținut să mă remarce. Am asistat îndelung la această scenă de pui de patriarhi, și am rostit pentru mine, și ca un comentariu la tot tabloul, cuvântul: „rasă“!

În țara noastră cu tipuri de oameni destul de variate, n'am fost pătruns poate nicăiri de simțământul că mă găsesc în prezența rasei în aceeași măsură ca în fața ciobanilor noștri din Poiana Sibiului. Acești mândri ciobani, în ale căror fapte se împlinesc însușirile fizice și sufletești proprii unui neam de oameni, românesc și carpatin, însușiri cari în atâtea alte părți au rămas — sub prestunea mizeriei și a unor împrejurări istorice suficient cunoscute — latente, sau incomplet dezvoltate, demonstrează palpabil și cu oarecare aproximație nivelul până la care s'ar putea ridica media rasei noastre. Bănuiesc însă că și poenarii s'au bucurat mai demult, poate acu o sută sau două de ani, de o și mai strălucită perioadă de înflorire a rasei lor decât astăzi. De atunci au intervenit unele împrejurări despre cari doctorii ținutului ar putea să istorisească câte ceva, împrejurări cari și-au dat de sigur contribuția nefastă la începutul de declin fizic al acestui splendid neam de oameni. Oricum însă, constatarea aceasta nu schimbă întru nimic convingerea mea că ciobanii din Poiana reprezintă una din culmile stilului biologic românesc. Acești oameni, cu figurile lor înalte, de-un aer aristocratic, de o stăpânită încredere în ei înșiși, prietenoși și totuși distanți, vânjoși fără brutalitate și de-o aspră seninătate, vegetativi și astrali ca brazilii și puternici ca urșii, au fost în timpul din urmă adeseori remarcați cu interes și cu admirație și din partea străinilor. Sunt puține regiuni în Europa, unde simpli oameni dela munte sau dela țară să facă o impresie tot atât de aristocratică. Au apărut în vremea din urmă prețioase și bine alcătuite cărți de propagandă, cu ilustrațiuni de oameni și locuri din România, și cum de ani de zile îmi port rosturile prin străinătate, știu din experiența zilnică cât de mult impresionează și cu ce stăruitor ecou, chiar și numai din simple fotografii, ciobanii poienari. Nu mă preocupă deloc în rândurile de față ce anume „rasă“ înfloresce în poienar sub aspect antropologic, cât e de „pură“ această rasă, și nici întrebarea dacă românul din alte regiuni nu reprezintă cumva, sub unghiu antropologic, altă rasă, sau amestec de rase. Ciobanul poienar mă interesează aici ca *stil* biologic, vital și sufletesc, iar sub acest unghiu, trebuie să mărturisesc că în prezența poienarului sunt cu totul furat de simțământul că mă găsesc în fața unui asemenea *stil*, pe deplin realizat și nu numai alcătuit din latențe, din posibilități, sau din fragmente pe cale de a se schița.

După ce te-ai obișnuit puțin să consideri rasa ca stil, e sigur că cele mai multe dintre așa zisele puncte de vedere „științifice“, din cari se atacă problema, și se vor părea tot atât de puțin esențiale ca de-o pildă isprava savantului, care face curbe grafice, după o

compoziție muzicală. Cu toate avantajele sale de metodă, considerarea rasei ca stil e pândită însă și ea de o primejdie, ba chiar de o mare primejdie. Primejdia e cu atât mai mare, cu cât sensibilitatea noastră stilistică e mai rigidă, dar cu atât mai mică cu cât sensibilitatea noastră stilistică devine mai elastică. O sensibilitate stilistică *elastică* încearcă în prezența raselor, ca stiluri vitale și sufletești, stări întovărășite de-o anume evlavie, ca în fața unor fenomene originare ale firei. O sensibilitate stilistică elastică se va transpune cu ușurință și cele mai adesea cu simpatie în ansamblul de valori fizice și spirituale ale unei alte rase. Nu acesta e însă cazul sensibilității stilistice de tip *rigid*. O sensibilitate stilistică *rigidă* va manifesta o aversiune față de ansamblul de valori fizice și spirituale ale unei alte rase. O sensibilitate stilistică *rigidă* va avea tendința să vadă în valorile fizice și spirituale ale altor rase — *non-valori*.

Când conștiința de rasă se împerechiază în chip nenorocit cu o sensibilitate stilistică *rigidă*, se produce fenomenul disgrațios și mătăhălos, căruia îi dăm numele de „*mesianism rasist*“. Acest fenomen constă în exaltarea valorilor fizice și spirituale ale unei *singure* rase. Mesianismul rasist e caracterizat prin credința că o anume rasă omenească ar deține toate calitățile cu care D-zeu a ținut să inzestreze genul omenesc, și că toate celelalte rase posedă aceste însușiri numai parțial sau într'un fel degradat sau viciat. Istoria omenirii a avut parte de mai multe ori de asemenea puțin îmbucurătoare mesianisme: În afară de mesianismul evreesc al vechiului testament și de mesianismul blond al național-socialismului german, despre care actualmente se vorbește așa de mult, mai există un mesianism analog anglo-saxon, precum și unul rusesc. De fiecare dată mesianismul e altfel nuanțat și îmbrăcat în altă doctrină, dar în centrul fiecăruia se găsește pretenția și mândria exagerată a unei anume rase de a fi „rasa aleasă“ a lui Dumnezeu. Mesianismele rasiste, dezvoltate când în doctrină teologică, când în doctrină biologică, sunt în egală măsură forme ale unei trufii colective. Că mesianismul se întemeiază odată pe un fictiv contract cu Iehova sau că se clădește pe tot atât de fictive considerațiuni de știință naturală cu privire la superioritatea de nivel și de destin a rasei blonde, nu e prea important. Mesianismul vechiu evreesc era bazat pe o așa zisă invoială dela „tu“ la „tu“ cu divinitatea. Mesianismul germanilor, cari astăzi țin să se „nordizeze“ cu orice preț prin inzdrăvenire fizică și prin paganizare, se întemeiază nu atât pe un contract teologic bilateral și cu paragrafe în regulă, cât pe niște așa zise privilegii, ce li s'ar fi acordat blonzilor din partea naturii. Deosebirea nu ni se pare prea mare. Iehova și-a schimbat numele în „Natură“ și și-a strămutat preferințele de pe malurile Iordanului pe malurile Sprei. Mesianismul rasist, cu toată flora sa de ficțiuni, a existat și există, oricât formele sale ar contraria simțământul de respect în fața configurațiilor și profilurilor biologice, cari ar trebui acceptate în pluralitatea lor. La rândul său anglo-saxonul, de când a pus piciorul în patria insulară și în imperiul apelor, s'a crezut, neadmițând nici o discuție, neam ales al lui Dumnezeu. Simpatia pe care anglo-saxonul o arată aproape ostentativ vechiului testament nu e decât un simptom al acestui mesianism. Iar rușii, în momentul când s'au trezit la conștiința de sine și mai ales la conștiința că sunt un imens popor, au găsit și ei cu cale să-și exalteze rolul istoric. „Mujicii“ și „idiotii“ Rusiei deveniră dintr'odată, și cu exclusivitate, singurii purtători de Dumnezeu pe pământ. Moscova visa la un moment dat să salveze omenirea întreagă, adică probabil să o și supună. (Ar fi interesant să se cerceteze în ce măsură a exploatat bolșevismul conștiința mesianică a poporului rusesc, în planurile de revoluționare a lumii).

În acord cu sine însuși, mesianismul rasist, de orice fel, a fost și este atins de o penibilă orbire față de toate virtuțile altor rase. Un popor lovit de această cecitate spirituală nu mai e în stare să se depășească și nu se mai vede decât pe sine însuși. Toate

celelalte popoare și rase sunt văzute în oglinda diformantă a narcisismului de unul singur. De cecitate ce tocmai o subliniarăm n'au fost cruțați nici unii remarcabili gânditori. Lui Houston Stewart Chamberlain, unul dintre teoreticienii favoriți ai național-socialismului german, care de altfel a știut nu odată să pună în frumoasă lumină problema rasei ca atare, îi reproșăm în primul rând sensibilitatea stilistică mult prea rigidă. Lipsa de elasticitate l-a făcut incapabil de a pricepe orice nu poartă pecetea blondă a germanismului. Să ne reamintim numai în ce ~~ton~~ nedrept și disprețuitor vorbește el în celebra sa carte „Fundamentele veacului al XIX-lea” de pildă despre vechea cultură egipteană, în care cu toții suntem obișnuiți să admirăm fără de nici o rezervă întâia cultură monumentală apărută în istoria omenirii. Și aceasta pe motivul — cât de irelevant! — că vechii egipteni nu erau „ari”. Sensibilitatea stilistică se poate educa. Să ne amintim ce opinii cu adevărat obtuze aveau europenii în genere despre neamurile negre africane, câtă vreme încă nimenea nu-și luase osteneala sau nu avuse priceperea să pătrundă în secretele culturii lor spirituale. Europenii, cari vor să învețe ceva sau să-și lărgească și să-și mlădieze puțin sensibilitatea stilistică, sunt invitați să citească sau măcar să răsfoiască operele lui Frobenius despre culturile africane. Mărturisesc, și iau răspunderea sub semănătură pentru această judecată, că nu am citit legende mai poetice intruchipate și mai profunde ca semnificație, decât legendele negre. Nu mai departe decât acu câteva zile am asistat la o conferință despre poezia pigmeilor din centrul Africei. Altă surpriză incredibilă. Un „imn către curcubeu” în care pigmeii, aceste furnici umane, aduc laude celorlor cerului și imploră curcubeul să nu-i ucidă, m'a emoționat mai profund și mai stăruitor decât mai multe antologii de poezie modernă a mai multor popoare europene laolaltă. Am avut prilejul să aud și poezie lirică polineziană, de largi ritmuri și cu metafore de început de lume, care ar putea să fie semnată de orice mare poet oriental, dela Li-Tai-Pe până la Tagore. Nu am suferit din fericire niciodată de mesianism rasist, dar dacă aș fi suferit, cele câteva lecturi întâmplătoare cari m'au introdus în sufletul colorațiilor, m'ar fi vindecat definitiv de orice trufie.

Dacă mi s'ar pune întrebarea ce atitudine aș lua față de problema amestecului între rase, aș răspunde: nici în această chestiune nu mă îndrumă pretense descoperiri sau principii științifice, ci mai curând sensibilitatea mea stilistică. Mă voi declara cu alte cuvinte împotriva amestecului, dar nu din considerente biologice de puritate a plasmelor ereditare, ci fiindcă mi se pare că amestecul duce în cele mai multe cazuri la lipsă de stil și într'un anume sens la lipsă de caracter. E în joc un elementar simț al stilului și un respect cvasi-religios față de formele substanței vitale, simțăminte pe care nu pot și nu înțeleg să le înving. Simțământul că te găsești în prezența unei rase, care a fost favorizată de împrejurări prielnice de a se realiza consecvent cu ea însăși și de a-și traduce în fapte creatoare toate virtualitățile, este una din rarele bucurii și generoase satisfacții, la care mi s'ar părea monstruos să renunți cu ușurință. Să nu stricăm, să nu nivelăm, să nu spălăcim, noi oamenii, ceea ce a răsarit din sânul naturii și al sorții cu iresistibilă și convingătoare putere a unor fenomene originare plastic delimitate prin grație de sus. Nu mai puțin condamnat ar fi însă și drumul celălalt, al exaltării rasiste. Atitudinea, pretențioasă în formă, primejdioasă pe cât de naivă în esență, a mesianismului rasist, care în ultimele sale consecințe teoretice și practice propagă în ascuns sau pe față imperialismul spiritual, fizic și economic al unei singure rase — nu e prin nimic justificabilă. Simțământul, singurul, care deschide poarta spre un cadru *ecumenic*, simțământul de evlavie în fața fenomenului raselor — ne dictează să fim noi înșine, sub stelele noastre, și să îngăduim celorlalți să fie și ei — tot ei înșiși, sub stelele lor.

*

Ț A R Ă

DE

R A D U G Y R

Horbote-au suflat pe zări de miere
mânăstiri de crin și de topaz,
cîitorite din săgeată de viteaz
sau din coapsă zidărită de muliere.
Zboruri trec peste hotare-ardelenești,
dar în aer încă aue departe
troznet spart pe osia cu moarte
care-a frânt ciolanele moșești.
Sub sloduni, în măgura bătrână,
doarme un vlădică scris în jeț.
Iei un bulgăre și nu ai lut în mână,
dar crăiască frunte de județ...

Vechi țărâm cu doine legănate,
unde Corbea putrezea în ocne joase
între vipere ca bărnele de groase
și'ntr-o broaștele cât ploștile umflate...
Unde Domn de Rouă, Făt-de-Vraje,
Impărat de lacrimi și inel,
plânse fir subțire de păianjen
lângă râmnic cu iubire — funigel...

Peste iezăre cu funduri de vioară,
peste gresii peste zale de bîcaz,
soare'nalt descalecă pe țară,
țuguindu-și cușma lui de cneaz.
Chiote albastre de pandur
apele dau buzna'n dimineți
cu spinări sburlite de mistreți
și lichide vulpi de aur pur.

Primăvara Țării berze plouă,
sue rai pe un picior de plai
ca să vină heruvimi să-și moae'n rouă
nufărul călcăiului bălai.
Păpușoi năvălesc în Țară
zornăindu-și săbii de zamfir,
— și'nzăuate'n platină și fir
armii largi de grâu și de secară....

Codri-adânci și câmpul cu tarlale
drum de fier purced către orașe,
ca să lingă cerul, cu furnale,
pântec de cuptoare să îngroașe.
Râu-și vinde paloșele'n hală.
Munții-și ard rărunchii în uzină.
Holda curge'n jîmble de beteală
ca o carne de ibovnică mezină.

Toamna, Țara'ntinde visterie :
țandări din viori de chilimbar.
Calci peste brățări și-aurărie,
mergi prin curcubee și prin jar.
Sus, pe harfe lungi foșnesc cocorii.
Piersicii : amurg și mahmudele.
Meri de purpură se scutură de stele
și Brumar miroase-a țuică și-a podgorii,
când la țățele ciorchinelor cu vin
ierbi bărboase sug smaragd, de parcă
verzi năluci țâșniră dacia din pelin
ca să bea și sub trifoi să se re'ntoarcă.

Visul, de la munte, pe'nserate,
lin pogoară pe o plută de alean.
Carul-Mare geme nestemate
peste Țară scârțâind mărgean.

Răpele se năpustesc spre ceruri,
ca să'nhațe pajurile'n dinți.
Noaptea, beznele din peștere cu sfinți
ies, să scuipe'n slavă giuvaeruri.
Umbra zîmbrului din fum de leaturi crește,
să-și aprindă'n luna la pătrar
cornul alb de trist mărgăritar
împungând cu vârful în poveste.

Țară, cântec verde și colindă, —
românească, dragă, zâmbitoare...
Sunt un ciob din uriașa ta oglindă
rotitoare 'n vijelii de soare.

Ce luceafăr mi-ai turnat în mâini rubine,
să te fac baladă ? Ce bour
te-a pierdut, din basm moldav, în mine :
sprintenă copită de azur ?
Căror zări le-ai spus să mă sărute,
căror bistrîțe să fiarbă'n trupul meu,
de te-am pus pe viersuri și lăute,
și te port sub coastă curcubeu ?

ORTODOXIE ȘI NAȚIUNE

DE

D. STĂNILOAE

Creștinismul se adresează persoanei. El nu se adresează națiunii pentru că nu există o conștiință ipostatică, de sine stătătoare, a națiunii. Dar persoanele omenești nu sunt unități abstracte, desbrăcate de orice determinante și prin urmare întru totul identice. Se pot detașa, desigur, dela orice persoană anumite determinante, ca accidentale și de suprafață. Dar sunt o serie de caracteristici de cari nu poate fi desbrăcată o persoană, chiar dacă am pătrunde până la ultimul ei sămbure, la ceea ce numim eul ei. Nu numai trupul, ideile, sentimentele, experiențele unei persoane poartă anumite caracteristici, ci și eul ei, centrul ei ontologic, aceea ce e dat dela începutul formării și organizării unui conținut de viață personală și conduce din transcendent-imanența sa tot procesul acesta. Eul nu este simplă entitate ipostasială înzestrată cu forța necesară de-a constitui un organism omenesc și cu acea lanternă la lumina căreia se vede și pe sine și conținutul său de viață. Dacă centrele acestea ultime ale persoanelor omenești ar fi neutre în oricare altă privință, fiind întru totul identice unul cu altul, și dacă toate determinările cari deosebesc atât de mult o persoană de alta ar proveni numai din influențele externe, din împrejurările în cari trăesc diferitele persoane, n'am înțelege de ce frați născuți din aceiași părinți — pot fi chiar gemeni — primind aceiaș educație, trăind — b. o. la sat — aceiaș viață, se deosebesc totuși enorm întreolaltă, pe lângă toată apropierea dintre ei.

E foarte curentă opinia că deosebiriile între eurile persoanelor se reduc la urma urmelor tot la împrejurările externe de viață, însă nu la acelea în cari trăesc persoanele respective, ci la acelea în cari au trăit înaintașii lor. Experiențele înaintașilor, istoria lor, au străbătut dela suprafața sufletului treptat, în curs de generații, spre adâncimile ontologice, arătându-se la urmași ca determinante ale eurilor lor.

Iar dacă urmașii se deosebesc totuși atât de radical între ei în centrele lor personale, aceasta se datorește misterioaselor capricii ale legii eredității, care face ca un copil să se apropie mai mult de cine știe ce strămoș iar altul de cine știe ce colateral.

Față de această opinie observăm întâi că tocmai capriciul misterios al legii eredității e o dovadă că singură nu poate explica totul, căci legea naturală se caracterizează prin constanță neclintită, prin repetare monotonă. De ce doi gemeni nu sunt niciodată egali? Ar trebui ca măcar uneori să vedem gemeni identici. Că istoria înaintașilor ar contribui cu ceva la determinarea eurilor urmașilor, e foarte plauzibil și din punctul de vedere creștin admisibil.

Procesul de variare și dezvoltare a lumii nu e determinat nici numai de Dumnezeu și nici numai din imanență. O conlucrare misterioasă are loc și în scoaterea la iveală a noilor fețe omenești. Toate fețele omenești își au modelele lor eterne în Dumnezeu, mo-

dele cari nu sunt idei statice, ci forțe cari lucrează la alcătuirea chipurilor lor în lumea creată, punând la contribuție și puterile imanente ale lumii. Când lumea a ajuns la acel punct de dezvoltare în care e prevăzut să apară o anumită față omenească, aceasta apare atât ca un rezultat al factorilor imanenți cât și ca un efect al lucrării modelului-forță din transcendență.

Puterile și împrejurările imanente n'aduc decât acele determinate eului nou, cari există în imaginea dumnezeiască a aceluia din veci. Se poate întui și chiar constata printr'un proces mintal analitic această misterioasă colaborare între procesul immanent și ceva mai presus de el. Un eu omenesc nou nu poate fi produs numai printr'un proces immanent. Dar acesta își are până la un loc drepturile lui. Doi gemeni sunt fețe omenești cu totul deosebite din momentul nașterii și chiar al conceperii lor.

Pe fiecare din ei l-ai putea explica până la un anumit loc, adunând o serie de momente și de fețe antecedente lui și aducându-le într'un fel de legătură cauzală.

Dar nici unul din cele două lanțuri cauzale nu s'a impus prin sine cu necesitate, ci ambele au fost determinate inițial de o putere mai presus de cauzalitate. Viața, chiar a tuturor înaintașilor, nu e suficientă singură pentru a explica natura persoanelor descendente. Un temei îl poate constitui și faptul că după Sfânta Scriptură sau după legendele cosmogonice orientale fiii primei perechi de oameni erau tot așa de deosebiți de părinții lor și întreolaltă, ca și fiii de astăzi, când în urma fiecărui nou născut sunt sute de generații. Nici o față omenească nu e formată în întregime nici de trecutul care o premerge nici de istoria ei proprie.

Fiecare om vine cu o schemă originară apriorică, determinată numai în parte de trecut și în cadrul căreia are să-și manifeste libertatea creatoare, umplând-o cu un conținut sau altul. Ipostasul fiecărui om, vine dela Dumnezeu, dar vine străbătând prin mediul unui trecut acumulat în părinții pământești, și acest drum se integrează în actul constituirii lui după imaginea ce-o are în ceruri.

Notele individualizante, pe cari le primește eul nou constituit în ordinea lumii, din mediul istoriei acumulate în părinți, privite din perspectiva noastră cronologică par adăugate la alte note pe cari le-ar avea mai dinainte.

În realitate noul eu se constituie printr'un singur act, natural-dumnezeesc, cu totul simultan.

De aceea nu se poate spune că notele cu cari înzestrează un nou eu trecutul anterior lui sunt mai de suprafață, de un ordin secundar, deci posibil de lăpădat de către o persoană, pentru a redeveni în starea de puritate apriorică și față de influențele trecutului.

Numai atâta spunem: nici un eu nu se poate explica numai din trecutul anterior lui. În nici un caz nu vrem să spunem că eul în momentul primei lui apariții în imanență ar avea o stare liberă de orice urmă a trecutului în al cărui mediu începe a se scălda.

Din primul moment al existenței sale, eul are și notele pe cari i le dă istoria înaintașilor săi. Înainte de-a avea aceste note, înainte de apariția în imanență, el nici nu există. Nu există decât imaginea-forță care până acum a pregătit numai terenul pentru lansarea lui în existență, dar n'a parvenit încă să-l constituie. Iar imaginea-față a fiecărui eu cuprinde toate determinatele lui, inclusiv cele pe cari eul le primește prin mijlocirea istoriei ce-l premerge.

* * *

În felul acesta calitatea națională a eului omenesc nu este ceva accidental, de suprafață, aposterioric, ci face parte din destinul esențial al lui, se cuprinde printre deter-

minantele imaginii lui eterne. Modelul ceresc al fiecărui om e modelul omului concret, precizat istoricește.

În ce constă calitatea națională? Evident nu într'o bandieră tri-sau bicoloră, nu în afirmarea obstinentă a naționalității proprii, nu în ceea ce se chiamă „naționalism” în care intră de multe ori și o notă nesimpatică. Acestea toate pot isvori din calitatea națională. Calitatea națională nu e o simțire, un organ spiritual, o facultate în plus a omului. Dacă ar fi așa, s'ar mai putea vorbi eventual de posibilitatea anulării acestui plus care deosebește diferitele grupe de oameni, pentru a-i reduce la uniformitatea pretins originară. Calitatea națională nu este un accident adaus umanului pur. Calitatea națională este însuși umanul într'o anumită formă a lui. Precum orice element material are în mod necesar o anumită formă, așa și umanul se prezintă cu necesitate într'o anumită formă determinată dinăuntru și deci intrinsecă lui. Un uman pur, nedeterminat de-o anumită formă, nu se poate închipui. Chiar înformitatea e o formă. Un uman fără o anumită formă e o abstracțiune cu care nu poate lucra decât gândirea matematică, nu însă și cea imaginativă. Calitatea națională nu stă la un colț al sufletului, nu constituie o piesă din organismul spiritual-trupesc al omului. Ea nu este alături de gândirea — pur umană —, de iubirea — iarăși pur umană —, de bucuria și tristețea — din nou pur umane —, o însușire deosebită, ci ea este gândirea, iubirea, bucuria, tristețea, acțiunea, conștiința purtând o anumită dispoziție, o anumită vibrație, un anumit gust comun unei grupe de oameni și neîntâlnit la celelalte grupe. Mustul acesta de anumit gust de care e îmbibată iubirea românească b. o., nu face această iubire mai puțin umană. Și nici gândirea românească nu e mai puțin gândire. Între național și uman nu e nici un antagonism. Dimpotrivă, cu cât îți adâncești simțirile umane, cu atât te adâncești mai mult în miezul calității tale naționale. Adâncul umanității se află în adâncul firii tale naționale. Doar e fapt notoriu că imitatorii simțirilor și atitudinilor străine sunt mai puțin umani, pentru că trăesc mai la suprafață. Un român înțelege și iubește oameni de alt neam nu printr'o depășire a calității sale de român, printr'o coborire undeva în substratul pur uman al personalității sale, ci rămânând român. Un român, când simte milă față de un ungur, în milă e tot român. Și se simte cu atât mai mult aceasta, cu cât e mai puternică mila. Cu cât subiectul ei uită mai mult că e român. Iubirea față de toți oamenii, de orice neam ar fi ei, nu e nici ea o iubire anațională. Sentiment anațional, în rădăcinile și factura lui, nu există.

* * *

Acestea ar fi premisele ce le are în vedere ortodoxia când, răspunzând la întrebarea despre raportul între creștinism și națiune, nu nesocotește factorul național.

Ne-ar fi ușor să arătăm cum decurge răspunsul ortodox din aceste premise, încheind cu aceasta articolul nostru. Dar deoarece o ramură importantă a creștinismului, catolicismul, atrage în desbaterea acestei probleme două noțiuni cari turbură enorm claritatea datelor problemei, e util să consolidăm răspunsul ortodox și prin lichidarea eventualelor obiecțiuni ce decurg din poziția catolică.

Cele două noțiuni de cari face uz catolicismul în desbaterea problemei noastre sunt: *natura* și *supranatura*. În aparență aceste două noțiuni ar simplifica mult problema: națiunea e naturală, creștinismul e supranatural, prin urmare supranațional; creștinismul nu poate fi în niciun caz național, căci atunci n'ar mai fi creștinism ci păgânism.

Atitudinea catolicismului în această problemă rezultă din doctrina catolică generală care vede totul prin prisma divizionării în natural și supranatural.

Conform acestei doctrine omul primordial constă din două secțiuni: *natura* și *do-*

num superadditum, sau supranatura. Natura avea în ființa ei germenele morții și pofta păcătoasă (concupiscentia carnis). Nemurirea și curățenia nu stăteau în natura omului, nu erau în legătură ontologică cu firea omenească, ci erau adausuri din afară, neaparținătoare constituției intrinsece a naturii omenești. Prin căderea în păcat nu s'a știrbit întru nimic *natura* omului, ci s'a retras numai *donum superadditum*.

„Din cele trei feluri de bunuri pe cari le putem considera în natura umană, — principii esențiale și proprietățile cari rezultă din ele, înclinarea naturală spre bunul virtuții și darurile gratuite cari constituiau justiția originală — cel din urmă fel a fost ridicat total și în toată natura omenească prin păcatul originar... dimpotrivă, principiile esențiale ale naturii cu proprietățile cari decurg din ele rămân absolut intacte; nici păcatul originar, nici chiar păcatele personale nu pot nimic în această privință. În sfârșit înclinarea spre bunul virtuții nu e nici ea diminuată în sine prin păcatul original care nu slăbește natura, sursă și principiu al acestei înclinări (I. E. Masson, Dict. de Théol. Cath. t. XI col. 41—42).

Ortodoxia nu știe de acest dualism ontologic în omul primordial, ci învață că nemurirea și curățenia erau potențe naturale ale lui, pe cari avea să le desvolte deodată cu întreaga natura sa. Doar *chipul* dumnezeesc a fost impregnat în însăși constituția naturii omenești, nu a fost ceva adaus ca un supra, ca ceva neesențial ei. Am face pe Dumnezeu creator al morții și al păcatului, dacă am spune că natura omenească pe care a creat-o ar fi prin firea ei, în mod normal, păcătoasă și muritoare. Căderea în păcat ar apărea în acest caz neînțeleasă, dacă pe Adam l-ar fi reținut dela păcat nu voia lui, ci *donum superadditum*, de care catolicii spun că era frâul care strunea în Adam concupiscentia naturală lui. Cum se face că acest dar dumnezeesc a cedat la un moment dat poftei spre păcat a omului sau asalturilor șarpelui? În general nu înțelegem de ce ar fi făcut Dumnezeu pe Adam cu două secțiuni: cu natură păcătoasă și muritoare și cu un frâu supranatural. Intrucât e chip al lui Dumnezeu, natura omenească e bună, are ca ceva firesc, normal, viața spirituală superioară, legătura cu Dumnezeu. Dar intrucât e creată, această natură are și posibilitatea să se schimbe, poate să cadă din viața ei divino-omenească normală, poate să se știrbească, să altereze chipul dumnezeesc impregnat în ea. Iată ce spune teologul rus, Păr. S. Bulgacov („Rugul nears“ ed. rusă, pg. 24—25): „Omul nedesvoltat și tânăr avea în sine și puterea vieții — *posse non mori* — și puterea purității — *posse non peccare* — nu ca un dar extraordinar, *donum superadditum*, ci ca normă internă, ca fire autentică a naturii sale. Și moartea, și păcatul, deși *posibile* în om în virtutea caracterului său creat, au fost pentru el *nenormale și contrare firii sale*“. Omul era cu totul deschis acțiunii dumnezeiești, fiind destinat la deplina realizare a îndumnezeirii sale, numai în baza neprihănirii sale: Dumnezeu venea în fapt de seară să vorbească cu omul, ca cu un prieten, dar această „convorbire“ nu era un *donum superadditum* în raport cu natura lui necrescută încă, ci dimpotrivă această comuniune cu Dumnezeu îi era dată și destinată lui, în baza naturii sale“. Astfel prin păcatul originar nu s'a retras simplu *donum superadditum*, așa încât natura să rămână în întregimea ei. Starea omului după căderea în păcat nu e o stare naturală, starea „naturii pure“, ci o stare de stricăciune a naturii; el nu-și mai are natura lui în plenitudinea și senzul ei firesc, el are o natură știrbită, în care s'a introdus defectuositatea. Pentru catolici, însă, omul a rămas cu natura lui deplină.

Avem deci de-a face cu două concepții despre natura omenească. Desigur definițiunea formală a naturalului poate fi aceeași: sfera naturalului unei ființe cuprinde toate acele puteri, însușiri și acte cari țin de acea ființă, cresc din ea, o manifestă pe ea și nu sunt accidente sau adausuri artificiale, necesare ei. Dar în concret concepția ortodoxă

este că viața spirituală nu e ceva accidental, necesar naturii omenești, ci ține de ea, exprimă sensul și direcția ei. Viața spirituală fiind participare la viața dumnezeiască, urmează că natura omenească e astfel făcută că nu poate trăi o viață adevărată, decât participând la viața dumnezeiască. Naturii omenești nu-i este imprimată numai capacitatea de-a participa la viața dumnezeiască, de-a se îndumnezei, ci și necesitatea după ea, organul care caută acea viață, fără de care natura sau suferă cumplit sau se închircește într-o viață subnaturală, oarbă, defectuoasă.

S'ar părea că e o contradicție să numești viața spirituală, comuniunea cu Dumnezeu, îndumnezeirea, naturală. Doar ce-i natural omului crește din om, pe când viața lui spirituală e legătura cu ceva ce vine de dincolo de el, cu Dumnezeu. Totuși nu-i aci nici o contradicție. Viața spirituală, îndumnezeirea, sau oricum i s'ar mai spune participării omului la viața dumnezeiască, e în primul rând act omenesc de lansare în divin sau de absorbțiune a divinului. Act sau funcțiune omenească de nutriție spirituală. Dacă mâncarea materială nu este ceva extranatural, nu poate fi nici mâncarea spirituală. Floarea încă se nutrește cu aer și lumină. Procesul acestei nutriții nu e supranatural florii. Dimpotrivă, fără el floarea se închircește și mai duce câțva timp o viață nevoiașă, subnaturală, ca apoi să moară. Suntem de acord că o aplicare perfectă a definiției naturalului (creștere din sine) nu se poate face la viața spirituală a omului (precum de altfel nu se poate face la nici o altă activitate a omului). Participarea la ceva din afară de sine e într-o anumită privință altceva decât creștere din sine. Dar dacă ne gândim că omul e în întregime făcut de Dumnezeu, deci chiar o creștere din el a vieții spirituale ar fi tot un fel de participare la bogăția dumnezeiască, și dacă ne mai gândim și la aceea că între însușirile naturale cu cari l-a creat Dumnezeu pe om una dintre cele mai esențiale este aceea să participe, cu prețul plenitudinii vieții sale naturale, la viața dumnezeiască putem socoti această participare la viața dumnezeiască, îndumnezeirea omului, ca ținând de natura lui, fiind cerută de ea și manifestând-o pe ea.

De natura omului nu ține numai trupul și sufletul, ci și viața dumnezeiască-omenească. Omul e o ființă teandrică în natura lui. Noi distingem nu între natural și supranatural, ci între viață fără Dumnezeu și în Dumnezeu. Dar viața naturală e cea în Dumnezeu.

Are vreo însemnătate practică această deosebire între ortodocși și catolici cu privire la sensul naturii omenești? Nu e cumva numai o ceartă pentru cuvinte? Are o însemnătate destul de mare. Mai ales în legătură cu problema noastră. Între elementele cari constituiesc natura unei ființe există o sudare atât de perfectă, încât formează la un loc un întreg cu un singur sens, o unitate perfectă. Deși de substanță deosebită, elementele constitutive ale naturii umane poartă pe trepte diferite aceleași caractere și abia toate la un loc exprimă și realizează în acte comune, sensul și destinul ei. Așa cum sufletul, deși de substanță deosebită în raport cu trupul, formează cu trupul un întreg, exprimă împreună un senz și realizează împreună orice act, la fel în viața spirituală a omului se întâlnesc într-o unitate misterioasă harul dumnezeesc cu actele sufletești și trupești, exprimând și realizând împreună viața deplină a naturii omenești. Și cum natura omenească se prezintă la fiecare persoană cu anumite caractere individualizate, viața spirituală, care ține de natura cutărei sau cutărei persoane, va purta și ea, în felul ei, aceleași caractere individualizate cari se manifestă în suflet și se fac vizibile în trup. Viața spirituală, oricât ar fi de profundă, e alta la fiecare persoană. Nu sunt doi oameni cari să experimenteze la fel participarea la viața dumnezeiască și să o manifeste în aceleași roade, în același chip. N'au fost doi profeți cari să aibă aceleași viziuni și să folosească aceleași imagini pentru a exprima experiențele lor. Nu e vorba aci de deosebiri cari despart pe oameni, de jus-

tificarea individualismului în sensul izolării religioase. Cei ce au alte viziuni și se văd siliți să le exprime în mod deosebit, știu în același timp, tot prin experiență religioasă, că trebuie să le refere la același subiect care li s'a descoperit. Ei se înțeleg perfect unul pe altul, căci știu că în fond exprimă același lucru cu mijloace puțin deosebite, după cum puțin deosebită e natura fiecăruia. Iubirea sub influența experienței religioase e experimentată deosebit de fiecare om. Dar aceasta nu înseamnă că nu se pot iubi. Sobornicitatea nu e uniformitate, ci armonie, aceeași melodie cântată la un loc de instrumente puțin deosebite. Viața spirituală are și ea caracterul național al subiectului care o trăiește.

Cu totul alte consecințe rezultă din concepția că viața spirituală e supranaturală, nu formează împreună cu natura un întreg ontologic. În sectorul supranatural nu vom întâlni în mod necesar caracterele individuale pe cari le are natura în diferitele persoane. Supranaturalul e unul, iar persoanele sunt diferite, natura e variată. Și oricât s'ar aminti adagiul lui Toma d'Aquino: „Gratia non tollit naturam sed perficit“, supranaturalul e conceput totuși nu într-o continuitate organică cu natura, ci ca un sector despărțit a cărui misiune este nu atât să trezească puterile naturii la viața deplină, cât mai degrabă să reducă natura la tăcere, să o potențializeze, întocmind deasupra ei, nu din pământul ei, un fel de grădină aeriană, supranaturală, cu virtuțile ei, cu viața ei.

Astfel se vorbește de virtuți infuzate prin har, nu, cum am zice noi, exfuzate din natura omenească. E drept că subiectul acestor virtuți infuzate e lăsat să fie tot omul, dar evident că în acest rol subiectul omenească e desbrăcat de toată individualitatea lui concretă, redus la rolul unui simplu agent fizic pentru manipularea virtuților infuzate. Alte caractere ale naturii sunt înăbușite de har: de pildă concupiscenta. În general nota personală, determinantele particulare au să fie înăbușite de supranatură, care e de caracter general uniform. Perfecționarea naturii de către har se înțelege și ca o corectare a naturii, ca o reducere la starea de potență a unor însușiri ale ei. De calitatea națională supranaturalul nu vrea să știe nimic, fiind o calitate particulară. Calitatea națională nu poate deveni o calitate supranaturală. Rămânând numai în sfera naturalului, catolicismul o privește cu suspiciune.

Vom încerca să arătăm și printr-o scurtă cercetare a procesului de ridicare a naturii din starea căzută, că separația omului în natural și supranatural e greșită.

* * *

Fără îndoială refacerea naturii omenești căzute se face printr'un ajutor de sus. Față de natura deteriorată, se distinge limpede coborîrea puterii de sus, dela Dumnezeu. Dar primului om nu i s'au dat tot astfel, în două reprize, o bază ca natură cu înclinații spre păcat, și un adaus extraordinar, ca frâu contra păcatului. Aceluia i s'a dat totul la un loc ca un întreg.

Acest *infra* și *supra* îl observăm la omul de azi nu numai în momentul când peste ce are el deteriorat vin puterile de sus, ci și după aceea, atâta timp cât între acele puteri și starea sa păcătoasă de mai înainte nu s'a făcut o sudare perfectă, atâta timp cât natura nu e scoasă din defectuositate, nu e reparată. La un creștin neperfect, păstrând încă impulsuri tari spre păcat, se poate vorbi încă nu de natură și supranatură (pentru că natura în sensul ei adevărat nu-i ceva păcătos), dar în orice caz de ceva *infra* și de ceva *supra*. Observăm aceasta intuitiv în sufletul nostru, fiecare. Putem vedea cum în anumite momente suntem duși de porniri pismașe, pofticioase, inferioare, și putem simți cum în alte momente vine peste ele, slăbindu-le, ceva de sus, de dincolo de sfera noastră omenească.

Dar distincția aceasta nu se mai poate face la un creștin perfect. (Sigur, un creștin

absolut perfect n'a existat, dar au fost personalități cari s'au ridicat la mari înălțimi). De pildă la apostolul Ioan. Se mai pot distinge în sufletul lui două zone: una *infra*, a lui, păcătoasă, și una *supra*? Mai poți spune: acestea sunt porniri și gânduri de jos, celelalte de sus? Nu este el în întregime creștin?

Și aceasta este ținta spre care tind creștinii: la o sudare deplină a puterii de sus cu starea deteriorată a lor, astfel ca să nu fie în ei două zone, ci un întreg care nu e altceva decât natura omului restabilită, natura lui cum a fost cugetată și creată de Dumnezeu. Harul și voia omului nu se mai simt ca două principii de acțiune ci ca unul singur: voia luminată și întărită spre bine. Simțirile omului nu mai rămân sub har cele vechi ca prin forța cumva fizică a harului ele să arate numai altfel de cum sunt, ci efectul harului trece cu totul în constituția intrinsecă a lor, transformându-le, inobilându-le. Eficacitatea harului nu e reală decât din momentul în care a reușit să-și convertească forța lui în forță intrinsecă a puterilor și organelor cu cari este înzestrat omul. Harul nu e o entitate ipostasiată, o grămăjue de putere dela Dumnezeu trimisă în suflet, cum învață catolicismul când spune că harul e creat, e prin urmare desfăcut de Dumnezeu („Grația sfințitoare este deci o realitate distinctă de Dumnezeu, creată, infuzată și inerentă sufletului“ J. van der Meersch, Dict. de Théol. cath. t. VI col. 1609). Harul e *acțiune*, *lucrarea* a lui Dumnezeu, nedesfăcută de ființa lui, izvorind din ea. Cât timp această acțiune rămâne exterioară puterilor sufletești ale omului, chiar fiind în suflet, nu poate produce efecte cari să fie ale sufletului, virtuți ale omului. Numai când acțiunea aceasta a lui Dumnezeu trezește, desvoltă, întărește facultățile sufletești, devine deci *forță intrinsecă* a lor, se vor ivi simțirile și faptele creștine, cari sunt ale omului. Se mai poate distinge, în aceste simțiri și fapte ale omului, un sector natural și unul supranatural? Mai vedem aci o natură care rămâne cu starea ei, și deasupra ei o supranatură, înăbușind-o? Întregul om, cu toate facultățile, însușirile, pasiunile, caracteristicile lui, s'a ridicat, toate acestea umplându-se ca niște organe cu forță nouă, îndreptată spre bine. Teologul rus B. Vășeslavțev (Etica erosului transfigurat, ed. rusă, Ymca press, Paris 1931, pg. 67—70) spune, referindu-se mai ales la Părintele răsăritean, Maxim Mărturisitorul: „Patimile în totalitatea lor nu sunt rele în ele însăși; ele sunt bune în mâna celor ce râvnesc o viață bună. Patimi ca *dorința*, *voluptatea*, *frica*, prin sublimație se transformă; dorința în dorul puternic după harurile dumnezeiești, voluptatea în fericirea și încântarea sufletului pentru darurile dumnezeiești, frica în teama corespunzătoare de greșală, mahnirea în căință. Viciuosul e zidit din acelaș material ca și virtuosul... Puterile naturale ale sufletului și trupului... devin rele numai atunci când primesc o formă deosebită, adică *forma perversității*. Ideea fundamentală a întregii ascetici și mistici greco-răsăritene e *îndumnezeirea* (θεωσις). Îndumnezeirea este *sublimația* continuă a întregii ființe a omului și a tuturor puterilor trupului și sufletului lui... Sublimația opune categoric ascetica și mistica creștină oricărei ascetici și mistici necreștine, fie ea hindusă, neoplatonică, gnostică, stoică. Acolo nu e sublimație, acolo e negație; nu mântuirea lumii, ci mântuirea de lume... Pentru ascetica negativă transfigurarea sufletului și a trupului, învierea, este o absurditate. Ceeace e inferior (trup, patimi, emoții, subconștient, natură, cosmos) nu „se mântuește“, nu se modelează și nu se sublimează, ci se desrădăcinează, se neagă și se taie.

Puterile, însușirile, caracteristicile omului nu se convertesc, nu se topesc în har, ci lucrarea harică se lasă turnată, se modelează după aptitudinile și facultățile omului. Calitatea națională, care nu e altceva decât forma cea mai generală a sufletului, nu se dizolvă în har ci harul se lasă turnat în tiparul sufletului național, sublimând această calitate a sufletului.

Distincția între ce vine de sus și ce aduce omul nu se mai poate face la un creștin

bun decât cu amintirea: gândind cum era înainte de a se fi perfecționat creștinește. Să luăm o asemănare: bolnavul și medicina. Bolnavul este natura omenească după căderea în păcat. Medicina e harul care-l vindecă. Omul la început n'a fost făcut în două reprize și secțiuni distincte: după natură bolnav, dar prin leacul ce i se picura, ținut în stare de sănătate. A fost creat ca un întreg sănătos. După ce-a devenit bolnav, se observă cum restabilirea se face printr'un leac din afară de el. Și distincția între omul bolnav și leac se observă încă până ce leacul a străbătut bine țesuturile lui, s'a absorbit în ele și prin aceasta a devenit sănătos.

Sigur, asemănarea aceasta are defectul că închipue pe om ca primind harul dumnezeesc numai într'un anumit răstimp și după aceea nu-l mai primește, îl are în sine. În realitate omul stă continuu sub effluviile harului și starea lui se înalță, se îndumnezește continuu. Dar aceasta este viața firească a naturii lui. Cum toate cresc în trup, așa și omul e făcut să crească în Duh, în Dumnezeu. Natura nu are o limită în înălțarea ei, nu e o entitate statică deși are o cale, un cadru în desvoltarea ei. Ține de natura omului să-l plouă continuu harul dumnezeesc, dar să absoarbă continuu această ploaie, producând roade tot mai frumoase. Lucrarea, acțiunea dumnezească asupra omului devine tot mai puternică, mai întezită cu cât facultățile omului, trezite, întărite de har, sunt mai capabile să primească forțe nouă, să presteze o muncă mai intensă, să-și mărească capacitatea de simțire, de virtute, de lucru. Mărimea harului ce se dă e în funcție de mărimea și calitatea organelor sufletești ale persoanei respective. Viața internă a organelor sufletești și acțiunea externă a lor e permanent o refracție a lucrării harice asupra sufletului, între ele menținându-se o strictă proporție. Se spune în ascetica ortodoxă că omul ridicat pe înaltele culmi ale dumnezeirii răsfrânge întocmai cu sufletul lui lucrarea dumnezeiască exercitată asupra lui, încât el și Dumnezeu sunt două subiecte în lucrare comună, cu iradiere de forță comună, Dumnezeu ca izvorul ființial al acestei lucrări, iar omul devenind *dumnezeu* prin participare. Dacă la început, până nu a fost în stare să absoarbă deplin în țesuturile sale forța lucrării harice, se observă la om și observă și el o discontinuitate între el și har, un vacuum, un oarecare hiatus, — după ce sufletul și-a câștigat deprinderea acestei absorbiri, după ce s'a făcut sinteza în harul dumnezeesc, nu mai observă această discontinuitate față de puterea harului ce continuă mereu să vină. Omul este ridicat în lumina dumnezeiască și nu mai distinge surplusurile cari îi vin mereu, ci se simte scaldat într-o lumină continuă, articulat cu ea, se simte în elementul său, se simte subiectul ei. Indumnezeit și plin de har este sufletul său, îndumnezeire și har îi vine continuu. Nu se mai distinge o natură (în sens păcătos) și o supranatură.

Dar dacă nu se mai poate vorbi de-o natură și de-o supranatură, ci pur și simplu de-o natură în normală desvoltare, nu urmează oare de aci pentru creștinism o frângere în bucăți, o variare după fiecare individ și națiune? Nu se periclitează ecumenicitatea creștinismului?

Răspundem hotărît: nu. E drept că din sinteza între creștinism și starea pe care o aduce fiecare om sau națiune, rezultă mereu și mereu alte tipuri de creștini. Altfel de creștin a fost apostolul Ioan și altfel apostolul Pavel. Harul face să înflorească germenii ce se cuprind în fiecare om, precum ploaia și soarele, deși aceleași, fac să înflorească fiecare plantă altfel. Harul se manifestă înobilând și înfrumusețând, sublimând aptitudinile și conținuturile de viață ale fiecărei națiuni. La o națiune înflorește sub influența puterii dumnezeiești o lăcaș superioară, pentru că acea națiune a adus înclinații sentimentale. La alta o filosofie, la alta o organizație, la alta o artă superioară. Lăcașa a două popoare creștine se deosebește pentru că alte sunt motivele, amintirile, incidentele vieții, rezonanța sufletească la fiecare din cele două popoare. Creștin devine tot conținutul de tradiții,

de preocupări, de aptitudini, de creațiuni, de manifestări al unui popor. Tot intervalul vieții sufletești, diferit dela om la om și dela popor la popor, scădat și frământat de acelaș har dumnezeesc, de aceleași învățături creștine, devine creștin. Și atunci evident că fiecare popor reprezintă altfel realizat creștinismul,

Dar atunci cum rămâne cu ecumenicitatea creștinismului? Există două feluri de ecumenicități. Există o ecumenicitate egală cu uniformitatea. În sensul acesta, ecumenic e tezaurul credinței și harul privite în sine; ecumenic în sensul acesta e creștinismul considerat ca un sistem de idei și sinteze dumnezești de sine stătător, distinct de roadele pe care le produce în fiecare ins sau națiune. Și există o ecumenicitate înțeleasă ca o simfonie, ca un câmp de flori stropit de aceiaș ploaie, încăzit de acelaș soare, îngrijit de acelaș grădinar. Aceasta este ecumenicitatea creștinismului considerat ca viață, ca relație vie între om și Dumnezeu. Un subiect al acestei relații este omul cu individualitatea lui, cu tot conținutul lui de viață. Ecumenicitatea în acest al doilea înțeles nu mai cuprinde numai sistemul uniform de idei și puteri care stă gata să lucreze în oameni, ci toată spiritualitatea acelor popoare în cari lucrează credința și harul. Tot conținutul spiritual al acelor popoare se acordă; e între acele conținuturi o simțire de frate, deci diferite, răsună în ele aceiaș melodie de bază. Există o relație de ecumenicitate între viața sufletească a unui român și a unui rus, între folclorul grec și sârb.

În felul acesta se poate spune că creștinismul e și supranațional, dar și național. Ecumenicitatea nu e sfâșiată prin nota națională.

Cu totul alta este situația catolicismului. Pentru el natura nu devine altfel sub influența harului, așa n'a devenit altfel după căderea în păcat. Ea rămâne îngustată la ceea ce este omul înainte de-a coborî asupra lui harul. Natura nu poate ieși din această stare care este fonciarmente păcătoasă. Harul rămâne pururea un pedagog ce ține în frâu un elev care nu poate deveni intern, real, altfel. Elevul se zbate continuu, dar nu poate ieși din zăbală. Dacă pedagogul s'ar depărta un moment de lângă el, s'ar deda îndată la blestemății; dispărând frâul, țănesc automat poftele și faptele rele.

Catolicismul nu știe de-o schimbare intrinsecă a stării omului păcătos sub dogoarea harului dumnezeesc.

Dacă-i așa, evident că un individ ca și o națiune păstrează sub acel *supra* dela Dumnezeu o natură care e prin fire *potențial* păcătoasă. Natura nu se poate propriu zis creștina. De aceea creștinismul rămâne totdeauna ceva deasupra, nepenetrant ontologic în natură, neabsorbit de ea. Rămân două planuri distincte: unul variabil, al indivizilor și națiunilor în starea lor naturală potențial păcătoasă, și altul uniform, ce planează deasupra tuturor, supranatural. A vorbi de-o naționalizare a creștinismului, echivalează evident, în acest caz, cu o blasfemie. Ar însemna să faci creștinismul păcătos, dacă natura cu care vrei să-l fuzionezi rămâne fonciarmente păcătoasă. Ecumenicitatea în catolicism nu e înțeleasă, de aceea, decât ca uniformitate. În ea n'au ce căuta spiritualitățile specifice, dar creștine, ale diferitelor popoare. Pentru el creștinismul înseamnă numai sistemul de idei și puteri ce planează deasupra. Când zic catolicii despre catolicism că e supranațional, aceasta o înțeleg ei în sens exclusiv și lateral. Calitatea națională fiind o calitate naturală, nu se poate ridica în acel *supra*, fără a înceta să existe. Și nici acel *supra* nu poate avea nici un efect intrinsec asupra calității naționale, care nu poate fi decât naturală după catolici. Față de calitatea națională ca atare, catolicismul nu poate avea de aceea nici un interes. Între supranatural și natural rămâne pururea o prăpastie de netrecut; supranaționalul înseamnă și el un loc ontologic în afară de toate națiunile: internaționalul.

Față de abstracționismul catolic, ortodoxia apare ca o mamă care-și întinde dragostea mântuitoare peste întreg omul, peste toată bogăția lui moștenită și dobândită.

U R Ă

DE

VICTOR PAPILIAN

Doar Goldenfun Zanwel și cu Gherș Tiegerstedt, dintre clienți, se mai găseau în cafenea. Și era târziu, târziu de tot, aproape de închiderea localului. Dar nici ora trecută, nici vorba convingătoare nu puteau înfrânge rezistența cinicului Tiegerstedt.

— Ne lipsește un sprijin, Gherș... un sprijin, împrejurul căruia tot iudaismul să se constituiască bloc...

— Un Messia... făcu în batjocură Tiegerstedt.

— Da... un Messia!.. răspunse Goldenfun, și cuvintele lui simple, fără niciun temei de convingere, dar șoptite adânc, aproape inecate, svâcniră, pentru întâia dată dela începutul discuției, în inima tovarășului. La urma urmei și el era tot Evreu...

— Crezi, Zanwel, c'ar mai putea exista azi un ins, care să se înalțe într'atât deasupra noastră, prin puterea minții, bogăția științei și puritatea moralei, încât să se impună cu autoritate de mântuitor, masei dispersate și atât de inegal diferențiată a Iudeilor?..

— Da..

— Imposibil!.. L-ar ucide timpul, nu oamenii...

Goldenfun clătină dureros capul. Tiegerstedt se simți cuprins de milă. Din ochii posedatului său prieten curgeau în plâns tăcut, umbre dureroase, lacrimile de odinioară ale părinților și profesilor, prefăcute de timp în umbre. Și în rostul lui, Tiegerstedt parcă prindea, când nostalgia timpurilor patriarhale, când răsunetul fanfarei psalmilor. Trebuia însă să-l cheme la realitate. Așa era cinstit.

— Vezi tu, Zanwel... să recunoaștem... creștinii ne-au luat înainte...

— Goldenfun se încruntă. O încruntare teribilă, nu a chipului, ci a oaselor parcă în cap, gata să pleznească de atât necaz.

— Vechea noastră iscusință, continuă Tiegerstedt, e falimentară față de puterea creștinilor...

Deodată, în sufletul lui Goldenfun se făcu liniște. Nici durere, nici desnădejde. Dezastrul lui Tiegerstedt era iremediabil! Cunoștea tema: puterea creștinilor!.. și motivul

ei: o nemărturisită admirație pentru numele Celui ce ar trebui blestemat cu „Imach Șemo”.¹⁾

Era liniștit însă, fiindcă la spatele lui se găsea o nație întreagă, iar prin gura lui Tiegerstedt vorbeau doar câțiva renegați.

— Gherș, te ucide trufia... această mizerabilă trufie, care, dela Martin Buber, prin renegatul Levertoff, a ajuns la nefericita concepție a lui Melamed și Klausner...

— Da, Zanwel... să schimbăm tactica. Să revendicăm pe Isus pentru noi, să-L considerăm ca pe cel mai strălucit exemplar al nației evreiești... Atunci putem spune c'am învins pe creștini...

Zanwel nu și-ar fi închipuit că Gherș să fie atât de căzut! Cu câtă nepăsare pronunța numele Celui tras pe lemn! Acel nume, ce trebuia ocolit de tot Iudeul adevărat și doar închipuit prin imaginea unei cruci.

— Să recunoaștem în învățătura lui Isus, o morală de natură iudaică. Să nu-l deosebim de Hilel și Șamai decât prin valoarea învățaturii, nu prin natura ei, și atunci am învins. Încă odată... Să-l revendicăm, ca pe exemplarul cel mai strălucit al nației noastre și mândria ei...

Chelnerul le întrerupse discuția, adresându-se lui Gherș:

— Ora două, domnule doctor...

Gherș plăti pentru amândoi. În stradă, parcă nemulțumit cu concesia făcută lui Goldenfun, redeveni agresiv:

— Voi cu bigotismul vostru servil, întrețineți o chestiune Isus... Dacă n'ați fi voi, creștinii de mult L-ar fi nimicit... Dar voi continuați să-L crucificați...

— Ei și?... E vreun rău?...

— Da, un rău... căci crucificându-L, îl înviați.

— Nu-l adevărat... se răsti Goldenfun. Pentru noi, El e crucificat de-a-pururi...

— Atunci, făcu în batjocură Gherș, cu adevărat e Dumnezeu.. căci, în ciuda voastră, El trăiește... și întinse mâna tovarășului său.

Convorbirea se termină cum începuse, în batjocură și necaz. Zanwel se îndreptă spre casă. Sentimente și gânduri ciudate, contradictorii, scârbă împotriva poporului care putea da naștere la astfel de monștri ca Tiegerstedt, și alții de teapa lui; și apoi o dragoste nespusă, care din dezastrul actual se prelungea înapoi de-a-lungul veacurilor, până în timpurile biblice și înainte, până la sosirea Messiei. Gherș îl socotea posedat, pentru că nu voia să se ralieze curentului modernist al lui Klausner și Vise, și al tuturor oportuniștilor care prin știință căutau să scuze slăbiciunea sufletului. Pentru că om cult -- licențiat în matematici -- nu înțelegea să precupețească diploma pentru o situație, ci liber, să trăiască fără fast și belșug, din meditații, decât să-și vândă convingerile unui salariu la stat sau comunitate. Pentru că nu-și trădase tovarășii, ci continua să activeze, gustând voluptatea tuturor riscurilor, în mișcarea comunistă! Desigur, pentru Gherș, era un posedat și un prost chiar; pentru doctorul Gherș Tiegerstedt, fostul conducător comunist, azi burghez înstărit, cu clientelă din belșug, automobil la scară și situație oficială în partidul la putere!.. Da. El, Goldenfun Zanwel, era un posedat, un posedat al marelui idei! Pentru el, însemnătatea poporului iudeu, de acum începe să se arate... și Messia...

Zanwel a ajuns acasă. Urcând scara de-a-lungul celor patru etaje, până în mansardă, încearcă să-și stăpânească mintea. Are de lucru. Poimăine, o conferință la cerc, despre legile lui Einstein. Să fie simplu, pe înțelesul tuturor, dar totuși să nu compromită cu nimic măreția teoriei. În odaie, mare neorânduială. Cărți, însemnări, fișe, note pe masă, patul răvășit, în lighean apa care i-a servit la ras, pe scrin, rest de mâncare.

¹⁾ Numele lui să piară.

— La Gherș, toate se încheie ca pe resorturi...

Și zâmbind ironic, își amintește burgheza casă a lui Gherș, unde dă meditații, cu servitoare stilizate — bonetă, șorț cu bretele, pantofi și ciorapi de mătase— curățind cu pă-mătuful praful, ca în operetă.

— Da... Gherș a pierdut de-a-pururi plăcerea studiului și a meditației... Căci studiul nerăsvrătit și meditația în limitele bunului simț sunt simple pretexte, scuze, cu care însul își ascunde neputința, prostia, sau, în cazul lui Gherș, oportunismul.

Fericit, Goldenfunse așează la masă să-și ia caietul. Citește ultima frază: „Dacă, potrivit concepțiunii lui Einstein, considerăm mecanica drept fundament al tuturor fenomenelor naturale”... Goldenfun se oprește. Ciudat! Oboseala l-a ajuns dintr’odată, după ce ore întregi a suportat, mai bine zis a dus de-a-călare parcă, grelele cuvinte ale tovarășului nedemn. L-a doborât sarcina tocmai când, scăpat de ea, ar fi trebuit să-și angajeze sufletul și să-l miște liber în spectacolul măreț al universului. Cuvintele lui Gherș nu-i dau pace.

— Nu există ins, care să strălucească prin puterea minții, forța trupului și puritatea morală...

— Ba există!.. se înfurie Zanwel, și gândirea i se întoarce asupra-și. Sistemul einsteinian, oricât ar fi el de măreț, nu e la urma urmei decât tot o măsură pentru prețuirea unui individ... Messia cere însușiri care să depășească omenescul...

Și bucuria că mai există ceva rezervat unui ales, îl excită ca în delir. Pe Einstein îl urăște. E prea mare ca om, iar pentru Messia, prea mic.

Zanwel se desbracă înfrigurat și se bagă în pat. Cuvintele tovarășului său nu-i dau pace. Mereu îl scot din mulțime, îl țin la vedere, alături de marii oameni ai timpului. Puritate morală!.. Ei bine, el o are... Iată ce lipsește altora, poate chiar și lui Einstein... A închis ochii. Comparația nu-l mai înspăimântă. Câți din colegii lui creștini nu se compară cu Napoleon! La creștini, Napoleoni; la Evrei, Einsteinii... Da!.. Dar nu Einstein e idealul, ci Messia.

Și gândurile îl duc mai în trecut, în copilărie, când în orașelul său, în Noua-Suliță, umbla la școală. Se vede mic, în heder, pe bancă, îngânând după melamet Alef, bet, gimel, daled, hei... Apoi, în curte sau în stradă, retras de ceata gălăgioasă a celorlalți copii, meditănd la gândul cel mare: Messia!.. Minte, puritate morală și învățătură, toată silința lui ascunsă, de copil ambițios, în acest scop l-au mânat. Și într’o zi în clasă, un obraznic îndrăzneț a dat busna peste el, rostind cu glas tare, ceea ce el ținea ascuns cu grije pentru sine: Eu vreau s’ajung Messia... Era vecinul lui, Gherș Tiegerstedt... Și această îndrăzneală l-a rănit până în măduva sufletului. Ii fura parcă un drept. Tiegerstedt era bun la învățătură, știa buchile pe dinafară, cu „Siderli” se juca, dar, obraznic și guraliv, nu dădea nicio sfințenie învățăturii. Așa a rămas toată viața. Și în Odessa, la universitate, și în mișcarea comunistă! Mesianismul, pentru Gherș, a fost un pretext de îngâmfare și de oportunism, nu o convingere, ca la el. Da!.. Dincolo de Einstein, de acest strălucit reprezentant al neamului, va veni acel, căruia Einstein nici legăturile încălțămintelor nu va merita să le strângă...

Gândurile lui Zanwel se frâng, se amestecă, se joacă. Imaginile cele mai variate, dela molecule, bobii materiei, și până la aștri, bobii cerului, nebuloase născute din ciocnirea sorilor, și sori proveniți din frânturile nebuloaselor. Și această imensitate, cuprinsă între cosmos și atomi, prinsă în linii geometrice coordonate, sau în formule greoaie, învărtind o horă fantastică în jurul unui mic talmudist îmbrăcat ca la fotograf, în samethit, caftan și țifeș, ce privește crucea unui blestemat cu „imah șemo”.

În stradă, ieșind din curtea lui Gherș, dela lecții, Goldenfun a întâlnit un „chassid”

cu bocceluța în mână, gata să intre înăuntru. L-a cunoscut după mizerabila lui îmbrăcă-minte, caftan murdar, cizme căzute, tichie neagră, după barbă și paies, dar mai ales după acea privire, unică în omenire, privire nemișcată, prostită, pentru cei neinițiați, privire cu întunericul întors în afară și lumina lăuntric îndreptată, către sfânta prezență a gândului cel mare și unic. Un „chassid” venit cine știe din ce colț cucernic al țării, la acest „mis-gnaged” de Tiegerstedt, brutal și raționalist! De bunăseamă la grea cumpănă se afla omul, dacă și-a părăsit el lumea lui, cu sfințenia și cumințenia ei reglementată de secole, sfaturile unui rabi generos și înțelept, și pacea agitată a unui mic târgușor nespurcat de injecțiunile continue ale goimilor.

— Unde te duci, bătrâne?

— La doctorul Tiegerstedt... Sunt bolnav...

Lui Goldenfun i se făcu milă de bietul bătrân. Avea să fie brutalizat de servitoare, trimis cu vorbe aspre la spital, căci doctorul Tiegerstedt nu făcea pomană acasă.

— Vino cu mine, bătrâne... Te-oi ajuta eu...

Și-l trase de mână.

— Doctorul Tiegerstedt e un om mare și învățat... n'are timp acasă...

— M'a trimis rabi...

— La el te-oi duce... dar, mâne dimineată...

— Dar până mâne?.. N'am unde să dorm... Dela gară vin...

Goldenfun pricepu. Trebuia să facă mila până la sfârșit.

— O să dormi la mine...

Și porniră împreună.

— De unde vii, bătrâne?

— De la Borșa.

— Unde-i asta?

— In Maramureș..

Și bătrânul își deslegă limba. Vorbea bine românește, dar față de bunăvoința lui Goldenfun, o dete în idiș. Trebuia să se facă sănătos. Acasă îl așteptau cinci copii și nevasta, apoi două nurori cu cinci nepoți.

— O duceți bine?

— O ducem..

— Rabi, om de treabă?

— Pânea lui Dumnezeu..

— Dar goimii?..

Bătrânul făcu un gest de dispreț.

— Se poartă rău?..

— Nici nu-i văd...

Pe Zanwel, cuvintele bătrânului îl nemulțumiră. Șiăștia, în gheto lor mizerabil, departe de creștini, erau niște trădători; de altă speță decât Gherș, niște trădători prin neputință. Nici nu se întâlneau cu goii, de frică. Dovada lașității lor o cunoștea. Și totuși înainte de osândă, avea datoria să cerceteze.

— Bătrâne, făcu el, care sunt dușmanii voștri cei mai mari?

— Goimii, răspunse cu tot naturalul, omul.

— Bine... așa e! Dar pricina răului?

Bătrânul ezită.

— Legea lor...

Goldenfun se simți ușor excitat.

— Așa e... Dar legea... legea, le-a dat-o cineva.

Bătrânul dete din umeri.

— Acel ce le-a dat legea... Acela e marele vinovat...

Bătrânul aprobă fără convingere. Goldenfun se răsti:

— Pe acela trebuie să-L urăști tu, dacă ești cu adevărat un adevărat „Chassid“...

Străinul părea obosit de insistența lui Goldenfun. Dar Goldenfun era tot mai îndârjit; voia să-și scoată neapărat un cuvânt de blestem.

— Cine e acela?

— Care?

— Cel cu legea creștină?

Bătrânul ridică umerii. Goldenfun se înfurie:

— Ce-ți bați joc de mine?

Omul căută la el, speriat. Oare ce-l apucase? Părase un om detreabă... Sau căzuse pe mâna unui nebun?

— Cine a dat legea creștină?

— Nu știu... Să mă bată Dumnezeu...

Goldenfun, mai să cadă jos. Era cu puțință? Puteau exista încă asemenea exemple de idioți, în secolul nostru și într-o țară civilizată?

— Omule, n'ai auzit de...

Goldenfun se opri. Imaginea celui crucificat îi veni în minte, dar numele... numele, pregeta să-l rostească.

— Omule, n'ai auzit de cel mai mare dușman al tău?

— Creștinul?

— Creștinul... Așa e!.. Dar dușmănia lui, dela cine se trage?

Bătrânul îl privea idiot.

— N'ai auzit tu, de un mare trădător, de un păcătos, de copilul unei hure, care a fost tras pe cruce?...
Bătrânul clătină din cap. Zanwel îl privea cu ochi speriați.

— N'ai auzit de Isus Hristos?

— Hristos?... repetă omul.

— De Isus Hristos...

— De Isus Hristos?

Și apoi cu tot naturalul:

— N'am auzit...

* * *

— Atari imbecili, n'am crezut să avem în neamul nostru, Gherș... Inchipuește-ți, n'a auzit năicând vorbind despre Hristos...

Gherș Tiegerstedt zâmbi.

— Ce te miri?... Crezi că e singur... Sute de mii sunt la fel..

— Imposibil...

— Să dăm crezare lui David Baron, care a constatat acest fenomen în Polonia, Rusia și Asia mică...

Goldenfun schiță o mișcare de nemulțămire.

— David Baron!.. Incă un renegat...

Tiegerstedt nu răspunse direct:

— Și totuși, omul tău urăște pe creștini...

— Da... făcu repede Goldenfun, m'am convins...

— Iată fenomenul cel mai interesant... O adevărată ură fără obiect și fără motiv...

— Ba nu, Gherș... El urăște pe creștini... pe persecutorii de secole ai neamului evreesc.

Tiegerstedt comandă încă un rând de cafele, apoi schimbă vorba. Goldenfun, în afară de nebuna lui pasiune împotriva creștinilor și a lui Hristos, era un om interesant, cu care îți puteai petrece, seara, câteva ore plăcute. Însă de sub învățătura și cultura sa, țâșneau cele mai năstrușnice gândiri sau copilăroase porniri.

— În orice caz, îți mulțumesc Zanwel, că m'ai scăpat de o caracatiță... Măne, la spital... da. Dar nu acasă, să-mi murdărească parchetul cu noroiu din Maramureș, sau — Doamne ferește — să-mi lase cadou, vreo ploșniță...

— Și totuși acești nemernici Chassidimi luptă împotriva Aceluia...

Tiegerstedt îi întrerupse elanul:

— Ura ta te păcălește... Tu iubești pe Hristos...

Goldenfun se încruntă.

— Gherș!..

— Da, continuă Tiegerstedt. Indiferența mea e mai ucigătoare decât a ta pasiune... În ea, Freud ar descoperi și iubire... iubire mare, în aceeași proporție cu ura...

— Prostii...

— Oho, Goldenfun!.. Nu te repezi așa, Freud e și el, un exemplar strălucit al neamului nostru. Din parte-mi, permite să-l prețuiesc mai mult decât pe umilul cerșetor maramureșan, azi oaspetele tău.

Și fericit de a putea ocoli chestiunea, începu a expune teoria freudiană.

— Iubirea dublează ura...

Goldenfun își da seama că tovarășul lui avea dreptate. De pildă, el ura pe Gherș Tiegerstedt, încă din copilărie, pe vremea când amândoi aspirau să ajungă Messia; îl ura și acum, când, burghez insolent, îl sfida și totuși nu putea fără dânsul.

— Freud este cel mai mare om al timpurilor moderne, mai mare ca Marx, idolul nostru de odinioară, mai mare ca Einstein, idolul tău actual, fiindcă Freud a avut curajul să atace ceea ce se credea inatacabil: însăși structura morală a sufletului nostru...

Goldenfun asculta cu un gând distrat. Auzea cuvintele tovarășului său, dar parcă le depozita pentru mai târziu, ca să le judece; preocuparea minții lui era tot la bătrânul maramureșan și la a lui ignoranță.

— Conștientul psihologilor a fost întunecat de puterea inconștientului, matca unde se zămislește gândirea și acțiunea... și iubirea — o marfă de fabricație prea creștină — a fost tradusă în fapt, printr'o serie de incidente sexuale, dintre care incestuosul complex al lui Edip e cel mai caracteristic...

Goldenfun înregistra mereu: forțe instinctive, cenzură, efecte, pansexualism, perversitatea copilului, imoralitatea sufletului adult, dar judecata stăruia numai la bătrânul Nahum Perl, din Maramureș, care odihnea în mansarda lui, doborât de boală și de oboseală. În juru-i simțea cum mintea țese mereu, parcă din a sa pasiune și din cuvintele lui Gherș, un nou gând, un gând mareț. Bătrânul era un trimis al soartei. Gherș vorbea tot mai avântat. Iată un subiect, freudismul, care strica superba lui indiferență, și pe măsură ce el strivea, distrugea și umilea tot ce e nobil în sufletul omului, în inima lui Goldenfun, ilacăra sfântă a iudaismului se înălța, parcă pornind dela bătrânul Nahum și dela mili-oanele ca el, răspândite pe tot pământul. Sufletul i se muia, lacrimi simțea în ochi. O mare arătare se pregătea în mintea-i, o arătare pe care simțirea o prevedea mai înainte de judecată. Și deodată prinde mâna tovarășului său:

— Gherș... Gherș..

Tiegerstedt se opri supărat.

— Gherș, am descoperit...

— Ce?

— Bătrânul Nahum e pe calea cea dreaptă... El și cu milioanele de Evrei neștiutori...
Tiegerstedt schiță o mișcare de nemulțămire.

— Ei aduc la îndeplinire marea pedeapsă a lui Izrael...

— Nu înțeleg...

— Ei îl pedepsesc cu „Imach Șemo“...

Tiegerstedt ridică din umeri.

— Să mergem, Gherș... Mă duc să-i dau sărutul meu de frate, să-l veghez noaptea și să-l mângâi, dacă suferă... El construiește viitorul nostru..

— Ești un naiv, Zanwel, în entuziasmul tău... făcu Gherș plătind. O sută de milioane de Perli Nahumi constructori nu fac cât negativistul Freud...

Și se despărțiră. Goldenfun plecă însă fericit. Găsise una din marile descoperiri care avea să-i ferească neamul. Bătrânul Nahum era un trimis al soartei. Altcum nu se putea explica o atare coincidență. Bătrânul și sfințenia lui erau izvoade de inspirație. Ajutorul adus de el își avea obârșia, de bunăseamă, în lumea patriarhilor și a înțelepților lui Izrael pe vremea de demult, când gândirea, într'un spasm de viață nouă, se logodea cu universul.. Deodată, judecata i se opri în minte. Înaintea lui, cotind colțul unei străzi, un convoi se ivi, cu soldați ducând între baionete două fete tinere, după port și ținută, studente. Goldenfun înțelese numaidecât: două comuniste. Fireasca lui simpatie pentru cele două tovarășe în nenorocire, fu însă repede înăbușită de un gând mai mare: întâmplarea nu trebuia smulsă din marele concept al iudaismului, care acum se zămislea. Ea — simțea el bine — nu falsifica, nici nu contrazicea descoperirea lui de mai înainte; deci ascundea un tâlc ce trebuia găsit. Grăbi pasul și, prin drumul cel mai scurt, se opri în Cișmigiu. Avea trebuință de izolare, de liniște. Își alese banca cea mai retrasă, de unde, printr'un ochi deschis în frunzișul pomilor, putea privi cerul pulsând viu prin fiecare astru. Goldenfun simți o plăcută surexcitare. Noaptea asta poate era hotărâtă marei descoperiri, pe care Nahum Perl abia o începuse. Prea se încheaga bine totul! Schemele lui Freud invocate de Gherș, teoriile lui Marx răscolite de cele două comuniste și formulele lui Einstein legate în minte-i de bolta cerească trăiau aievea, nu în risipa unei proaste reverii, ci într'un sistem bine închegat, un gând lovindu-se la precizie cu cel trecut și cu cel următor. În același timp simțirea lui căpătase un dar voluptuos și o puțință de a cuprinde universul în întregime. Și deodată izbucni. Nu mintea, ci inima, îi revărsa în tot trupul, căldura plăcută a marei descoperiri. Ar fi vrut să plângă de fericire. Se repezi afară din grădină, în primul taxi întâlnit. Da!... Îi venea să plângă.. Ochiul, organele simțirii, cunoșteau adevărul înaintea minții, care împreună cu trupul trăiau altă pasiune. Gâfăia ca în luptă. Pumnii i se încheștau până ce unghiile și le simțea în carne, și dinții scrâșneau parcă să macine pietre... Biroul lui Gherș era luminat încă. Urcă val-vârtej.

— Gherș... Gherș, am venit să plâng în brațele tale...

Gherș îi curmă avântul:

— Liniștește-te, Zanwel...

— Nu, Gherș... Am nevoie de nebunie, căci mintea mea a zămbit marei descoperiri... descoperire care va face fericirea neamului lui Izrael...

— Liniștește-te, Zanwel...

— Gherș, lasă-mă să fiu nebun... Ascultă aci... Sântem în pasul premergător al gloriei... Trebuie să-ți mulțumesc. Lasă-mă să te îmbrățișez. Te-am urit, dar de azi înainte te iubesc...

— Zanwel, o să-ți pierzi mințile..

— Să le pierd, dacă prin pierderea lor, aduc gloria neamului meu.

Și gâfâind începu să-și detalieze, parcă și pentru dânsul, descoperirea.

— Tu mi-ai dat imboldul... tu, arătându-mi măreția teoriei lui Freud... Ei bine, da!.. Iată rostul nostru pe pământ: să nimicim!..

Gherș surâse!

— Asta-i un adevăr „La Palice“...

— Gherș, reluă grav Zanwel, tu nu vezi cum totul se înlănțuiește într'un sistem... Einstein a nimicit universul creștinilor. Marx, societatea lor, iar Freud, sufletul... Totul e sub puterea noastră!.. Totul, totul!..

Și izbucni în plâns.

— Liniștește-te, Zanwel...

— Nu... Nu vreau. Vreau să plâng în hohote, ca un nebun... Acasă, bătrânul Perl Nahum se roagă. Rugăciunea lui m'a ajutat.. La revedere, Gherș... Bucură-te... Am ajuns să trăim gloria cea mare, gloria poporului ales...

* * *

„Războinice viteaz, încinge-ți sabia!.. Podoaba și slava! Da, slava ta!.. Fii biruitor... Sue-te în carul tău de luptă... Apără adevărul, blândețea, neprühana.. Și dreapta ta strălucească prin isprăvi minunate!.. Săgețile tale sunt minunate... Sub tine vor cădea popoarele... Și săgețile tale vor străpunge inima vrăjmașilor împărăției tale“...

Cuvintele psalmului îi amintesc căsuța din Noua-Suliță, haderul, melamedul și învățătura lui de mic talmudist. Psalmul i-a venit pe nevrute, când a trebuit să se bage în pat să adoarmă. Poate i s'a transmis pe neștiute dela bătrânul Perl Nahum, care doarme alături în mica bucătărie a gazdei.

Zanwel nu poate adormi. S'a sculat și s'a îmbrăcat. Noaptea asta este hotăritoare. Poate să și moară. Ei și?... Gloria lui Izrael a făcut alte multe victime! Apoi își zâmbește sieși. Nu victime, ci eroi! Iar el va fi de bunăseamă, eroul eroilor. Ce păcat însă că mintea bătătorește pe loc... Îi trebuiesc noi excitații, ca s'o silească mai departe. Cafelele dela cafenea și ceaurile de acasă și-au pierdut efectul. Alte posibilități nu mai are. Ba da: studiul!... Studiul matematic cere o concentrare pe care la urma urmei o dobândești prin flagelarea minții întru obținerea formulelor. Formulele matematice sânt pași giganti, pe care îi faci în univers. Și iată care e datoria lui de față: să cucerească universul! Studiul mai are avantajul că distruge îngâmfarea trupească a eului, chiar însăși voința de a fi. Studiul e post și totdeauna luxură. Goldenfun și-a ascuțit creioanele, a luat top de hârtie; sărac este dar pentru lucru îi plac rafinamente de om bogat. Niciun fel de risipă. Hârtie multă, creioane ascuțite fin, să nu se mai încurce, când mâna, ca purtată de un spirit, va începe să înșire. Apoi a deschis ușa mare dela balconul mansardei. Are lipsă de aer. Cerul este obiectivul ce trebuie cucerit prin minusculele formule matematice. Deci să fie de față! Gândul descoperit astă seară, sau capătă verificare, sau, de nu, mai bine să moară odată cu trupul său. Pentru gloria lui Izrael!... Îi trebuia ceva concret, un simbol vizual pipăit, nu numai imaginat, un simbol ca un semn al lui Dumnezeu, o unitate, în care să fie înscrisă toată gloria neamului lui Izrael. Trebuie neapărat să facă viu paradoxul lui Poincaré, să mărească universul cu dimensiuni de milioane și totuși în această monstruoasă deformare, ochiul lui să rămână același. Atunci totul se va lămurii, aștrii își vor desvălui misterele, și atomii, ca sub un puternic microscop, vor fi disociați în particulele lor constitutive. Goldenfun trăiește o clipă unică. Un sentiment de putere extraordinară îi mișcă sufletul. Ochiul e același, strâns ținut în ȋarcul orbitei de cuminenia trupului, căci orice-ar spune Gherș, el e sănătos, dar universul se desfășoară ca o armonică, sub vraja minusculei formule matematice. Nicio constrângere, nicio piedică nu mai există! Creionul aleargă iute, salturi face mintea, demonstrații curg peste demonstrații... Zanwel

găfâie de bucurie. Și deodată, iureșul se oprește în bot, în hârtia goală: Quod erat demonstrandum...

Innebunit, se repede în balcon. Dezastru!... Bolta nemișcată e aceeași. Zanwel se întoarce. Nu e mânios. În clipe de acestea, mânia n'are niciun rost. Lucrarea matematică i-a sleit puterea, acum are lipsă de un nou ajutor. Ii trebuia un alt izvor de viață, prin care să folosească puterea telescopică a formulelor, căci adevărul e ascuns în pânza astrilor, pe cer și acea pânză trebuie s'o destrame cu acele vederii. Deci, alt mijloc de a silui mintea, dincolo de imboldul judecății și simțirii! Există... trebuie să existe!... Da, a găsit... Extazul, rugăciunea!... Dar de rugăciunea cea mare, cea sfântă, rugăciunea unică, a lui Izrael, pentru care el, care cândva a dubitat, nu e vrednic! Tremurând a deșteptat pe Nahum:

— Bătrâne, îmbracă-ți sfântul tales și încingeți pe frunte tiflinul... Dumnezeu îți ordonă...

Bătrânul a ascultat, s'a îmbrăcat, apoi și-a scos din legătură vestmintele sfinte.

— Acum începe și te roagă...

Zanwel a stins lumina. Nimic nu mai e omenesc în acel mister ce se pregătește. Alături de bătrânul care se roagă, el privește prin ușa deschisă, la bolta cerească. O beție a cărnii îl cuprinde. Da... Rugăciunea, mai mult decât învățătura, va izbuti. Gândirea lui a înfrânt prin putere și înțelegere, legile gravitației și acum e prinsă între rugăciune și minune. O bucurie necunoscută, un delir ușor și fericit, face să se unească cele două puteri.

— Roagă-te, bătrâne...

— Șema Israel Adonai elohenu, Adonai, echad...

Goldenfun se simte stăpânul universului. Libertate și putere!...

— Roagă-te, bătrâne...

— Veahavta et Adonai elohecha bechol levavcha...

Goldenfun râde cu plăcere. Ipoteza paradoxală a lui Poincaré a realizat-o prin murmurul rugăciunii bătrânului. Iată un astru, pesemne Betelgeuse. A rămas fix înaintea lui, ca la comandă. Și deodată, înfățișarea lui se schimbă. Nu mai e un punct la întâmplare, aruncat într'un crâmpei de cer mort, nici o nebunire astronomică explorabilă doar prin ascensiunea calculului matematic, ci o forță vie, o năzuință în univers...

— Roagă-te, bătrâne...

Sgomotul de noapte al orașului e slăbit. Il îndepărtează rugăciunea. Pământul se stinge într'un țiuț tot mai subțire, dincolo de granița rugăciunii; aci, se desfășoară în voluptoasa febră, întunecata catapeteasmă a cerului.

Astrul, odată descoperit prin schimbarea formei, își arată adevărata lui alcătuire. Viață liberă, și nu energie eliberată, se desprinde din el.

— Roagă-te, bătrâne...

O lumină nouă înfrânge atmosfera învăluitoare. Perdele de aburi se tot trag în lături. Sufletul lui Zanwel crește pe măsura noului univers, dar trupul lui, minunea rugăciunii, rămâne același. Acum el pricepe totul. Construcția matematică, pentru care odinioară simțurile lui erau neputincioase, își găsește verificare. Va veni deci și rândul celorlalte descoperiri. Tot ce s'a făcut până la el a fost doar un joc metafizic, de oarece nimeni n'a putut pipăi, cu ochii, adevărul.

— Roagă-te, bătrâne...

Și mai mult! Când se va înapoia, va putea impune după pofța sa, marele gând găsit în eternitate. Deodată se oprește. Ultimii aburi de metal s'au dat la o parte și inima astrului se arată ca o comoară deschisă.

Goldenfun prinde mâna bătrânului:

— Privește...

Nahum și-a întrerupt rugăciunea.

— Ce vezi?...

Bătrânul răspunde speriat:

— O cruce, pe care se sbate...

Goldenfun îl repede înapoi.

— Destul... Roagă-te...

Bătrânul și-a pornit rugăciunea. Dar deodată cu rugăciunea și tabloul s'a schimbat. Universul e prefăcut în dans sălbatic. Aștri, nebuloase, comete... și toate, toate, în lumină, o cruce. Zanel privește în jos. Ochii lui disting jocul elementelor în atomi. Se plimbă cu ușurință printre toate cotiturile, pe drumuri întortochiate dintre aștri și atomi. Dar pretutindeni aceiași obsesii: cruci, cruci...

— Bătrâne, ce vezi?

— Cruci, pe care se sbate același...

— Oprește... Tu n'ai dreptul să-i pronunți numele...

Zanel simte că innebunește. Se găsește la marele impas. Pentru ce?... Pentru ce?... Sânt două soluții. Da... Mîntea lui matematică le-a prins... Sau universul a captat, spre bucuria neamului lui Izrael, răstignirea, pentru ca batjocura să trăiască vie de-a-pururi... sau răstignirea trăiește vie din porunca lui Dumnezeu, pentru gloria, nu a pămîntului, ci a universului, și atunci, Dumnezeu i-a mințit...

— Roagă-te, bătrâne...

Bătrânul și-a mărit puterile rugăciunii.

— Roagă-te lui Dumnezeu...

— Mă rog...

Zădarnică străduință! Mîntea lui Zanel nu poate da răspunsul. Acum, doar glas de prooroc...

— Bătrâne, spune-mi tu, pentru gloria cui vorbesc acum cerurile?...

Și bătrânul prooroc, privind în cursul timpurilor ca într-o carte deschisă, a răspuns:

— Pentru gloria lui Dumnezeu...

— Minciună, minciună!... Nebunule!

Bătrânul însă și-a ridicat brațele, în semn de adorare.

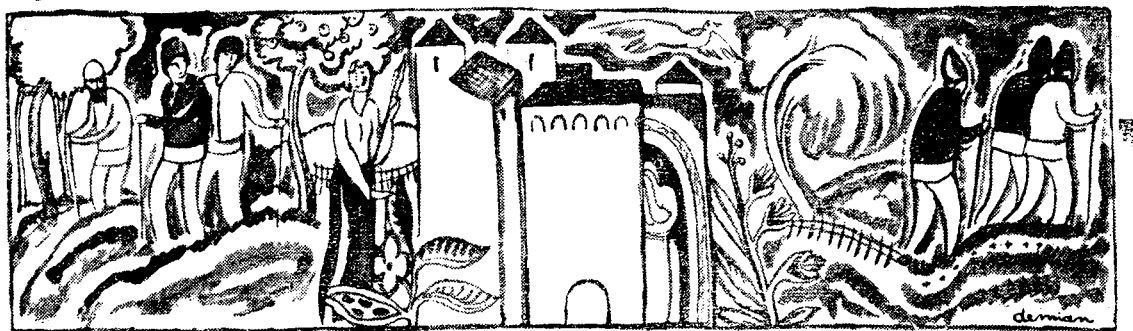
— Atunci, mă duc să nimicesc totul...

Puterile lui Zanel sânt deasupra puterilor universului. A găsit marele simbol: ura!... Dar nu ura mărunță, păcătoasă, pămîntească, ci ura cosmică, putînd nimici totul, chiar pe Dumnezeul cel mincinos!...

— Bătrâne, privește... Într-o clipă, toate aceste lumi vor fi la pămînt...

Și înălțându-se pe balustrada balconului, s'a aruncat în spațiu, să adune într-o îmbrățișare toate crucile de lemn, ca pe un mînunchi de așchii și să le arunce în foc.

ETNICUL ȘI LOGICA MODERNĂ

DE

VASILE BÂNCILĂ

Drama cunoașterii e multiplă. Deosebit de faptul, des invocat, că nu putem cunoaște deloc sau nu putem cunoaște desăvârșit realitatea metafizică, drama cunoașterii are și alte aspecte aproape tot atât de grave. Vom schița aici câteva din ele, cele mai însemnate, pentru a le pune în legătură cu perspectiva înțelegerii etnicului.

Cunoașterea e condamnată, în foarte multe cazuri, să nu poseadă suficient tocmai obiectul pe care vrea să-l studieze. E cunoscut cazul metodei introspective din psihologie și critica principală, ce i se aduce. Faptele sufletești, în momentul când sunt trăite, nu sunt propriu zis cunoscute; iar în momentul când sunt cunoscute, nu mai există propriu zis, deci cunoașterea, ce se aplică asupra lor, lucrând, cel puțin în mare parte, asupra unei absențe, nu mai e o cunoaștere autentică, cu adevărat directă, așa cum îi place metodei în chestiune să se numească. În privința aceasta, e o mare deosebire între oamenii de știință și poeți. Pentru aceștia din urmă, faptele sufletești nu devin creatoare de adevărată poezie decât în amintire ori măcar după ce momentul prim de trăire a fost trecut. Altfel, violența sentimentului ar strica armonia poeziei sau, în cazul când sentimentul e domol, n'ar avea timp să se adune și să creeze o stare sufletească poetică. Oamenii de știință însă nu ar putea realiza ceva cu adevărat mulțumitor, decât dacă ar prinde faptele sufletești chiar în timpul când se produc, ceea ce e cu neputință, fiindcă lanterna cunoașterii, de îndată ce intervine, transformă aceste fapte. În știință, pentru a cunoaște obiectul, trebuie mai întâi să-l constitui, adică să ieși din el. Această operație e perfect valabilă când e vorba de obiecte fizice căci acestea rămân, în lumea externă, identice cu ele însele. Nu tot așa e cu obiectele sufletești. Constituirea lor pentru cunoaștere, ieșirea din ele, poate echivala cu desființarea lor.

Dar introspecția nu e singurul caz când cunoașterea riscă să nu poseadă obiectul, pe care-și propune să-l studieze. Pentru a merge deadreptul la idea, pe care vrem s'o expunem, vom face o afirmație, care poate părea curioasă: atunci când, într'o epocă, se studiază o realitate, e semn, de foarte multe ori, că această realitate ori nu mai există ori, într'un fel sau altul, e în declin. S'ar putea stabili dacă nu o lege, dar o regulă cu mare aplicabilitate, formulată astfel: ceea ce nu mai e actual, se transformă în știință. E adevărat că reciproca — ceea ce e obiect de știință, nu mai e actual — nu e tot atât de adevărată, dar e adevărată și ea în foarte multe împrejurări. Epoca noastră, de pildă, e plină de

studiul științifice sau filozofice asupra religiei. Nu e aceasta semnificativ? Femeile, cu instinctul lor sigur, își dau întotdeauna seama că atunci când partenerul lor sentimental face prea mult considerații teoretice asupra iubirii, e dovadă că aceasta e mai mult simulată ori pe ducă. Iar epoca noastră e invadată de asemenea considerații, ceea ce trebuie pus în legătură cu artificializarea sentimentului. Astfel, în vremea pe care o trăim, s'au dezvoltat o serie de discipline, cari sunt într-o situație stranie: etică fără moralitate, teologie, în sens larg, fără credință, pedagogie fără educație, în parte chiar estetică fără adevărată frumusețe, metafizică fără mister... și lista s'ar mai putea continua. E aici o nevoie de compensație istorică: atunci când ceva dispare, cel puțin să se facă știința lui, pentru a-i păstra imaginea sau pentru ca să se încerce, cu ajutorul științei, reproducerea lui. Fenomenul nu e lipsit de patetism. El ne amintește de cazul acelor odoare păstrate intacte timp de sute și mii de ani în pământ, dar cari, în clipa când sunt scoase la iveală și încep a fi studiate, se transformă în scrum. E aici parcă un blestem, care apasă asupra cunoașterii. De aceea, dacă oamenii de știință ne dau singura cunoaștere metodică, în schimb ei nu ne dau adesea decât o cunoaștere iluzorie.

Nu vrem să spunem prin aceasta că acum se încearcă o știință a națiunii fără națiune. Afirmatia își are însă adevărul ei, indicând greutățile principiale ale unei asemenea științe. Epoca noastră e o epocă prezumțioasă căci, pe deoparte, părintele ei spiritual e orgoliul, iar, pe de altă parte, ea a vădit mari neputințe lăuntrice și, pentru a le masca, își exagerează prezumțiile. O astfel de prezumție e aceea că ea a descoperit etnicul. Natural, principiul doctrinar și științific al etnicului e modern, dar nu și idea lui. Rar a fost pe lume o realitate mai adâncă, de care să se fi luat mai târziu conștiința formală. Totuș, o conștiință a etnicului a fost. Iată câteva versuri din literatura sanscrită, prezentate de marele Coșbuc:

Foc celor ce-au ucis și fură!
Bogaților, plumb cald în gură!
Pumnal celor mândriți cu rangul!
Și cui își vinde țara, dați-i ștreangul!

Și e vorba doar aici de oamenii cei mai metafizici și ezoterici de pe lume, reputați ca detașați de lucruri și lipsiți de revoltă socială? Desigur, «țara», mai ales în acest caz, nu se poate identifica cu etnicul, dar e cu neputință ca sentimentul și viziunea etnicului să nu fi fost dela sine implicate în acest termen. Ce să zicem apoi de folklorul românesc, în care o bună parte vorbește de străini și de nostalgia pentru fragmentul de cosmos colorat de intimitatea vrajei etnice și consfințit de bucuria vieții, pe care numai el o dă? E destul să ne gândim apoi la vechimea poporului evreesc. Dar acesta a avut o conștiință despre el, pe care nimeni nu o poate tăgădui. Oamenii de altădată vorbeau de seminții, istoricii și geografii vedeau popoare pe spinarea globului. Apostolii apoi, dacă nu mă înșel, s'au adresat popoarelor, iar nu statelor, nu cu scopuri etnice, dar cu intuiția deosebirilor dintre neamuri. Mântuitorul însuș a spus: «Drept aceea, mergând învățați toate neamurile...». E aici, pe lângă o dumnezeiască sete de încreștinare a făpturei, și o supremă vedenie etnografică a lumii.

De fapt, etnicul a trecut prin trei faze: faza întâia, cea mai lungă, în care etnicul și-a trăit proprietatea lui primordială, dar nu era obiect de reflexiune; faza a doua, în care era obiect de revendicări și de doctrină, dar fără a fi propriu zis o problemă științifică așa cum a fost în secolul trecut; și ultima fază, cea de azi, când el e constituit obiect pentru știință, continuând, pe de altă parte, să fie motiv de revendicări. Astăzi etnicul și-a pierdut, în parte, ingenuitatea de trăire. La aceasta se adaugă două fapte agravante

cultura modernă are, în general, prea puțin adevărat simț istoric; și familia e acum în criză. Căci nu munții de istorie livrescă și nici cultul individualului sunt istorismul autentic, după cum nu trista arcă, pe care s'au refugiat două egoisme, reprezintă adevărata familie. Familia adevărată e o continuă creiere de geografie și de istorie. Ea cuprindea pe deoparte, trei generații, pe de altă, o implicare de înrudiri și relații în așa măsură, încât se putea considera, atunci când a apărut, ca prima coagulare metafizică colectivă, etnicul devenind, în această perspectivă, o familie mare. Familia în acest înțeles și simțul istoric sunt de altfel în legătură, presupunându-se reciproc. Astăzi familia e în multe locuri săracă și, pe de altă parte, membrii ei sunt adesea prea deosebiți ca suflet. Pe când, odinioară, familia era nu numai bogată în membri, dar aceștia erau organic asemănători ca structură spirituală, așa că puteau alcătui o stare de spirit comună. Azi familia se prezintă frecvent ca o coabitare de membri puțini și dispași. Ea nu mai poate fi o bază puternică pentru etnic. Suferința familiei e deci suferința etnicului. Și același lucru e cu simțul istoric. Etnicul e în primul rând istorie — și poate fi înțeles ca o radiare organică a familiei în vechia ei calitate de captare umană a spațiului și timpului.

Și cu toate acestea, etnicul e o imensă realitate și are un mare viitor. Căci dacă intelectualii sunt adesea prea alambicați pentru ca să mai fie ceva, poporul a rămas adânc etnic, cu toată mediocrizarea modernistă de suprafață. De altfel, intelectualii întotdeauna, astăzi și în trecut, au fost mai puțin etnici decât poporul. Organicitatea istorică și familia în înțeles patriarhal sunt și acum puternice în popor. Iar unii intelectuali, deși asvârlți în curentul culturii și vieții sociale moderne, descind prea direct din popor și-i trăiesc măcar o parte din sedimentările spirituale. Așa că, din acest punct de vedere, s'ar putea afirma că greutatea unei științe a etnicului e tocmai fiindcă etnicul e prea puternic... Am spus doar că ceea ce nu mai e actual se transformă în știință. Dacă, prin urmare, nu avem o știință proprie a etnicului, poate fi și pentru că acesta e prea actual și acțiunea de trăire și impunere a lui primează asupra științei. De altfel, exagerând, dar nu cu mult, s'ar putea zice că viața puternică n'are nevoie de știință. Numai când nu mai e viață intensă, e nevoie de cărjele științei. Viața viguroasă și maiestruoasă își este sie-și propria ei știință și nici o știință nu o poate suplini. În acest înțeles, viața e cunoscătoare prin ea însăși, posedă implicit funcția cunoașterii, datorită căreia a dat adesea peste cap propozițiile oamenilor de știință și și-a realizat expansiunea. Știința autonomă, pur abstractă, rezultă mai degrabă dintr-o dezagregare a vieții, care eliberează cunoașterea în stare izolată cu avantajii de precizie, dar cu mari riscuri spirituale. Nu insistăm însă asupra acestor lucruri, pentru că aici intervine un alt aspect al dramei cunoașterii, pe care trebuie să-l punem în legătură cu etnicul.

Sunt momente în istoria culturii, când deși obiectul de studiat are o mare realitate și deși cunoașterea poate ajunge până la el, nu-l poate sesiza în intimitatea lui, fiindcă de data aceasta cunoașterea a devenit improprie pentru el. Sunt epoci cari înțeleg anume lucruri și epoci cari nu le înțeleg, deși lucrurile au rămas. Între înțelegerea naturii etnicului și tipul înțelegerii moderne e, în foarte mare parte, o incongruență. Etnicul e ceva adânc real, unic, complex când nu e falsificat, esențial; e o existență profundă, împletită în urzeala cosmică, e ceva am zice ontologic. Dar logica modernă e, în general, periferică, compozită, unilaterală, individualizată la exces și cu ceva de venetic în lume, cu o psihologie de bastard față de realitate, de îndată ce e vorba de realitatea pură, organică, și nu de realitatea confecționată în laborator. Logica modernă e formală, aritmetică și generalizatoare, pe când logica etnicului este existențială, nedisociabilă, iar universalismul ei provine nu din generalizare, ci din adâncime. E deci foarte explicabil că știința modernă în multe cazuri, când studiază ceva, începe prin a-l distruge. Căci falsificarea, înlăturarea

specificului, schimbarea lentilelor proprii, echivalează cu o distrugere, cu o stranie denaturare. Faptul acesta e prea important pentru ca să nu insistăm asupra lui. Cu știința etnicului nu se ocupă, în majoritatea cazurilor, cei cari au spirit etnic. Căci spiritul etnic real e în popor și în câțiva intelectuali. Știința etnicului o fac oamenii de știință. Dar oamenii în general, n'au intuiția vieții. Atomismul spiritual și intelectual modern, empirismul, care ating de obicei pe oamenii de știință, fac să dispară a percepția realităților sufletești generale, a entităților oarecum. Aproape totul e redus la fenomene. Ce nu e fenomen izolat ori ce nu se poate pune în teascu de fenomene, care e logica inductivă, riscă să rămână neînțeles. Logica științifică modernă e stăpânită de ideea de fenomen, de unde decurge ideea de influențe și ideea de componente, pe cari oamenii de știință ai epocii le caută în orice. Dar, în felul acesta, nu se vede tocmai specificul și tocmai generalul. Generalul unic, nu generalul fabricat de industria generalizării. Generalul real, nu generalul artificializant al inducției. S'a ivit chiar și teoria că nici individul nu mai e o realitate, ci o succesiune de stări și ecuații. Însuș principiul individualității e amenințat. Individualul e dizolvat într'un flux de stări, senzații, fapte, conjuncturi. Și dacă e așa, cu atât mai mult etnicul o să apară ca ceva de neînțeles, ca o realitate străină, ca un drum cvasiconvențional de valori tranzitorii, ca o matcă de variabile istorice, ca o inconsistentă cale a faptului. Devenim neînstare să mai cunoaștem valorile acestea supraindividuale și supraempirice. Le-am pierdut aproape sensul. Nu mai suntem realiști adânci, ci zgomotoși, nu mai suntem realiști contemplativi, ci dinamici, cari, în beția mișcării cu orice preț, alunecăm pe deasupra realului: aruncăm bobul pentru a reține pleava, fiindcă aceasta e mai «sensibilă», mai aparentă! Spiritul modern devine astfel înapt pentru a înțelege, în fond, etnicul. (v)

De fapt, neînțelegerea etnicului sau înțelegerea lui exterioară, ceea ce e aproape acelaș lucru iar uneori mai rău, e numai o varietate a unei neînțelegeri mai generale, pe care o are epoca modernă, față de religie, mister, istorie — etnic. Neînțelegerea religiei e un fapt cunoscut. Nu tot așa de cunoscut e însă celălalt fapt: neînțelegerea etnicului. Aici am fost sclavi unei iluzii: am crezut că — de vreme ce despre etnic s'a vorbit atât, de vreme ce am asistat la atâtea doctrine naționaliste, la atâtea revendicări și lupte, de vreme ce au apărut savante tomuri sociologice — etnicul e pe deplin și fidel înțeles. S'a făcut atâtea caz de etnic, încât am crezut că l-am cunoscut. În realitate însă, cunoașterea necesară pentru a înțelege etnicul e în mare măsură identică cu aceea necesară pentru a înțelege religia, așa că atingem aici un destin în foarte mare parte comun! Se poate vorbi deopotrivă aproape de tragedia religiei și a etnicului în epoca noastră, cu toată aparența contrară. Într'un fel, nici o epocă n'a fost mai opacă pentru spiritul etnic propriu și n'a devorat mai multă substanță etnică neînlocuibilă, mai mult spirit etnic, decât epoca aceasta în care trăim și care s'a intitulat adesea ca fiind timpul «naționalităților». Căci etnicul și religia, bine înțelese, sunt realități spirituale frățesti: ele s'au născut împreună în istorie. Totemul era semnul religios și semnul etnic. Ele au concrescut în timp. Religia a adăpostit etnicul într'o vreme când acesta ar fi fost, altfel, distrus de propriile-i spaime și împrecizuni; etnicul a hrănit religia cu vitalitate mereu proaspătă într'o vreme când aceasta avea mai multă nevoie de ea. Religia și etnicul au înfrățit ca două fire din acelaș grăunte de grâu sufletesc. Născute din polivalența sufletului uman, ele au rămas înrudite chiar când, din neînțelegere ori rătăcire vremelnică, s'au războit și s'au opus în lupte fratricide. Atunci etnicul a combătut religia cu un patos religios, iar religia a combătut etnicul cu o vitalitate etnică, cu aproximativ aceeaș lungime de undă spirituală, adresându-se de cele mai multe ori acelorași suflete, cu o anume structură. De aceea religia și etnicul trebuie să se sprijine reciproc căci s'ar putea ca moartea unuia să fie moartea celuilalt. În istoria etnicului și a religiei, se poate aplica cu succes metoda variațiilor concomitente

din logică, căci în acest caz s'ar privi aceste două realități din afară, deci logica științifică e aplicabilă. Dar această variație concomitentă a etnicului și a religiei, spune enorm. În Evul Mediu, etnicul de fapt n'a fost slab, ci a fost pur și străbătător, la umbra «luminoasă» a credinței religioase, de vreme ce atunci s'au născut masivele etnice moderne. Ghiocelul care pătrunde prin straturi de frunze și zăpadă, nu e slab, ci e mai tare decât stânca ce se lasă mâncată de vreme. Dar vă închipuiți că astăzi, în această Europă științifică, uniformizatoare, tehnică, mai e posibil să se infiripeze din nou un izvod etnic, o nouă creație de popoare, afară dacă nu din distrugerea altora?

Asocierea etnicului cu religia în conceperea unei logice, e menită să aducă o mai bună înțelegere a amândurora. În orice caz, devine mult mai ușor de înțeles acum că etnicul, de vreme ce e înrudit cu religiosul, nu a fost atât de mult favorizat, precum se crede, în ființa lui dinăuntru, de epoca modernă, epocă ce a suflat peste realitate un poleiu de abstracții, a stricat frăgezimea individualului și, ceea ce trebuie puternic subliniat, a nimicît în mare respirația și creația folklorică... O epocă cu astfel de voluptăți nu poate avea tocmai o proprie înțelegere a etnicului. Incongruența între știința modernă și logica etnică e dată în vileag de definițiile ce s'au adus naturii etnicului. Astfel, sau s'a dat o definiție unilaterală, spunându-se că etnicul e istorie ori limbă ori tradiții ori rasă ori teritoriu, etc.; sau s'a dat o definiție empiric-eclectică, spunându-se că toate acestea la un loc formează etnicul; sau s'a dat o definiție relativistă, spunându-se că pentru unele etnicuri e caracteristică limba, pentru altele istoria, pentru altele rasa..; sau s'a dat o definiție generală, formală și funcțională, spunându-se că etnicul e o «voință». N'a lipsit nici o definiție pur convențională ori politică a etnicului. Pentru Constituție, de exemplu, nu există deosebire între Român și cetățean român, deși această confundare silește textul Constituției la unele ambiguități, căci realitatea faptelor e mai puternică decât teoria.

Dintre acestea, mai tipică ni se pare tendința de a identifica etnicul cu rasa. Această tendință întrunește cele două caracteristici ale spiritului modern: pozitivismul, în domeniul teoretic, imperialismul, în domeniul practic. Rasismul are desigur temeiurile lui serioase: acela că sângele are mare importanță în etnic și acela că politica rasistă poate fi, la un moment dat, necesară ca valoare de reacție. Dar altfel, e greșit, fiindcă rasa are o sferă mai mare decât etnicul și fiindcă reducerea etnicului la rasă e o coborire, o materializare a tainei etnice. Dar e aici logica pozitivistă modernă, care interpretează astfel etnicul; după cum tot ea, dar în sens invers, tăgăduiește etnicul în alte împrejurări, ajungând la internaționalism. Neputând înțelege misterul etnic, îl tăgăduiește ori îi dă o valoare de accident efemer. Acelaș spirit pozitivist mai poate realiza o ispravă: aceea de a concepe un etnic și un naționalism fără Dumnezeu, adică o doctrină etnică laică, fiind incapabil să observe că numai religia dă etnicului suprema spiritualizare, valorificarea maximă și, mai ales, acea armonie, care-l ferește de excese imorale ori deadreptul patologice. Știm că au fost și sunt patrioți luminați, deși laici. Dar aceștia au profitat, pe dedesupt, de zestrea ereditară religioasă, ceea ce, în loc să combată, confirmă ideea noastră.

Așa dar, epoca modernă, empirică, pozitivistă, juridică și democratică, nu înțelege sau înțelege parțial și greu etnicul, care e ceva esențial, organic și aristocrat. Există desigur și o democrație a etnicului, dar aceasta are cu totul altă configurație și altă orientare decât democrația modernă. Etnicul nu e, prin urmare, chiar la el acasă în vremea noastră. Iată de ce azi se face de cele mai multe ori chiar etnicism cu mijloace, psihologic și spiritual vorbind, neetnice! Ceea ce, în ultima analiză, nu e o bucurie pentru etnic, căci duce la o deformare a lui. Acelaș e cazul și pentru religie, susținându-se viața religioasă cu mijloace nereligioase, deși poate ceva mai puțin. De înțelegerea ființei etnicului, mai mult s'au apropiat poeții sau cei cu logică de poeți, fie în cântecele lor fie în unele încercări filozofice

pe cari le-au dat. Opera unor anumiți poeți ar trebui foarte atent studiată și trăită, pentru a se obține acel sentiment rar al prezenței etnice, al ființei aeriene a etnicului, al purității lui primordiale de apă ne-ncepută, pentru a se avea beneficiul unor sugestii de valoare în cunoașterea firii etnicului. Aceste afirmații nu trebuie să surprindă. Căci doar poeții au mai păstrat vechea logică de înțelegere directă și esențialistă a omenirii. De aceea când un Renan sau un Valéry vorbesc de națiune, simți ecoul a ceva autentic. Dacă însă n'au putut merge până la capăt, e fiindcă s'au lăsat influențați de spiritul modern. Când oamenii de știință vorbesc de etnic, de cele mai multe ori e ceva impropriu. De obicei, ori etnicul s'a retras din ei, ori logica lor a devenit fără putere asupra acestor lucruri. Ei ignorează că pentru a înțelege etnicul trebuie mai întâi o reformă a logicei. E plină de semnificație, din acest punct de vedere, cartea remarcabilă a unui filozof român, apărută recent, care se ocupă pe sute de pagini cu etnicul, bate la toate ușile, încearcă toate lacătele, pentru ca la urmă să propună suspendarea judecății, fără ca mai întâi să fi încercat o descindere eroică în intimitatea chestiunii — căci logica acestei cărți, altfel de o mare onestitate și de o rară armonie, e pozitivistă. Epoca noastră nu e deci fericit dotată pentru a înțelege etnicul. Cred că mult mai adânc l-ar fi înțeles Evul Mediu, dacă el și-ar fi putut pune astfel de probleme. Evul Mediu avea o înțelegere esențialistă, calitativă, înțelegea prototipurile și realitățile generale și adânci și avea la dispoziție misterul vieții etnice ingenuie în primul ei avânt de înfiripare și armonizare sub soare. Dar sunt idei la cari o epocă nu poate să se gândească, deși le-ar înțelege, și sunt idei la cari o altă epocă se gândește, deși nu poate sau îi e greu să le înțeleagă.

În sfârșit, mai e un aspect al dramei cunoașterii, care interesează etnicul. De data aceasta, el e de natură morală, dar angajează tot atât de adânc perspectiva înțelegerii etnicului. Când e vorba de cunoașterea realităților spirituale, e indispensabilă o însușire, de care nu e nevoie pentru cunoașterea realităților fizice. Această însușire e *simpatia desinteresată*. Un necredincios n'are dreptul să vorbească despre religie, nu numai din motive morale sau religioase, dar în primul rând din motive științifice: lui îi lipsește *obiectul*. Sunt trei atitudini cari pot vicia înțelegerea valorilor spirituale: ori indiferență ori simpatie interesată ori antipatie. Cea mai rea, din punctul de vedere al cunoașterii, e cea dintâi. Dar în vremea noastră e multă indiferență, căci sunt mulți oameni cari au sărit din realitate sau au fost eliminați de ea. Tot așa, e și multă părtinire și ură. Față de etnic, se întâlnește nu rareori una din aceste trei atitudini: sau simpatie subiectivă, care merge până la excese de narcisism etnic; sau antipatie violentă, care merge până la excese de satanism fie în raporturile internaționale, fie în luptele sociale ori culturale interne; sau absență, răceală, de heimatlosism spiritual. În aceste trei cazuri, etnicul suferă un întreit martiraj și o întreită necunoaștere. Înțelegerea lui cere o mare simpatie obiectivă căci, din fericire, există o astfel de simpatie. Dar o epocă ce a început cu distrugerea unui popor și a sfârșit cu masacrarea altuia, nu poate pretinde că are această simpatie, oricât caz ar face de ea. Așa că dacă, recapitulând, adăogăm acestea la cele precedente, nu va apare fără fundament să vorbim de răstignirea etnicului în timpul nostru, alături de anume izbânzii certe, pe cari le-a avut. — Oamenii de cultură, cari au păstrat înrudiri intime cu natura etnicului, sunt datori să lucreze, prin promovarea unui nou spirit în cunoaștere și în morală, pentru înmulțirea acestor izbânzii. În această direcție, se pare că îi va ajuta orientarea actuală a reflecțiunii filozofice. În adevăr, să nădăjduim că noul ontologism, ce se anunță, va creia în sfârșit un statut spiritual, care să aducă zile mai bune pentru adevărata înțelegere a etnicului.

C R O N I C I

I D E I, O A M E N I, F A P T E

RĂSPUNS LUI PANAIT ISTRATI SAU ÎNTRE ANARHIE ȘI ILUMINISM

O scrisoare „către dreapta“, publicată de curând într'o revistă de tineri, inaugurează noul zel misionar al scriitorului Panait Istrati. Am citit această scrisoare, precum am citit aproape tot ce a scris până azi Panait Istrati; am văzut deopotrivă câteva dezolate mărturisiri de credință — ale mai multor credințe defuncte — din fragmentul unui jurnal intim apărut în numărul de sărbători al unui ziar.

Am privit atent aceste pagini, cu mult scrum, cu multă cenușă de viață — o trompetă obosită mai chema încă spre nu știu care liman — și m'am gândit mai ales că nu există nimic mai urât decât cuvântul de „ideal“ atunci când îl lăsăm, gol, să plutească în vag. Drama poezilor romantici, aceasta a fost cu siguranță — iar stridențele ei, care încep să fipe de prin secolul al XVIII-lea, le-am auzit destul până azi. Așa dar totul nu a fost lichidat; drumuri demult bătute, va trebui să le luăm dela început și s'ar părea, cu adevărat, că ar mai fi poate încă ceva de spus... Dar noi știm bine că nu mai este nimic, că totul e clar acum. Cine vrea să privească bine, va ști că nimic nu îi este mai ușor. Și totuși Panait Istrati își închide ochii lui mari, unde s'au înecat și au murit atâtea povești — abia dacă se mai privește pe sine: nici asprele întoarceri ale vieții nu l-au învățat nimic, nici atâtea experiențe trăite! Cât de straniu îmi apare într'adevăr, acum mai ales, acest om care încă mai vrea să facă prozești...

Nu știe el, Panait Istrati, că nimic din ce a spus până acum nu a fost adevărat, că toată iluzia de gândire, care adeseaori s'a rătăcit în scrisul lui, a minșit cu o dramatică sinceritate poate — ceea ce adaugă însă, cu siguranță, un accent de durere mai mult în atâtea faliment de viață! Vers l'autre flamme?... Dar flacăra aceasta nu mai aruncă astăzi nicio lumină..

Nu știu într'adevăr dacă au trecut cinci ani, cel puțin, dela aceste ultime nădejdi — și iată-l acum pe Panait Istrati, mai sfâșiat decât oricând, vorbindu-ne de „moartea sufletului lui care băjbăie într'un întuneric de nepătruns...“ Întunericul acesta noi l-am priceput demult. Rămâne acum să arătăm că Panait

Istrati niciodată nu a cunoscut mai mult decât aceste miragii oarbe pe care le știm, mobilizate toate par'că numai în serviciul unei impenetrabile nopți, acest „întuneric de nepătruns“ din care nouă ne va fi dat să auzim mereu, tot mai mult, înfriguratele lamentări de azi.

Să mărturisim mai repede, dela început, că nicio adversitate n'am mai putea să avem împotriva acestui mare scriitor, pe care îl iubim.

Panait Istrati, într'adevăr, o lungă poveste a inimii mele... L-am urât, l-am iubit, l-am detestat și l-am adorat, rând pe rând! Pe cine ar fi putut să lase indiferent Panait Istrati, ce inimă de piatră ar fi putut să se întoarcă dela el, să uite mai ales că acest splendid vagabond și acest artist incomparabil idealizase, întinsese peisagiul românesc pe harta unei lumi întregi?... Cu aceste drepturi care să recunoaștem că sunt numai ale lui, Panait Istrati mi-a intrat în suflet adânc — sufletul acesta de adolescent hotărât să primească pe noul prieten așa cum era în sfârșit, cu toate viciile, cu toate deficiențele, cu toate frumusețile lui. Imi era aproape egal atunci dacă Panait Istrati era la dreapta sau dacă era la stânga, dacă era comunist în sfârșit sau dacă își mai iubea o țară peste care, de altfel, nu se cam sfia deloc să arunce noroiul tuturor destrăbălărilor internaționale. Dar Panait Istrati era comunist atunci. Agresiunile lui astfel, oricât de infame s'ar fi părut, aveau totuși logica lor și se puteau explica destul de ușor. Respingând, firește, ideile vinovate, toată lumea a înțeles, a făcut aproape un credit nelimitat marelui scriitor și Panait Istrati în țara aceasta n'a avut niciodată să sufere pentru ideile lui. Niciodată într'adevăr dreapta românească nu a fost mai larg înțelegătoare și mai mult generoasă — ca și când cazul lui Panait Istrati ar fi trebuit să fie piatra de încercare care să verifice destul de frumos inteligențele românești. Aceste afirmații poate se cer dovedite. E ceea ce vom face acum. Dar va trebui poate să facem mai mult, să pătrundem puțin mai adânc — acum mai ales într'adevăr, când, altfel decât artist, Panait Istrati încearcă să ne ofere pilda

existenței lui și ni se propune doctor ca să ne dea el, nouă tuturor, legile noi de viață.

Va trebui să întocmim aici un scurt bilanț, să vedem, într'un cuvânt, câte sincerități cu sine a avut Panait Istrati, cât va mai trebui în sfârșit să-i iertăm — căci va trebui să-l iertăm mereu —, iar pe alt plan mai ales, să vedem care este, câtă este, gândirea lui, a acestui nou doctor care apare azi și care vrea să ne învețe pe toți.

* * *

Panait Istrati vine în România în 1926 mi se pare. Activitatea lui comunistă era pe atunci destul cunoscută. Se luaseră chiar măsuri să fie apărât. A fost inutil. Nimeni nu avea să-l atace pe Panait Istrati. Directorul acestei reviste chiar, care era, ca și acum, unul din cei mai severi exponenți ai dreptei românești, scrie în Cuvântul de atunci, în chiar ziua sosirii lui Istrati, un articol de largă, de francă prietenie literară pentru scriitorul glorios care venia pare-se, să ne cunoască mai mult. Scriitorul acesta era comunist într'adevăr, dar acest comunist era în definitiv un mare scriitor, ideile lui îi aparțineau — și apoi el purtase peste foarte multe granițe frumusețile noastre, ale acestui pământ. Cu astfel de gânduri a fost primit Istrati la noi, și nu-l știu pe Nichifor Crainic nici până azi să-și fi schimbat părerile despre literatura acestui scriitor. Aceste lucruri (mai ales când este vorba de adversari) se practică mai greu în redacțiile noastre. Imbrățișat astfel de scriitorii dela Gândirea și dela Cuvântul (un articol generos a fost scris atunci și de Cezar Petrescu) imbrățișat cu atât mai mult de grupul dela Vieața românească, Panait Istrati a cunoscut, atunci, în România, un real triumf: nu știu dacă s'ar fi putut face mai mult!

Nu i s'a cerut, firește, pentru aceasta, lui Istrati, nici să-și schimbe ideile nici să-și abdice... „idealurile“ lui! S'ar fi putut spera totuși, oricum, că mosafirul avea să rămână, pentru câțva timp cel puțin, cu o memorie mai justă, căci el răspunsese mai ales atâtor efuziuni cu o reconfortantă prietenie... A! totul se petrecuse frumos.

Dar desiluzia nu avea să întârzie prea mult.

Panait Istrati se întoarce în Franța, la Paris. Ce declară el lui Frederic Lejèvre pentru Nouvelles Littéraires? Că a fost primit în România cu ouă clocite, că s'a strecurat greu printre baionete și că aceiași teroare, (oligarhia capitalistă, mi se pare) l-a urmărit chiar până la mormântul mamei lui.

Aceasta vi se pare, poate, excesiv?...

Ei bine, Panait Istrati va trebui totuși să facă mai mult!

În nu mai știu care an, într'adevăr, dar tot după vizita lui Istrati la București, P. E. N. - Clubul se întrunește la Bruxelles. Mai mulți scriitori români participă la congres. Pe neașteptate, se anunță ve-

nirea lui Panait Istrati, cu o conferință pe care el a ținut-o în preziua chiar a deschiderii congresului. Ce a fost această conferință? Dela început până la sfârșit o penibilă șarjă împotriva României, a teroarei din această țară, a intelectualilor ei, aceiași pe cari Panait Istrati i-a întâlnit, i-a iubit, i-a imbrățișat, i-a... sărutat adeseaori! Bomba astfel pusă tocmai atunci când trebuia — căci se înțelege ușor situația creată delegaților români — Panait Istrati n'a așteptat, firește, să dea explicații. Cu primul tren el a părăsit Bruxelles...

În sfârșit, tot din această epocă mai datează un discurs ținut de Panait Istrati la Odessa, prin care se cerea anexarea Basarabiei la Republica Sovietelor!

E drept că atunci tot Nichifor Crainic — care salutase, așa cum am spus, venirea lui Istrati la noi — a scris un articol de oarbă durere și de justă feroцитe, care ar fi vrut ca Panait Istrati să fie pus a zid.

Revolta aceasta era, poate, puțin grăbită. Se uitase că Panait Istrati era și rămăsese comunist — sau, cel puțin, așa se închipuia el...

Aderența lui cu scriitorii români fusese numai de suprafață, un elan regretat mai târziu. Cum a trecut granițele, acest scriitor vagabond și-a regăsit camarazii lui adevărați, uitând, firește, pe aceia mai puțin interesanți, pe cari își închipuisese un minut că i-a descoperit la noi... Înțelegem mult, așa dar, și explicăm tot, cum vedeți, afară poate numai de minciunile pe care Panait Istrati le-a spus lui Frederic Lejèvre! Aici, cu destul regret, sinceritatea lui Istrati rămâne grav descoperită — iar toată bunăvoința noastră nu mai poate nimic. Dar mai rămâne ceva. Rămâne comunismul lui Panait Istrati. Și acesta se cere privit mai atent.

Cum a devenit Istrati „comunist“, vom vedea când va trebui să analizăm formația și procesul gândirii lui. Ne interesează acum numai, de ce a părăsit el o religie al cărei fanatic atâta de fervent era, până la un anumit minut cel puțin... Vers l'autre flamme este o versiune numai. Dar poate mai este și alta...

Se știe că între Panait Istrati și d-rul Rakowski, fostul ambasador sovietic la Paris exista o strânsă prietenie, la care mai participa, mi se pare, Anatole de Monzie și alți intelectuali ai stângii franceze. Dar în acest timp intervin grave schimbări în conducerea Sovietelor. Trotzki este trimis în exil. Iar într'o bună zi Rakowski este chemat să dea nu știu ce explicații la Kremlin... Nefericitul diplomat și aventurier nu bănuiește nimic, se duce la Moscova. Panait Istrati îl însoțește... Iată așa dar că i se deschide, acum pentru prima oară, paradisul pe care îl lăudase atât de mult!

Dar ce a văzut Panait Istrati la Moscova, constituie iarăși un capitol foarte complicat. Până la condamnarea și exilul lui Rakowski, impresiile lui Istrati le publica Humanité, cu lux de entuziasm. După a-

ceastă condamnare și după acest exil, care au atins pe Istrati în marea lui prietenie, aceleași impresii dar cu altă culoare, s'au publicat mai mult în gazetele de dreapta... Abia acum Panait Istrati băga de seamă deficiențe grave, care viciau o lume lăudată de el, dar pe care n'o cunoscuse deloc! Abia acum vedea bine mizeria comunistă... Dar ar fi văzut-o, ar fi denunțat-o el mai ales, dacă n'ar fi fost atât de adânc atins în bunul cel mai de preț, în prietenia, în viața intimă chiar a inimii lui?...

Să nu mai continuăm. Sunt aici câteva zig-zaguri numai, care aruncă destule pete de umbră și sunt câteva indicații mai ales care pot să vorbească mai mult despre anumite sincerități ale lui Panait Istrati.

Dar aceste sincerități, oricât de paradoxal ar părea, au existat într'adevăr — căci pe Panait Istrati va trebui să-l apărăm, el trebuie împotriva tuturor, împotriva lui mai ales apărât. Și când a înjurat Sovietele și când le-a lăudat, și când ne-a înjurat pe noi și când spune că ne-a iubit, când a mințit în sfârșit în nu știu ce groaznică pasiune, în aiurarea nu știu cărui delir, — Panait Istrati a fost totdeauna sincer, dar numai cu el. Istrati nu s'a vândut niciodată: el totdeauna s'a dat, s'a dat prodigios unui neant pe care el l-a trăit frenetic și care l-a sorbit cu nesat. Dovada cea mai vie este însăși ființa lui de azi, a omului pe care-l vedem. Chiar cărțile lui care, ele, s'au vândut destul, ne înfățișează astăzi totuși un Panait Istrati trist, sărac, pe un pat de spital aproape — după ce au chivernisit, cu siguranță, destui editori. Panait Istrati pleacă în sfârșit din apus, la apogeul unei situații literare pe care puțini au avut-o ca el. Dar pleacă pur și simplu, pentru că el nu se mai simte bine, acolo...

Secretul astfel nu mi se pare greu de pătruns. Omul acesta a trăit într'adevăr o viață de patetic acord cu sine, în fiecare minut, cu toate subtilele contradicții din el — dar de total refuz, de compactă nepricepere a vieții, a oamenilor, a lucrurilor dinprejur.

Și dacă această gravă eroare — care are totuși poezia ei — nu poate firește să dărâme substratul moral al unui om, ea interzice însă orice imixtiune în lumea ideilor și face ridicol oricare accent misionar. Dezolat, strivit de viața pe care n'a înțeles-o și care nu l-a primit, omul acesta se înfățișează acum, la 50 de ani, mărturisind întunericul pe care l-am văzut. A proiectat el însă vreă lumină în această beznă, ca să aibă dreptul acum să ceară mai mult?

A! Panait Istrati a pornit în viață vagabond... El singur povestește undeva cum mama lui, căzută pe prag, nu l-a mai putut opri. Nicio forță într'adevăr nu i s'ar fi putut opune acestui răscolitor de fări, acestui navigator flămând pe apele incerte ale vieții. Dar atâta de singur, când furtunile urlau în jurul lui, pe Bărăganul acesta fantastic al lui Istrati, ars de viscol și de durere, atunci el a întins mâna

după ce îi trebuia mai mult — după iubire, după prietenie. S'a format atunci, cu siguranță, în sufletul scriitorului nostru acest absolut moral care comandă toată opera lui. Prietenia, iubirea, vor fi astfel valorile supreme de viață. De aceea, peste toate sumbrele lui rătăcirii, se înalță mereu, mai sus, din Panait Istrati acest lucru imens de frumos: un cult nemuritor închinat prieteniei, dragostei de om, pe care el îl pricepe însă cu un sens absolut și l-ar vrea realizat integral în toate instituțiile omenești.

Mai mult decât vagabondajul lui Gorki, cine nu vede aici flacăra nestinsă a lui Tolstoi? De câte ori tristețile lui Panait Istrati mai ales, nu m'au făcut să mă gândesc la prințul Nechcludov, care a căzut și el, învins de oamenii pe cari și-a închipuit că iubirea lui numai i-ar fi putut ridica! Ignorând ca și Tolstoi materialul uman, pe care nu-l privește decât printr'un fel de oglindă interioară, gândirea lui Panait Istrati este tot atât de penibilă, tot atât de goală. Tolstoi ridică odată un teribil protest împotriva oricăror organizații sociale, împotriva legilor, cum spunea el, dar din care acest deconcertant anarhist nu izbutia să vadă decât un aspect exterior, al forței care constrânge pe cei slabi și săraci: în ultima analiză astfel un păcat de iubire. Panait Istrati nu vede și nu simte mai mult. „Voiu muri convins — ne spune el acum — că orice organizație nu profită decât organizatorilor ei, niciodată organizațiilor“. Ce definiție mai bună a anarhiei s'ar fi putut găsi? A! Panait Istrati este aici tot, întreg. Vocabularul lui chiar denunță o formație spirituală care amintește destul iluminismul veacului al XVIII-lea francez. Luați la întâmplare profesia lui de credință, pe care le vreți... Panait Istrati vrea „dreptatea absolută“: „tot ce nu e dreptate absolută, e nimic...“ El a fost totdeauna un „iubitor de oameni“ numai, și a vrut „binele omenirii“... Binele omenirii — iată toată gândirea lui Istrati... Cât de sărace, vai, formulele acestea care nu spun nimic!

Dar iluminismul nu a fost niciodată departe de anarhie. Primul pas a fost revoluția franceză pentru aceiași dreptate absolută, pentru aceleași drepturi ale omului... Al doilea, crima monstruoasă din Rusia, petrecută la repezeală, într'o noapte care încă nu s'a sfârșit. Al treilea... dar să sperăm că vom putea să ne apărăm din timp.

Nu, nu!, Panait Istrati nu a fost niciodată vinovat. Comunismul, i s'a spus că ar însemna iubire de oameni, de cei slabi mai ales... Cum ar fi putut el să nu se dea, cum ar fi putut să reziste? Dar un dezastru atât de grav pe care l-a trăit, l-a adus în punctul acesta mort în care se găsește azi: Acum el este omul care nu mai aderă la nimic. Și totuși îl găsim din nou, dând sfaturi și lecții de viață tinerilor cari se duc să-l vadă. Ce le spune el acum, nu cântărește mai greu decât ce a spus până azi. Ne e milă să amintim, este cu totul inutil să mai discutăm.

Evreul astfel, pentru Panait Istrati, nu este niciodată vinovat, după cum „nu e vinovat prazul că nu e trandafir...” Dar pentru noi Evreul nu este nici praz, nici trandafir: el este Karl Marx... E revoluție, este răscoală, e praf de pușcă. Și dacă e politicos să nu bag de seamă când cineva a mâncat praz și miroase, e imprudent să nu dau la o parte praful de pușcă pe care-l simt arzând ca să pregătescă aceleași catastrofe pe care Panait Istrati le-a văzut destul la vecini...

Să ne ierte Panait Istrati dacă nu vrem să discutăm mai mult. Să spunem totuși că el nu a fost niciodată comunist, după cum nu mi se pare mai mult naționalist acum, când capriciul lui dintr'un ceas frumos ne asigură că îi ține mai cald o înjurătură românească decât recea politețe a occidentului... Nu, Panait Istrati e vecinul anarhist. Toute licence sauf contre l'amour... Să nu uităm în definitiv că el a trăit în Franța, și în anii după război care au reactualizat prodigios romantismul veacului trecut. Pêcheurs de perles, a scris odată Panait Istrati. Era, îmi aduc aminte, o poveste de subtil vagabondaj spiritual, de dureroase desănădejdi trăite, cum nu știu să fie alta mai frumoasă. Pe atunci, Henry de Montherlant, rătăcitor fără popas și el, aduna într-o „feerie” personală elegantele lui iluzii de sincrétism și de alternanță. Și nu știu de ce, dar printr-o apropiere poate ușor de făcut, acești scriitori mi-au apărut deopotrivă ca prizonierii unui destin imposibil.

Viscolește și acum pe cerul lui Panait Istrati. Acest viscol care nu se mai sfârșește, în romanul lui scris,

în romanul lui trăit, este larga poezie a acestui scriitor care, astfel, totdeauna o să ne rămână scump. Panait Istrati poate să renunțe liniștit la accentul lui misionar de azi. Noi îl invităm să creadă chiar că această renunțare este o datorie a lui. O lume pe care niciodată n'a înțeles-o, cum ar ști el să ne reveleze acum legile ei? — Eu sunt otrava care distruge acțiunea de masă, ne spune Istrati cu drept cuvânt... Să sugrume mai repede vipera aceasta care țipă din el, această otravă s'o ascundă cât mai adânc. Cu pasiunea lui înfrigurată după o existență permanent primejdioasă, acest activ eroism cu care el a trăit până azi în plin contact cu misterele vieții și ale morții, — Panait Istrati are mult din predestinarea acelor damnați pe cari exaltatul poet al Florilor răului îi vedea.

*Au rire éternel condamnés
et qui ne peuvent plus sourire...*

El să rămână numai în acest decor fantastic și insinuant, care ne-a sedus pe toți. Să auzim mai departe sirenele care plâng pe vapoare înnoptate plecările lui Panait Istrati, atâtea locuri pustiite de moarte și de durere, atâtea sfâșietoare prietenii risipite pe toate prăpăstioasele culmi ale vieții... Panait Istrati numai atunci oficiază demn cultul cel mai înalt al dragostei de om. Căci atunci Panait Istrati este unul din marii artiști ai acestui timp sărac.

De aceea noi stăruim mult, îl rugăm, să rămână numai atât.

TOMA VLĂDESCU

FUNDAMENTUL BIOLOGIC AL RASEI

Dacă nu e revistă mai importantă să nu consacre barem un articol pe lună asupra raselor, dacă nu e vitrină de librărie în care să nu vedem vreo nouă monografie privind același subiect, cum de curând a apărut documentata lucrare a lui P. P. Negulescu, — deși titlul de „Geneza formelor culturale” nu prea ne dă de bănuț materialul enorm și ales asupra biologiei rasei — și în sfârșit dacă la Lipsa s'a creat o catedră de „teoria raselor”, cu scopul bine determinat de a arăta superioritatea rasei germane, vă închipuiți cât de mic e spațiul rezervat acestei chestiuni în revista noastră — pentru studiul subiectului de față. Vom căuta totuși să redăm cât mai pe scurt și mai clar noțiunile de biologie cari au fost aplicate la rasă, unele mai vechi, altele recente, în plină discuție.

Se insistă azi mai mult asupra criteriilor biologice relativ specifice diferitelor rase — pentru că s'a văzut că clasificările celelalte erau extrem de superficiale. Această lipsă de precizie și claritate revenea, cum constată foarte logic Hooton, și din faptul că criteriile pe cari se fonda termenul de rasă difereau dela autor la autor. Astfel se diferenția o rasă de alta fie după culoare (rasa albă), fie după religie

(rasa semită), fie după limbă (rasa latină), fie după poziția geografică (rasa irlandeză) etc. Nu e de mirare să ne pomenim mâine, ținându-se seamă de temperamentele predominante ale unei rase, că se vorbește de o rasă schizoidă sau o rasă ciclotimică.

E sigur că deși s'a scris enorm pe acest teren va trebui totuși timp a se face statistice complete și cercetări amănunțite spre a se vedea cari sunt adevăratele caractere specifice uneia sau alteia din rase.

În mâna unui spirit obiectiv, singure criteriile biologice pot fi studiate judicios, științific, spre a putea da rezultate exacte.

Și va trebui luminată odată această noțiune de rasă, care nu e atât de misterioasă cum o cred unii autori, cu sau fără vreo tendință bine definită, deoarece, strâns legată de aceste noțiuni, este aceea de importanță socială imediată și deci e necesar a fi cunoscută de toată lumea.

Trei principii biologice au fost aplicate la studiul rasei: a) antropologic, b) biochimic și c) biotipologic.

Datele antropologice, cele mai vechi, aplicate la noțiunea diferențierii raselor, au găsit caractere di-

ferite dela o rasă la alta, din două puncte de vedere — al unei *Morfologii descriptive* și a *Morfometriei*.

Astfel, după culoarea tegumentelor s'a făcut marea împărțire a raselor în rasa albă, neagră și galbenă.

Leuco-dermii (albii) sunt europenii, majoritatea asiaticilor occidentali și africanii dela nord, polinezienii, hamiții, dravidienii.

Xanto-dermii (galbenii) sunt asiatici mongolizi, boșimanii și hotentoții.

Melano-dermii (negrii) sunt negrii-negroizi, papu-așii melanezieni și australienii.

S'a căutat explicațiuni științifice a acestor diferite culori ale pielii și s'a ajuns la concluziunea că cei albi ar poseda acest pigment pentru a se feri de frig, iar cei negri s'ar feri prin pigmentul melanic de razele actinice ale soarelui. Nu pare a se cunoaște exact origina și rostul pigmentului galben. E cert însă că pigmentul este în funcțiune de anumiți fermenți cari sunt transmiși după legile heredității.

Multiplele nuanțe ale culorii pielii apărute în sânul aceluiași rase, cum sunt brunii și blonzii din rasa albă, au făcut ca aceste principii de diferențiere să fie extrem de relative și fără o valoare științifică.

Din punct de vedere al morfologiei descriptive s'a mai vorbit de culoarea și forma părului, a nasului, a craniului, și treptat s'a ajuns la *morfometrie*.

În privința taliei, s'a etichetat după Haddon: pigmei 1,48 m; mici 1,48—1,58 m; mijlocii 1,58—1,68; mari 1,68—1,72 giganți peste 1,72 m. Rasele cu talia cea mai mică s'ar găsi prin Africa centrală iar cei mai înalți oameni ar fi scoțienii (1,79).

S'a vorbit de felul ocupațiilor, climatul, soarele, frigul, hrana, etc., factori cari ar influența talia individului. Azi când se cunoaște atât de precis rostul glandelor endocrine — în special gl. hipofizară și tiroida — în geneza formei corpului și în deosebiri ale taliei — e sigur că numai datorită acestor hormoni în plus sau în minus apar pitici și giganți. Însă aceste funcțiuni glandulare evident sunt tot sub direcțiunea unor factori-hrană, climă etc., cari au influențat transformări transmise în urmă hereditară.

Plastic și în special morfometric, s'a studiat capul. S'a văzut că, privite de sus, unele crani sunt alungite, altele rotunde. Această formă este exprimată printr'un *indice cefalic* — care este expresiunea raportului dintre diametrul transversal și diametrul antero-posterior — acesta din urmă fiind împărțit cu 100.

Dacă raportul este sub 75, craniul este *dolicocefal*, între 75—80 este *mesocefal*, peste 80 este *brahicefal*.

Trei mari autori și-au legat numele de acest studiu: Broca, Retzius și Gratiolet.

Deniker asociază cele două criterii, pigmentarea și indicele cefalic, pentru a ajunge la o clasificare pentru rasele europene.

Astfel el împarte: *rasa blondă* și *rasa brună*.

a) *Rasa blondă dolicocefală* — talia mare cu ochii albaștri — blonzi (tipul nordic) care ar trăi la nord peste 50 latitudine.

b) *Rasa blondă subbrahicefală*, în special prin centrul Rusiei.

Rasa brună o împarte în 4 grupe:

a) *Bruni dolicocefali* (Italiani și Portughezi).

b) *Bruni brahicefali* (Europa centrală, Români).

c) *Bruni mezocefali* (Spanioli-Italiani-Francezi).

d) *Bruni brahicefali* (Albanezi, Boșnieci).

Alți autori găsesc clasificări mult mai complicate, cum este Rosa, care are 20 grupe aparte din rasele europene.

S'a adăugat la studiul craniului, cel al masivului facial și al nasului. Se pare că forma nasului s'ar transmite hereditară ca o constantă forte și astfel s'ar putea diferenția rasele după această formă și în special după un *indice nasal*, care se obține prin raportul dintre lungimea nasului și lățimea lui, luată cu un compas care atinge aripile nărilor.

Deniker descrie, ținând seama de acest indice, trei grupe de diferite rase.

a) *Leptorhinieni* (europenii, arabii, și asiatici din Asia mică).

b) *Mezorhinieni* (galbeni și piei roșii).

c) *Platyrrhinieni* (negri și australienii).

Studiul antropologic aplicat la rase ajunge să studieze raportul dintre greutatea creierului și a corpului — prin *indicele de cefalizare al lui Dubois*. De curând, la congresul de neuro-psihiatrie dela Berna, Ariens Kapers din Amsterdam comunica o documentată lucrare asupra indicelui de cefalizare la unele rase actuale, comparativ cu unele rase preistorice. El merge mai departe și studiază legătura dintre morfologia creierului și aceea a formei craniului: dolicocefali, brahicefali.

Dacă din p. d. v. al indicelui de cefalizare se pot vedea deosebiri nete între unele rase, de ex. negrii cari au relativ-disproporționat capul cu corpul enorm de mare, e foarte greu însă a admite că s'a putut ajunge la un criteriu științific sigur de diferențiere în ceea ce privește forma craniului și morfologia fină a creierului. Nu știu ce va da viitorul însă.

Toate aceste cercetări sunt însă extrem de grele când ele se fac exclusiv pe schelete, ceea ce a determinat pe Virchow să spună că e imposibil oricărui craniolog să recunoască, după studiul formei și al dimensiunilor craniului, rasa din care el face parte. Cele citate de P. P. Negulescu — în privința incertitudinii ce domină încă în domeniul acestei științe — își găsesc aici locul meritat. Se descoperise o groapă la Paris, în care un antropolog identificase, în craniile găsite, că ar fi vorba de crani ale Calmucilor, Bașkirilor sau Finlandezilor din armata rusă. În urmă se constată că e vorba de craniile unor femei moarte de holeră în 1832.

Cercetarea grupelor sangvine formează principiul *biochimic* care s'a aplicat la studiul raselor.

Încă din antichitate se cunosc anumite legi cari arătau forța care se transmite prin sânge.

Și poporul cunoaște fenomene de „*potrivire și nepotrivire de sânge*“. Într'adevăr, se știe azi, în urma cercetărilor lui *Hirschfeld*, că serul sangvin al unor indivizi are putere să aglutineze globulele roșii ale altor indivizi, pe când în alte cazuri globulele roșii nu suferă modificări.

Din aceste diverse combinații s'au găsit patru feluri de sânge etichetate după grupele sangvine pe cari le posedă. O. A. B. AB. sau, după altă numire, grupul I, II, III, IV. Această calitate a sângelui este transmisă hereditar după legile lui Mendel și a putut face obiectul unui studiu științific asupra diferențierii raselor.

Raportul dintre numărul de indivizi cari prezentau grupa A plus cei cu grupa AB, și dintre numărul de indivizi cari prezentau grupa B plus AB s'a numit *raportul biochimic rasial*. Aplicat la diferite popoare, s'au găsit diferențe certe între ele. Astfel la englezi s'a găsit raportul 4, 5, francezii, 3, 2, italienii și germanii 2, 8, evreii 1, 9, turcii 1, 8, arabii 1, 3 și negrii 0, 8. Aplicat de către d-l Prof. Ionescu Mihăilești și elevii săi pe o serie de 4022 de copii, români și evrei, s'a găsit raportul biochimic rasial la români 2.44 iar la evrei 1,94.

Bazându-se tot pe raportul biochimic rasial, Lahovari ajunge să adune într'o mare masă slavă o serie întreagă de — sub grupuri care aveau acelaș raport. Ungurii, deși plasați de o mie de ani în sânul Europei, unde d. p. d. v plastic greu pot fi diferențiați de celelalte popoare, prin cercetarea acestui raport biochimic rasial s'au găsit afinități certe între ei și rasele asiatice. Ce important factor științific pentru noi, când azi se vorbește mult, prea mult, fără să se pomenească nimic de acest lucru. Doctorul Manuila, un aprig muncitor pe acest teren, a examinat îndelung și așezat din România și a găsit reconfirmat indicele românilor la 2, 2, al ungarilor 1, 6, al evreilor 1, 6. Cercetările au fost făcute până în 1932 pe 4368 de indivizi și sunt în curs, ajungând până azi la statistice extraordinar de importante — având un serviciu special la dispoziție.

Biotipologia, adică studiul constituției în legătură cu întreaga personalitate a individului, a fost aplicată de asemenea la deosebirile raselor.

Școala italiană, prin Nicola Pende și Viola, a fixat bazele *biotipologiei* — știința care face legătura dintre temperament și înfățișarea fizică a individului. Printre multele clasificări, credem cea mai reală a lui *Kretschmer*, care distinge 3 grupe de indivizi:

- a) *leptosom* — astenic înalt, slab. — b) *atletic* și
- c) *picnic* (scund și gras).

Leptosomul este individul cu un corp îngust, fața strâmtă, nasul ascuțit, nu întotdeauna astenic ci putând fi musculos însă uscat — un bun sportiv.

Atleticul are o puternică dezvoltare a scheletului și a mușculaturii — umeri lași, toraxul și centura scapulară mare, abdomen întins.

Picnicul este caracterizat printr'o expansiune a cavitaților viscereale, statură mijlocie, fața lată și mola-tecă — gras congestiv.

Leptosomii și *atleticii* ar avea în general temperament schizoid, adică sunt indivizi puțin sociabili, retrași, cu o viață interioară intensă uneori — îndărătnici și ascunși, temători, timizi și prevăzători.

Picnicii din contră sunt indivizi cari se adaptează ușor mediului, comunicativi, sociabili, constituie tipul cicloid și sunt predispuși, în stare patologică mintală la maniaco-depresivi.

Întreagă această personalitate, care dă individului o anumită mască, este determinată de glandele endemice și sistemul neuro-vegetativ. Astfel glandele hipofize — tiroidă suprarenală etc — provoacă și susțin toate deformațiunile plastice precum și o serie de turburări plastice, modificând întreaga personalitate a individului. Această factură căpătată și transformată din incitațiuni glandulare se transmite hereditar, după legi cunoscute, și astfel se explică cum în anumite rase găsim predominând anumite caractere.

Factorul hereditar intervine numai la transmiterea rasei din tată în fiu; însă — dacă o serie de cauze exogene sau endogene apar la un individ, acesta va procrea, va transmite defecte cari adunate vor da o dără de degenerare a rasei. Aci se pune problema mare a acestor degenerări și îndreptarea lor prin ceea ce s'a numit cu o vorbă frumoasă *eugenie*, de care nu ne vom ocupa acum. Dar prin datele expuse mai sus — fie antropologice fie biochimice și în special biotipologice — noi putem constata elementele deviate dela scheletul rasial princeps. Și pentru că a face măsurători e lucru mai greu, ne rămâne observația asupra vieții unei rase — asupra producției pe teren artistic, cultural, religios — și în special etica unui popor. Toate aceste construcții ale unei rase sunt în legătură cu sămânța rasială — mai important — cu mediul în care s'a putut dezvolta cutare sau cutare rasă. Am văzut câtă importanță au pentru orice transformare sau modificare fizică sau psihică a individului hrana, clima, necazurile sau bucuriile și în sfârșit diferitele noxe — cari nu omoară ci lasă în urma lor indivizi bolnavi, cari în aparență par sănătoși și cari transmit sigur sub diferite forme boala — descendenților lor.

Pende consideră diferența mare care există între italienii de nord și cei de sud — datorită influenței mării, a căldurii, a alimentelor cu pește, bogate în săruri de iod — a celei din urmă — de unde apare o factură hipertiroidară — adică oameni iuți, vioi, inteligenți, întreprinzători — spre deosebire de cei din nord, hipotindieni — lenți, foarte grei — ajungând până la cretinotzii din Alpi.

Maranon — celebru endocrinolog spaniol — crede de asemenea că există o mare diferență între cei din nord și cei din sud, deși au același nucleu rasial.

Evreii — popor expus, dealungul veacurilor, atâtor necazuri, atâtor emoții — au devenit artritici, nervoși, majoritatea lor bolnăvicioși. Căsătoriile apropiate dintre ei, adăugate la celelalte cauze, fac ca această rasă să degenereze și să găsim o serie întreagă de tipuri unde vedem modificări chiar de ordin patologic — în afară de cele de ordin plastic și morfometric. Acești indivizi țarași, nu dispar ci din contră, procrează (și se cunoaște natalitatea mare la evrei)

o serie întreagă de elemente, deviate, susceptibile a face maladii cu totul aparte — specifice rasei.

Poporul românesc prezintă din punct de vedere rasial un nucleu solid — cu calități fizice și morale indiscutabile — și cu norocul de a fi aruncat pe un teren cu un climat și hrană bogată în toate sărurile necesare întreținerii bunului echilibru fiziologic. Însă cauze externe toxice (alcoolul) și infecțioase (sifilisul și tuberculoza) par a ne bate la ușe și chiar a fi trecut demult pragul pe ici, colo, cu tendințe groaznice de a ne altera această rasă de elită. Să deschidem ochii cu un ceas mai devreme și totul se va îndrepta.

Dr. D. GRIGORESCU

C R O N I C A L I T E R A R A

T. C. STAN: *Cei șapte frați siamezi* — roman; GABRIEL DRĂGAN: *Pe frontul Mărășești învie morții* — roman; HENRIETTE IVONNE STAHL: *Steaua robilor* — roman; D. GHERGHINESCU-VANIA: *Amvonul de azur* — versuri; ION LUCA: *Rachierîța* — dramă istorică; DULIU ZAMFIRESCU: *Poezii* — (Colecția „Clasicii români comentați“).

O carte a zilei de azi — și care va trece odată cu ea — romanul de început al d-lui T. C. Stan. Îi spune „Cei șapte frați siamezi“; putea tot atât de bine să-i spună „generația nouă pe înțelesul tuturor“, acestui instantaneu de viață dintr'un colț al peisajului bucureștean în anul de grație 1932, dacă nu mă înșel; creionat cu talent, incontestabil, dar cu o grabă care e caracteristică manifestărilor intelectualității noastre de ultimă oră. Numai divers — deși ar vrea să fie amplu — romanul acesta tineresc e mai mult un magazin literar al clipei, iscusit întruchipat din toate — dar absolut toate — problemele cari agită tineretul de azi, — așa cum răzbat ele superficial în publicistica „generației“ — în toate aspectele sub cari ne-am obișnuit noi să-i vedem gazetărește problematica lui tragică.

Tocmai în această promptitudine de a servi pe cititorul bine intenționat cu ultimele noutăți asupra „generației“ — promptitudine care nu știu dacă provine dintr'o ambiție ce și-a plasat rău energiile sau dintr'un simplu calcul comercial, căci autorul e inteligent și știe să se ascundă după fraze — stau și interesul și caducitatea romanului d-lui T. C. Stan.

Ce nu găsești în această carte — fie în povestire, fie în discuții, căci eroii discută îngrozitor de mult și de frumos, ca niște ultra-hamleți cari se plimbă pe crenelurile vieții monologând nesfârșit pe a fi sau a nu fi: șomajul intelectualilor, situația fiilor de țărani cărturari, tendințele spre colectiv, comunismul, garda de fier, manifestațiile politice ale țărănimii.

Totul însemnat cu dibăcie și inteligență, într'o povestire alertă, care nu se poticnește nici când discuțiile se lungesc peste fire; noul romancier nu e lipsit de darul de a crea o atmosferă, de a prinde

just un fragment de viață sau o siluetă umană, de a le însemna pe hârtie cu trăsături ușoare.

Însă se pare că temperamentul său vioi, optimist chiar, nu prea îi face să se simtă bine la răscrucile de ger — în care urlă lupii tuturor desnădejdiilor, — ale problematicei generații, așa cum a văzut-o d-sa alături de alții și așa cum a luat-o în brațe întreagă, cât e de mare.

Pornit într'o atmosferă de caldă și tihnă boemă, — cu toate cele câteva discuții mai posomorite dintre personaje — romanul vrea să se urce brusc la un diapazon tragic, odată cu intrarea eroilor în vîlmășagul crud al vieții (mă întreb însă, până la această confruntare patetică pe ce tărâm trăiseră aceștia în București, foștii studenți neajutorați de mai ieri?). Momentul de încordare nu găsește în autor suficiente puteri de inhibiție; nu află în sufletul lui acel cutremur care să se transmită și lectorului. Nu e vorba de renunțarea la obiectivitatea creației ci de găstrea materialului adecvat momentului.

Sensibilitatea minoră a autorului, în stare să coloreze minunat clipele umile ale cotidianului, — scenele de gospodărie a celor șapte eroi ai romanului — e insuficientă pentru străluminarea momentelor de maximă încordare.

Atunci d-l T. C. Stan, inevitabil, se integrează în umbra celui tragic al orașului nostru așa cum l-a văzut Cezar Petrescu. Personajul oarecum simbolic al romanului, Toni Călugăru, — cu indifferența lui somnolentă, ca un sfârșit pe drum de singurătăți și tristețe, — e un om din lumea d-lui Cezar Petrescu, după cum și toată idila și drama Ninei — toată neputincioasa dorință de fericire a lui Sandu, sfărâmată atât de stupid de el însuși — sînt iarăși trăsături din același lume.

Iar moartea unuia dintre eroi — a lui Isala, pe care d-l T. C. Stan îl sacrifică, intelectual inadaptabil vremii, mai aproape de eroii lui Brătescu Voinești — se rezolvă insignifiantă, în fapt divers. Tehnica aceasta e pândită de multe primejdii, între cari exagerarea în simplitatea nudă a povestirii. Ceea ce s'a întâmplat aici.

De altfel acest erou trebuia să moară — atât de departe de sufletul nostru — fiindcă era singurul ce îl incurca pe autor. Ceilalți îi sânt mult mai aproape; au un echilibru interior care nu se prea potrivește enunțărilor lor din discuții; și autorul, care voise la un moment dat să închidă în carte o furtună, îl așează până la urmă, frumos, în câte-un colțisor apărât al lumii de azi.

Da, așa e viața, dar pentru aripile mari ce părea la un timp că vrea să le desfășoare povestirea, această resemnare împăcată e puțin.

Oricum însă, cartea aceasta, care e puțin mai mult decât un roman-cronică, trebuie să fie citită. Acum, căci mâine îi vor trebui note la fiecare pagină ca să fie înțeleasă. Asta e soarta cărților cari vor să spună totul, repede.

* * *

Intruchipat cu o mai puțină stăpânire a meșteșugului literar, cu stângăcii evidente de stil și compoziție — romanul d-lui Drăgan e mărturia naivă a unui zbucium mai adânc. E o durere căreia nu i-a găsit încă expresia, și poate nu i-o va găsi niciodată; o simți însă, dincolo de paginile cari te revoltă adesea prin neîndemânarea ce o arată.

E ceea ce îl salvează oarecum. Căci dacă am măsura-o cu diversele metre și proporții estetice, cartea asta ar fi de multe ori condamnată.

E în primul rând în ea un didacticism ucigător, care pe de o parte se manifestă printr-o preocupare exagerată a documentării, care transformă partea întâia din roman — evocarea războiului pentru întregire — într-o cronică, pe alocuri patetică, însă mai des punctată cu fraze stereotipe, de raport militar, a luptelor din Moldova. Apoi o grijă excesivă de a-și prezenta eroii în atitudini impunătoare; iată cum răspunde personajul principal — Mircea Boteanu — unei invitații la dans: *Sigur că știu. Îmi plac mult tango-urile și valsurile, singurele cu o finută demnă și pline de euristică și grație.* (pag. 299).

În plus, stângăcii de limbă și mai ales de compoziție, romantisme neîngăduite unui roman de aspră realitate ca acesta: toată acea apariție feminină și luxoașă, în partea a doua a cărții, a orfanului Mircea Boteanu, fiul sergentului sărac, căzut la Mărășești.

Această ciudată și facilă metamorfoză a voluntății sărman și entuziast de altădată în omul suprarafinat în eleganță și cultură, aproape snob, de mai târziu, falsifică aproape cu totul datele problemei ce și-o pune această carte.

Și e păcat. Căci renunțând la discuțiile inutile și

trecătoare asupra generației, la toate acele elemente de gazetărească actualitate cari tind să transforme dela un timp cetitorul nostru într'un fel de detectiv literar, avid să identifice sub un personaj și o întâmplare un nume cunoscut sau o afacere de scandal — ispită de care n'a scăpat d-l T. C. Stan — d-l Drăgan a pornit să clădească pe temelii ce puteau să-i asigure înălțarea cartea aceasta închinată războiului ce trebuia să ne aducă și sufletește o altă Românie.

Problema nu se mai pune aici oarecum marxist: neliniștea tineretului în imposibilitate de a-și găsi o utilizare în structura de azi a statului.

Romanul crește din același fond de revoltă, însă lărgit și adâncit: durerea de a vedea întinată jertfa morților clăditori de țară prin meschinăria și murdăria zilelor noastre.

Recunosc însă că un fond de durere și revoltă nu e suficient ca să ai un roman.

Cu atât mai mult cu cât romancierul s'a lăsat prins de ispite ușoare: acel romantism de care vorbeam și îndepărtate reminiscențe din tragedia intelectualului neînțeles de femei, însemnată în „Dan“, acel bun și uitat roman al lui Vlahuță.

Fiul puternic al emoției, pe care puteau să cristaliceze ușor faptele, se diluează astfel și rățăcește. Și la urmă înnebunirea profesorului universitar Mircea Boteanu în fața priveliștei dezolatoare a Mărășeștilor pustii și uitați în ziua de amintire a culmii tragice a războiului nostru — apare astfel ca un proces sufletec, nu neîntrec, însă mult nelămurit.

Astfel o carte ce putea să fie mare, însemnată de timp, ne vine sfioasă și șovăitoare — ca un regret, sau, cine știe, ca o prevestire a marilor înțelegeri ce vor să vină.

* * *

Spre deosebire, d-șoara Stahl știe să scrie, în adevaratul înțeles al cuvântului. Nu vreau să spun prin aceasta că știe să scrie românește. Dimpotrivă. Enormități de acord ca aceasta: *Privirea clară a ochilor lui Lucian însă o urmărire* (p. 67); *ar fi hotărât că nu mai trebuia vorbit* (76); sau o rugăciune către Domnul în felul acesta de neînchipuit: *Te rog, te rog, Dumnezeu* (p. 212) te fac să-ți pui întrebarea până la ce punct se poate însuși prin învățătură o limbă.

D-șoara Stahl știe însă să scrie o proză frumoasă. O proză în care se îmbină o sobrietate aproape masculină, o evitare atentă a pateticului — care o ispitisese frecvent în precedentul volum — îmbogățită totuși printr-o împungătoare acuitate a intuiției și o desnădăjduită luciditate. Aș vrea să pot cita de pildă episodul morții unei bătrâne, mama unuia din personajele de boltă ale cărții (capitolul XXIII).

Însă cartea se citește încet și cu trudă; amănuntele însemnate precis, neașteptate și totuși la locul lor, încep să te obosească — un lux steril al puterilor sufletului. E o deficiență de dinamism.

Romanul vrea să fie o carte a iubirii. Însă o iubire călăuzită de o „stea a robilor“, văzută ca o fatalitate a cârnii pe care luciditatea noastră modernă o străvede în toată tristețea ei elementară, însă căreia nu poți să nu i te supui.

De aci, o atmosferă de sensualism apăsător — irepirabilă aproape.

Toate personajele cărții aproape, n'au de lucru efectiv; lupta tragică a vieții de azi e undeva, foarte departe de cartea aceasta. Și atunci oamenii ei stau apelați doar peste propriile lor gânduri și instincte. Însă și axele lor sufletești sânt șubrede; de aceea ritmul vieții lor interioare e mai mult mișcat prin mecanisme de asociație. Suprapunerile de momente, în cari același cadru exterior aduce la un numitor comun până la absurd două stări sufletești cari trebuiau să fie cu totul diferite (ex. întâlnirea cu Panu în salon p. 33-35) sânt caracteristice pentru acest amorism interior.

Cu deosebire în psihologia eroinei—Maria—această lipsă de ordine lăuntrică e accentuată până la morbiditate. Somnolența ei sensuală, ca o amortire hipnotică în care trupul ascultă doar de legile lui, se comunică întregii lumi din preajmă—i. Iar peste rarele tentative spre viață și soare, o desolantă conștiință a inutilității oricărui efort aruncă o lespede apăsătoare.

Astfel viziunea de lumină cu care se încheie povestea nu lămurește nimic în fond; căci o desminte întreaga carte.

Oamenii din romanul acesta poartă fiecare un gol sufleteș, pe care se străduiesc să-l umple: cu orice. S'ar părea că în sufletul Mariei acest gol e pricinuit de sfărâmarea de către Sașa a iubirii sale, care îi era tot atât de necesară ca și aerul. Și atunci toată povestea n'ar fi decât istoria înhumării în întineric a unui sentiment. Până la o nouă explozie de lumină interioară, care e cea finală.

Dar ceilalți oameni ai cărții, ce au pierdut de sânt așa puștii?

Hotărât, cărțile în care oamenii nu au ce face sânt cele mai greu de înțeles.

* * *

Lirica d-lui Gherghinescu-Vănia, alături și de mult material amorf, aduce o lumină blândă și liniștită, sub care chiar durerea adâncă unduește clară și nemișcată, ca și apele în ochiuri.

O poezie care nu caută revoluții, nici în vers nici în gânduri, ci apare simplă sublimare liniștită a unor frământări, a unei suferințe chiar, ce își cereau sfioase expresia.

Uneori această simplitate de veștmânt a simțirii e chiar excesivă:

Codrii se liniștesc și apele tac,
Păsările au adormit de mult
Pitite prin scorburi de copac.

Dar de cele mai multe ori stihul acesta simplu se mlădiază potrivit cu unda clară a simțirii acestui

poet care își găsește cea mai curată expresie a sa într-o apropiere fără niciun cutremur, — calmă ca a fiului de tatăl cel bun — de ființa plină de pace a Dumnezeirii.

Doamne — sufletu-mi de Tine-i plin
Cum e o dumbravă de răcoare,
Cum îi plină de parfum o floare,
Ori un bob de strugure cu vin.

Liricul acesta și-a umplut într'atâta cămările sufletului cu această lumină liniștită de sus, încât chiar și poezia sa erotică — ce mărturisește la cei mai mulți o explozie de vitalitate elementară — pe el îl aduce aproape de aceleași cărări înalte, simțind cum îi pătrunde în suflet Dumnezeu

Ca într-o locuință creștină
Sfințită cu stropi de lumină.

Această lumină îi face în stare să poarte ușor povara unei suferințe — ce-și găsește atât de ascuns, atât de eterat, mărturisirea în *Suferințe și alinări*. Sub geana ei de dincolo de fire, pământul acesta care ne poartă viața și ne așteaptă pe toți în adâncu-i, îi apare doar ca un prag spre o altă lume — albă, fără chin:

Pământule, prietenul meu drag,
Mă plec spre tine — în genunchi mă plec,
Îmbrățișez țărâna ta pe prag
Și-aștept, umil, să te deschizi — să trec.

Astfel că nu poți înăbuși o părere de rău când îți dai seama că aceste accente adevărate sunt totuși rare în *Amvonul de azur*; poetul nu și-a lămurit încă filonul propriu, sau puterile-i de creație nu suportă îndelungi încordări.

* * *

Din episodul creionat de Neculce, al rachierței pe care Dumitrașcu-Vodă o iubește încărcând-o de suflimanuri și plimbând-o în droșcă prin Iași, — d-l Ion Luca a încheiat o dramă rotunjită ca teatru și admirabil scrisă ca limbă românească. Spre deosebire de atâta teatru care se tipărește pentru că nu poate fi jucat, drama aceasta e făcută ca să fie citită. Cred de altfel că aceasta ar mai putea fi unica justificare a unei piese în versuri, astăzi.

E în stihurile acestei „Rachierțe“ o bogăție de rimă și de cuvânt care te-ar ului dacă nu ai putea ghici ușor truda cu care a fost adunată. În adevăr, în versul dur, sentențios, oprit, strunit mereu, se străvede lămurit efortul unui făurar care până a nu fi poet e convins că metalul creației trebuie bătut cu trudă pe nicovală ca să rămână. Versul e ciocănit aspru, neîndemânatec chiar, dar încheiat, de o mână ce pare cu totul din alte vremuri. Însăși truda de a nu repeta niciodată în această carte o rimă, e atât de grăitoare în grațiozitatea ei naivă.

Piesa aceasta, turnată astfel în tipare ale căror încăperi își moștenesc formele încă dela căutările de început ale marelui Will, se așează liniștită pe aceea bună linie a teatrului nostru istoric și va rămâne

Aici, fără să piardă prin alăturarea de lumina operei de maestru a lui Al. Davila.

Căci paradoxul literaturii noastre e acesta, ca romanticii noștri să însemne pentru noi *clasicii* de cari avem nevoie. Și ei își merită locul fiindcă, — mai mult decât revoluționari, căci la noi nu aveau pe cine să dărâme în literatură, — au fost cititori de limbă și de tipare de expresie.

Drama d-lui Luca e și ea romantică în fond, clădită pe motivul atât de drag gălăgioșilor revoluționari din veacul trecut — motivul purității în noroiu. Rachierita atât de urită de Neculce e pentru d-l Luca o ființă înaltă, ce-și păstrează puritatea până la sfârșit, izbutind prin jertfa situației sale să salveze întreaga țară de apăsarea străină.

Acest motiv romantic creionat, însă fără cele mai multe din stridențele hugo-liene, se complică dar se și umanizează mult prin căința tânărului boer, care o împinsese fără să-și dea seama la pierzanie, și prin dorința lui chinuitoare de a-și răscumpăra păcatul, chiar și printr-o pribegie rusească în țară pentru a-i regăsi rachieritei iubitul-lăutar. Însă acest cântăreț care în piesă apare ca un simbolic purtător al doinei, până la urmă înnebunește și se ucide oportun, pentru ca rachierita și boerul căit să se poată iubi, deși țara nu-i înțelege, căci pentru ea *ce vede-un neam că-i tău rămâne tău*.

Asta e piesa. Și așa naivă cum e, cine știe, poate o vor cei urmași, când lucidele noastre vivisecții într-o epocă ce se schimbă de azi pe mâine vor fi doar inutile despicări ale firului în patru.

* * *

În urmărirea metodică a unui adânc cumpănit program editorial, „Scrisul Românesc” ne dăruiește într'un compact volum lumea de grație senină, statuară, a poeziei lui Duiliu Zamfirescu. Deși plănuită

modest, ca un auxiliar al școlărimii — câtă o mai fi rămas studioasă astăzi — colecția „Clasicilor români comentați”, sub îngrijirea d-lui prof. N. Cartoian, răspunde într'atâta unui gol în lumea tipăriturilor noastre încât îi putem apropia realizările de minunata operă a editurii „Minerva” odinioară.

Ediția aceasta a poeziilor lui Duiliu Zamfirescu e îngrijită de D-na Mariana Rarîncescu. Aceasta înseamnă că e precedată ca și celelalte volume ale colecției de un studiu asupra poetului visurilor lui Cleobul, studiu care dacă nu aduce prea adânci pătrunderi estetice, în schimb e o justă creionare a vieții poetului și a chipului cum a înflorit din ea poezia lui clară.

Însemnând cu bucurie toată priceperea și îngrijirea tehnică cu care a înflorit acest volum pe hârtie, mă întreb totuși dacă omiterea celor câteva poezii de tinereță ale lui Duiliu Zamfirescu nu e o deficiență. Prezența lor ar fi împlinit imaginea căilor poetului, spre deplina sa creștere. Nu e mai puțin adevărat că Duiliu Zamfirescu apare astfel mai rotunjit.

Economia acestei cronici nu îngăduie un comentariu amplu. De altfel acesta n'ar putea veni decât sub forma unui studiu temeinic.

Căci aliajul rar al sufletului acestui poet, în care s'a topit atâta rafinament lângă atâta șagălnică și robustă poftă de viață:

*Musce-te-ar dragostea, fluture,
Friguri de dor să te scuture;
Plânge-te-ar roua cu zorile;
Râde-te-ar florile!*

merită îndelunga analiză a unei retorte savante.

Să însemnăm odată cu bucuria acestei fapte bune de editură, nădejdea că acest studiu totuși nu va întârzia.

OVIDIU PAPADIMA

CRONICA SPECTACOLELOR

I A N C U B R E Z E A N U

Teatrul românesc are astăzi una din marile lui sărbători. Sunt cincizeci de ani de când scumpul nostru Iancu Brezeanu a început să trăiască pe scenă viața lui adevărată, viața aceasta de extraordinară dăruire în fiecare seară, de permanentă transfigurare, de atâta de îngrată artă și la care, cu siguranță, foarte puțini au fost chemați atât de mult ca el. A trecut timpul, vor spune melancolici cronicarii din ziua de azi. Timp destul a trecut, într'adevăr, dar în această jumătate de secol bine împlinită, Brezeanu poate privi cu destulă mângâiere gloriosul lui amurg de acum. Cum să vorbim de talent numai, de talentul lui Ion Brezeanu, când omul acesta a însemnat, cu siguranță, altceva, — atâta de mult! Brezeanu

este în teatru o sinteză a permanențelor noastre sufletești, a motivelor noastre de râs și de plâns, el este, grandios, român în toată făptura lui — o patetică identificare cu instinctul nostru de artă. El a intrat în teatru, în conservator mai bine zis, într'un timp când arta dramatică era mai rău chiar decât cum se găsește azi! Actorii erau atunci histrionii desconsiderați ai derbedeilor cari veneau la comedie, să râdă..

Părinții se vâitau amar de progeniturile lor care luau astfel de apucături stricate. Iar oamenii serioși își strâmbau nasul și spuneau, sever: e actor!

Aceste timpuri nu se pot uita acum: nu se pot uita acum, mai ales...

Privim îndușoși apariția lui Iancu Brezeanu, grandoarea lui de azi! Iancu Brezeanu a făcut astfel mai mult decât o carieră magnifică de actor. Omul acesta a fost și s'a voit artist într-o țară care nu bănuia măcar câtă nevoie are de el și timp de cinci-zeci de ani, zi la zi, în fiecare seară, împreună cu marii lui camarazi, — un Notara, un Iancu Petrescu, atâția alții, — Brezeanu a clădit pur și simplu demnitatea artei teatrale la noi. În această dublă apoteoză de fondator și de erou se cade să privim semicentenarul artistic al lui Iancu Brezeanu. Și va mai trebui să adăogăm deopotrivă la aceste decorații care împodobesc haina lui sărbătorească, poate încă una, mai înaltă par'că, pentru că ea înseamnă un deplin triumf al artei românești.

Cu Brezeanu, într'adevăr, teatrul românesc, teatrul nostru, și-a găsit o expresie unică. Coșbuc în poezie sau paleta lui Grigorescu lăsând câmpurile românești și luminoși lui țărani să inunde pânzele noastre... În altă tonalitate firește, prinzând cu siguranță alt aspect și altă culoare a ființei noastre colective — dar Brezeanu a fost unul din aceștia doi pe scena românească. Insemnează aceasta că teatrul nostru își va fi găsit în Brezeanu într'un cuvânt, bunul lui cel mai de preț, un punct culminant: poezia lui. Nimic nu mi se pare că s'ar putea imagina mai sus.

Dar fiindcă trebuie să cunoaștem bine pe Brezeanu, să privim împreună portretul lui, dacă vreți. Stranie armonie într'adevăr s'a întâlnit în omul acesta care pare adeseaori bolovănos, neîngrijit și pe care mai ales dacă treceți frontiera nu-l veți mai găsi nicăieri... Brezeanu nu seamănă decât cu el. Iată capul lui, capul acesta chinuit par'că — doar chinuit de humor! Să nu ne înșelăm de loc: el are mult din destinul celui sfâșietor *ridi pagliaci*, ca în versul lui Musset care izbucnea în plâns *lorsqu'il faudrait en pleurer*, Brezeanu în sfârșit trebuie să rădă — așa cum trebuia să rădă Caragiale.. Acele tristeți nelămurite din hohotele lui ne spun într'adevăr că se joacă mai adânc drama actorului care râde și la fel ne vorbesc ochii lui mari și umezi și fața lui toată, de melancolie, fardată cu răs! Brezeanu este astfel actorul de mare dramă care știe cele mai tainice secrete ale sufletului nostru comun, dar se ridică totdeauna pe deasupra noastră, ca în viziunile halucinate ale lui Goya — atâta de mult, încât nimic nu mi se pare mai absurd acum decât să se vorbească de „realismul“ lui. A nu! Brezeanu nu are absolut nimic din această platitudine a țartei care nu înfățișează de altfel decât tocmai negația ei! Brezeanu este numai un poet al scenei românești. Nu este decât atât... Dar atât e foarte mult! Toate creațiile lui Brezeanu au fost genial precizate, de actor. Aceasta este grandoarea lui Brezeanu, aceasta face ca, acum, peste o jumătate de veac de teatru românesc, să se înalțe prestigiul incomparabil al acestui actor care a trăit

poezia dramatică fervent, pasionat, fanatic — ca un sacerdoțiu în care cu siguranță nimeni n'a fost mai înalt decât el.

Și nu știu dacă mă înșel, dar eu sunt sigur că marile creații ale teatrului universal chiar, *noi*, noi cel puțin, nu le pricepem mai mult și nu le simțim niciodată mai adânc decât atunci când le joacă Brezeanu. Cine cunoaște mai bine dicționarul inimelor noastre, notele toate ale portativului nostru sufletesc, aceste viori cari nu știu să cânte, decât atunci când le-a atins cel mai priceput artist! Brezeanu a fost totdeauna acest incomparabil magician și acest tălmăcitor genial.

Féraudy nu m'ar fi făcut niciodată să uit sfâșierile acelea de groaznică, de chinuitoare comedie, ale lui Harpagon, așa cum le-a fipat și așa cum le-a răcnit Brezeanu... Cine ne-ar fi răscolit mai adânc! Și niciodată nu m'au durut mai mult urletele lui *Schylock* decât atunci când Brezeanu, bestie și om în acelaș minut, prăvălia peste emoția noastră uraganul furtunilor din el, care se duceau par'că să spargă bolta teatrului — răcnetele lui de fiară, acele chemări ritmate, strangulate de neșfârșită durere și chin: Jessica, Jessica, Jessica...

A, nu mai interesa acum firește, să-l vedem pe Firmîn Gémier acest excelent om de teatru, dar care a fost o legendă mai mult decât un mare actor! Brezeanu s'a ridicat la un *sumum* de artă — pe care nu l-a atins în discreta lui carieră decât Iancu Petrescu, covârșitor artist atât de puțin cunoscut! — și dincolo de care nimic nu mai apărea posibil. Ca acele flori care închid adeseori tot parfumul grădinilor, Brezeanu nu s'ar fi putut să ne dea mai mult. Căci aceste culmi de care am vorbit nu stau mai jos nici decât acel fantastic Ion Nebunul din *Năpasta* nici decât gloriosul *cetățean turmentat* — atâta de dureros și el!

Sunt aici numai patru puncte cardinale din cariera de actor a lui Brezeanu, dar acest *grand ecart*, mereu aceste permanente contraste realizate, trăite de el și care pot să meargă dela *Schylock* la *Ipingescu* sau dela *Harpagon* la *Mogăldici*, denunță mobilitatea extraordinară a artistului, surprinzătoarele lui posibilități de viață. Secretul acestui actor va fi greu să-l găsim, ar fi imprudent să-l căutăm. Dar e bine să știm că Brezeanu pricepe în fiecare rol o lume, o lume întreagă, în care el intră deodată stăpân și pe care mai ales el știe s'o mobilizeze prodigios cu toate darurile lui de creator, cu toată poezia — pe care numai el i-o dă... O lume este Ipingescu — alta este Ion Nebunul... A, lumea aceasta a lui Ion Nebunul Brezeanu a evocat-o atâta de sfâșietor, atâta de îndușoșat! El a trăit-o spasmodic, frânt de emoție și ne-a dat pe acest Ion Nebunul care însemnează viața crâncenă și oarbă a țăranilor, această perdea de vast întuneric tolstoian care apasă satele noastre! Brezeanu s'a ridicat din ea, a tremurat atâta cât

trebuia de damnat și de flămând, s'a întins până la noi, ca să pricepem poate că atunci el nu mai «juca» ci realizase adevărul momentului acela de adevărată cunoaștere națională — și îl durea pe el pentru toți... „Mă doare... Mă doare“! strigă el. Ah, într'adevăr, pe nimeni nu l-a durut vreodată atât...

Dar dacă Brezeanu trăiește atâta de intens și atâta de dominator rolurile lui este poate pentru că el le construiește cu o uluitoare simplitate! Deaceia îmi închipui că niciun efort nu-i este necesar pentru ca să fie imediat stăpân pe o sală cu care din primul minut e familiar...

Și într'adevăr, când a trecut din culise, Brezeanu este intim — *intim cu fiecare din noi*... Da, acesta poate este secretul. Mai mult decât «popular», cum s'a spus, Brezeanu este un actor intim. Intim, așa cum l-am cunoscut eu totdeauna deși nu ne-am dat mâna

decât o singură dată în viață. Intim cu *spectatorul român* în sfârșit, pe care-l pricepe și care îl înțelege... Intim pe stradă chiar — așa cum vreau să mă gândesc la el acum.

Era târziu într-o după amiază ploioasă de toamnă. În fața Teatrului Național, cu pălăria lui tare care se știe, într'un *pardessus* care-l rotunjea mai mult, cu ochelarii lui aburiți prin cari ochii îi scîlîpesc de glumă, de melancolie și de răs, Brezeanu stătea nepăsător în ploaie. Părea că se întreține amical cu toți trecătorii, cari-l priveau familiar și îndrăgostiți.

Apoi deodată, amintindu-și probabil că plouă, s'a dus... Cașicând s'ar fi rupt din mine! Iar eu, din urmă, am sărutat în gând atunci umbra artistului care creștea pe drum...

Și care va crește mereu!

TOMA VLĂDESCU

CRONICA MĂRUNTĂ

VIAȚA ROMÂNEASCĂ, ajunsă prin d. M. Ralea lamentabilul strigofu al revistei ce-a fost odată, se luptă cu noi în două numere, unul după altul, unul mai tare ca altul. Tema e articolul nostru „Titanii ateismului“, publicat în numărul din Noembrie 1934 al *Gândirii*. Nu mai puțin de cinci compoziții scrie d. M. Ralea cu un foarte lăudabil zel de a ne combate. Le-am citit pe toate fumându-ne obișnuita țigară de foi. Noi îl cunoaștem foarte bine pe d. M. Ralea și știm cine e ca om și ce poate la Universitate, în politică și în publicistică. Astfel nicio curiozitate nu ne-au stărnit în prealabil cele cinci compoziții ale sale.

Să nu vă închipuiți, deci, că d. profesor universitar în concediu permanent a angajat cu noi o discuție teoretică asupra doctrinei lui Auguste Comte, a lui Darwin și Haeckel și a lui Marx, pe cari noi i-am arătat ca izvoare ale ateismului modern. O asemenea întreprindere cerea un efort intelectual destul de incomod pentru un inofensiv profitor și *jouisseur* de meserie. Discuțiile teoretice, pe lângă acestea, nici măcar nu sânt rentabile. Și totuși d. M. Ralea, parazitul consiliilor de administrație ale Reșitei d-lui Max Aușnitt și Discomului d-lui Aristide Blanck, era obligat să ne atace. O slugă trebuie să-și dovedească zelul față de stăpâni. Și atunci, în toate cele cinci compoziții, d. M. Ralea atacă nu ideile noastre, ci persoana noastră. Aici, d-sa, mizer și fără fantazie, are la îndemână întregul arsenal de infamii al oficinei *Adevărului*, cu care suntem spurcați de ani de zile în tot ce are mai sfânt un om.

Fîindcă susținem ideea creștină, d. Ralea ne declară „ipocrit“ și „fără credință în Dumnezeu“

Fîindcă susținem ideea românească, d. Ralea ne declară țigan „de pe malurile sacre ale Gangelui“.

Fîindcă cerem o moralitate, (asta îl incomodează în deosebi) d. Ralea ne declară „imoral“.

Nu există absolut nimic altceva, în cele cinci compoziții ale sale, decât aceste injurii repetate cu exasperantă paupertate intelectuală: ipocrit, fără credință, țigan, imoral; imoral, țigan, fără credință, ipocrit și așa mai departe...

Sărman papagal al limbajului dela *Adevărul*, întreținut fără demnitate al d-lor Blanck și Aușnitt! Iată până la ce desgustător nivel de mardeiaș se poate coborî un profesor universitar în concediu permanent!

Logica reteveului făcut condeiu ne-ar obliga să-i răspundem la fel. Și noi n'am avea nevoie de nicio fantazie injurioasă pentru a țintui la zid o viață de turpitudine și scandal. Să rămână mai bine la el acolo! Ce folos ar aduce o asemenea țigănie temel pur teoretice pe care am pus-o în discuție în „Titanii ateismului“?

Sau poate d. M. Ralea s'a supărat că nu l-am trecut și pe dânsul printre titanii ateismului? El e doar cel care a lansat pe vremuri formula „ateismului național“ pe seama poporului nostru. Se poate. Dar un blet diletant superficial n'are nici proporții de titan și nici măcar proporții de pigmeu.

NICHIFOR CRAINIC